

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ИМ
М.БӨКЕНБАЕВ АТЫНДАҒЫ
АҚТӨБЕ ЗАҢ ИНСТИТУТЫНЫҢ

ХАБАРШЫСЫ ВЕСТНИК

АКТЮБИНСКОГО
ЮРИДИЧЕСКОГО ИНСТИТУТА
МВД РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН
ИМЕНИ М.БУКЕНБАЕВА

№ 3(12)
2023

Ғылыми-тәжірибелік журнал
2020 жылдың қыркүйек айынан бастап
жылына төрт рет шығады

Научно-практический журнал
Выходит четыре раза в год
с сентября 2020 года

**«ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ИМ М.БӨКЕНБАЕВ АТЫНДАҒЫ
АҚТӨБЕ ЗАҢ ИНСТИТУТЫНЫҢ ХАБАРШЫСЫ»
ҒЫЛЫМИ-ТӘЖІРИБЕЛІК ЖУРНАЛЫ**

**НӨМІРДЕ:
В НОМЕРЕ:**

- Азаматтық құқық –
- Гражданское право –
- Civil law

- Әкімшілік құқық –
- Административное право –
- Administrative law

- Қылмыстық құқық, криминология –
- Уголовное право, криминология –
- Criminal law, criminalology

- Ішкі істер органдары кадрларын дайындау
- Подготовка кадров органов внутренних дел
- Training of personnel of internal affairs bodies

- Шетелдердің құқық қорғау қызметінің тәжірибесі –
- Опыт правоохранительной деятельности зарубежных стран –
- Experience in law enforcement activities in foreign countries

Құрылтайшы:

«Қазақстан Республикасы Ішкі істер министрлігінің Малкедзар Бөкенбаев атындағы Ақтөбе заң институты»
Республикалық мемлекеттік мекемесі.

2020 жылдан бастап шығады.

Журнал Қазақстан Республикасы Ақпарат және қоғамдық даму министрлігінің
ақпарат комитетінде тіркелген.

Тіркеу куәлігі: 2020 жылғы 23 сәуірдегі № KZ94VPY00022587.

Бас редактор:

Н. Мұхаметқалиев – заң ғылымдарының кандидаты.

Редакциялық алқа құрамы:

Т.К. Акимжанов (з.ғ.д., профессор);

Е.О. Түзелбаев (з.ғ.д., профессор);

Ж.Р. Дильбарханова (з.ғ.д., профессор);

В.Г. Татарян (з.ғ.д., профессор);

З.С. Токубаев (з.ғ.д., профессор);

С.С. Молдыбаев (з.ғ.д., профессор);

В.А. Азаров (з.ғ.д., профессор, Ресей Федерациясы);

О.А. Авдеева (з.ғ.д., доцент, Ресей Федерациясы);

Б.Т. Булеулиев (з.ғ.д., қауымдастырылған профессор)

М.Д. Ахметов (з.ғ.к.);

С.И. Қаракүшев (з.ғ.к.);

Е.Т. Абеуов (з.ғ.к., қауымдастырылған профессор);

Г.Ж. Сулейманова (з.ғ.к.);

Ж.Н. Бисенбаева (философия докторы (PhD), қауымдастырылған профессор);

Е.Қ. Балымов (философия докторы (PhD)).

«Қазақстан Республикасы ИМ М.Бөкенбаев атындағы Ақтөбе заң институтының хабаршысы» ғылыми–
тәжірибелік журналы Қазақстан мен шет елдердің құқық қорғау органдарының ғалымдары мен практикалық
қызметкерлерінің ғылыми зерттеулерінің нәтижелерін ашық баспада жариялау мақсатында дайындалған.

Тілі: қазақ, орыс, ағылшын.

Жілігі: тоқсанына бір рет.

Тақырыптық бағыт: заң ғылымдары, құқық қорғау қызметі, көпсалалы зерттеулер.

Таралу аумағы: Қазақстан Республикасы, ТМД елдері, алыс шет елдер.

Жауапты хатшы:

А.А. Сагынтаева

Беттеу:

С.Б. Нұржанов

Редакцияға келіп түскен материалдар қайтарылмайды. Ғылыми және нақты сипаттағы қателіктер,
дәлсіздіктер үшін автор (авторлар) жауап береді. Егер мақала қабылданбаса, редакция алқасы бас тарту себептері
бойынша пікірталас жүргізбеу құқығын сақтайды. Материалдарды басқа басылымдарда пайдалануға редакцияның
жазбаша келісімімен ғана жол беріледі. Журналға сілтеме міндетті түрде қажет.

Мекенжайы:

Қазақстан Республикасы ИМ М.Бөкенбаев атындағы Ақтөбе заң институтының ғылыми-зерттеу және
редакциялық-баспа жұмысын ұйымдастыру бөлімі.

030011, Қазақстан Республикасы, Ақтөбе қ., Курсанттар тас жолы, 1.

Вебсайт: www.aui-aktobe.kz

e-mail: [mail@ ui-aktobe.kz](mailto:mail@ui-aktobe.kz)

Басуға 2023 ж. 20 қыркүйекте жіберілді.

А4 форматы. Офсеттік қағаз.

Ризографтық басылым.

Таралымы 200 дана.

Собственник:

Республиканское государственное учреждение «Актюбинский юридический институт
Министерства внутренних дел Республики Казахстан имени Малкеджара Букенбаева».

Издается с 2020 года.

Журнал зарегистрирован в Комитете информации Министерства информации
и общественного развития Республики Казахстан.

Регистрационное свидетельство № KZ94VPY00022587 от 23 апреля 2020 года.

Главный редактор:

Мухаметкалиев Н. – кандидат юридических наук.

Редакционная коллегия:

Акимжанов Т.К. (д.ю.н., профессор);

Тузелбаев Е.О. (д.ю.н., профессор);

Дильбарханова Ж.Р. (д.ю.н., профессор);

Татарян В.Г. (д.ю.н., профессор);

Токубаев З.С. (д.ю.н., профессор);

Молдыбаев С.С. (д.ю.н., профессор);

Азаров В.А. (д.ю.н., профессор, Российская Федерация);

Авдеева О.А. (д.ю.н., доцент, Российская Федерация);

Булеулиев Б.Т. (д.ю.н., ассоциированный профессор);

Абеуов Е. Т. (к.ю.н., ассоциированный профессор);

Ахметов М.Д. (к.ю.н.);

Каракушев С.И. (к.ю.н.);

Сулейманова Г.Ж. (к.ю.н.);

Бисенбаева Ж.Н. (доктор философии (PhD), ассоциированный профессор);

Балымов Е.К. (доктор философии (PhD)).

Научно-практический журнал «Вестник Актюбинского юридического института МВД Республики Казахстан имени М.Букенбаева» предназначен для публикации в открытой печати результатов научных исследований ученых и практических работников правоохранительных органов Казахстана и зарубежных стран.

Язык: казахский, русский, английский.

Периодичность: 1 раз в квартал.

Тематическая направленность: юридические науки, правоохранительная деятельность, мультидисциплинарные исследования.

Территория распространения: Республика Казахстан, страны СНГ, далее зарубежье.

Ответственный секретарь:

А.А. Сагынтаева

Верстка:

Нуржанов С.Б.

Поступившие в редакцию материалы возврату не подлежат. За ошибки, неточности научного и фактического характера ответственность несет автор (авторы). Если статья отклонена, редколлегия сохраняет за собой не вести дискуссию по мотивам отклонения. Использование материалов в других изданиях допускается только с письменного согласия редакции. Ссылка на журнал обязательна.

Адрес:

Отдел организации научно-исследовательской и редакционно-издательской работы Актюбинского
юридического института МВД Республики Казахстан имени М.Букенбаева.

030011, Республика Казахстан, г. Актюбе, Курсантское шоссе 1.

Вебсайт: www.aui-aktobe.kz

e-mail: [mail@ ui-aktobe.kz](mailto:mail@ui-aktobe.kz)

Подписано в печать 20 сентября 2023 г.

Формат А4. Бумага офсетная.

Печать на ризографе.

Тираж 200 экз.

Owner:

Republican State Institution «Aktobe Law Institute
Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after Malkejar Bukenbayev».
Published since 2020.

The journal is registered with the Information Committee of the Ministry of Information
and Public Development of the Republic of Kazakhstan.

Registration certificate no. KZ94VPY00022587 dated April 23, 2020.

Editor-in-Chief:

Mukhametkaliev N. – Candidate of Legal Sciences.

Editorial Board:

Akimzhanov T.K. (Doctor of law, professor);
Tuzelbaev E.O. (Doctor of law, professor);
Dilbarkhanova Zh.R. (Doctor of law, professor);
Tataryan V.G. (Doctor of law, professor);
Tokubaev Z.S. (Doctor of law, professor);
Moldybaev S.S. (Doctor of Law, Professor);
Azarov V.A. (Doctor of law, professor, Russian Federation);
Avdeeva O.A. (Doctor of law, associate professor, Russian Federation);
Buleuliev B.T. (Doctor of Law, Associate Professor);
Abeuov E.T. (Candidate of law, associate professor);
Akhmetov M.D. (Candidate of Law);
Karakushev S.I. (Candidate of Law); Suleymanova G.Zh. (Doctor of PhD);
Bisenbayeva Zh.N. (Doctor of Philosophy (PhD), Associate Professor);
Balymov E.K. (Doctor of Philosophy (PhD)).

The scientific and practical journal «Bulletin of the Aktobe Law Institute of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after M. Bukenbayev» is intended for publication in the open press of the results of scientific research of scientists and practitioners of law enforcement agencies of Kazakhstan and foreign countries.

Language: Kazakh, Russian, English.

Frequency: 1 time per quarter.

Thematic focus: legal sciences, law enforcement, multidisciplinary research.

Distribution area: Republic of Kazakhstan, CIS countries, far abroad.

Executive Secretary:

A.A. Sagyntayeva

Layout:

Nurzhanov S.B.

Materials received by the editorial office are not subject to return. The author(s) is responsible for errors, inaccuracies of a scientific and factual nature. If the article is rejected, the editorial board reserves the right not to discuss the reasons for the rejection. The use of materials in other publications is allowed only with the written consent of the editorial board. A link to the journal is required.

Address:

Department of organization of research and editorial and publishing work of the Aktobe
law institute of the Ministry of internal affairs of the Republic of Kazakhstan named after M. Bukenbayev.

030011, Republic of Kazakhstan, Aktobe, Cadet highway 1.

Вебсайт: www.aui-aktobe.kz

e-mail: mail@ aui-aktobe.kz

Signed to the press on September 20, 2023.

A4 format. Offset paper.

Printing on a risograph.

Edition of 200 copies

ISSN 2709-2925

МАЗМУНЫ=СОДЕРЖАНИЕ

АЗАМАТТЫҚ ҚҰҚЫҚ ГРАЖДАНСКОЕ ПРАВО CIVIL LAW

Исибаева Е.И., Нұрыш З.З. Сыбайлас жемқорлық – қоғамның тұрақты дамуына қауіп: сыбайлас жемқорлыққа қарсы заңнаманың ерекшеліктері және қылмыстық-құқықтық салдарлары.....	9
Кегембаева Ж.А., Байсеитова А.Т., Алимова Ә.Т. Правовые риски цифровизации государственного управления.....	15
Мухамеджанов Э. Б., Байжомартова К.А., Сагынбекова Г.М. К вопросу о субъектах законодательной инициативы в Республике Казахстан.....	21

ӘКІМШІЛІК ҚҰҚЫҚ АДМИНИСТРАТИВНОЕ ПРАВО ADMINISTRATIVE LAW

Алмагамбетова А.А., Утегенов Ч.К. Совершенствование координации деятельности субъектов профилактики правонарушений.....	28
Байжомартова К.А., Кусаинова А.К., Байсымакова Д.С. Қазақстан мен шет елдердің корпоративтік қатынастар туралы заңнамасын салыстырмалы-құқықтық талдау.....	32
Ерланұлы Қ., Фаткулин И.О. Әкімшілік құқық бұзушылықтардың кейбір түрлерін дәрежелілеу қиыншылықтары.....	38
Такетова К.Д. Моббинг және буллинг – балалар ортасындағы қатыгез қарым-қатынастың негізгі ұғымдары.....	42
Ізбас Р. С., Думов Н.А. Оптимизация рабочих процессов участковых инспекторов полиции с учетом практико-ориентированных подходов.....	47

ҚЫЛМЫСТЫҚ ҚҰҚЫҚ, КРИМИНОЛОГИЯ, ҚЫЛМЫСТЫҚ ПРОЦЕСС УГОЛОВНОЕ ПРАВО, КРИМИНОЛОГИЯ, УГОЛОВНЫЙ ПРОЦЕСС CRIMINAL LAW, CRIMINALOLOGY, CRIMINAL PROCEDURE

Balymov Y.K., Sagintaeva A.A. legal basis of implementation measures of criminal procedural coercion in the Republic of Kazakhstan	52
Байманова А.М. Буллинг в школе: как защитить ребенка	56
Кульбаев С.Б. Кәмелетке толмағандардың жыныстық бостандығы мен жыныстық қол сұғылмауына қылмыстық криминалистикалық сипаттамасы.....	61
Медиев Р.А., Саниязова Е.К. Жасырын тергеу әрекеттерін жүргізу (Қазақстан Республикасы мен Германия Федеративтік Республикасының заңнамасын салыстырмалы талдау).....	64
Саханова Н.Т., Церковнова Е.А. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл механизмі және қоғамдық бақылау.....	69
Sakharbay A. Some issues of the application of monetary penalties in criminal proceedings...	77

ІШКІ ІСТЕР ОРГАНДАРЫ КАДРЛАРЫН ДАЙЫНДАУ ПОДГОТОВКА КАДРОВ ОРГАНОВ ВНУТРЕННИХ ДЕЛ TRAINING OF PERSONNEL OF INTERNAL AFFAIRS BODIES

Кудайбергенова Ж.К. Гражданская защита как дальнейший этап развития гражданской обороны.....	86
Құрманяз Т.Ж. Оқу-тәрбие процесінде проблемалық оқыту әдісін қолдану.....	93
Сагинтаева А.А. Виктимологический аспект в деятельности сотрудников ОВД.....	97
Садыков. А.К. Коммуникативные методы преподавания в межведомственных учебных заведениях.....	102
Таласбаев Н.А. Физикалық сау ұрпақты қалыптастырудың валеологиялық маңызы.....	105
Туребеков Е.Е. Жоғары оқу орындарында педагогиканы ұйымдастыру формалары.....	109

**ШЕТЕЛДЕРДІҢ ҚҰҚЫҚ ҚОРҒАУ ҚЫЗМЕТІНІҢ ТӘЖІРИБЕСІ
ОПЫТ ПРАВООХРАНИТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ЗАРУБЕЖНЫХ СТРАН
EXPERIENCE IN LAW ENFORCEMENT ACTIVITIES IN FOREIGN COUNTRIES**

Губайдуллин Ж.Ж. Әуе көлігі объектілеріндегі құқық бұзушылықтардың шетелдік заңнамамен реттелуі.....	116
Казамиров А.И. Некоторые особенности организации и проведения учебных занятий с иностранными обучающимися.....	120
Майборода Т.Э, Ильина А.А. Медиативных процедур при разрешения правовых споров в российской федерации.....	125
«ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ІІМ М.БӨКЕНБАЕВ АТЫНДАҒЫ АҚТӨБЕ ЗАҢ ИНСТИТУТЫНЫҢ ХАБАРШЫСЫ» ЖУРНАЛЫНДАҒЫ ЖАРИЯЛАНЫМДАРҒА ҚОЙЫЛАТЫН ТАЛАПТАР	134
ТРЕБОВАНИЯ К ПУБЛИКАЦИЯМ В ЖУРНАЛЕ «ВЕСТНИК АКТЮБИНСКОГО ЮРИДИЧЕСКОГО ИНСТИТУТА ИМЕНИ М. БУКЕНБАЕВА МВД РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН»	136
REQUIREMENTS FOR PUBLICATIONS IN THE JOURNAL «BULLETIN OF THE AKTOBE LAW INSTITUTE NAMED AFTER M. BUKENBAYEVA MINISTRY OF INTERNAL AFFAIRS OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN»	138

-
- Азаматтық құқық
  - Гражданское право
  - Civil law

¹Исибаева Е.И., ²Нұрыш З.З.

¹Қ.Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік университеті, Ақтөбе, Қазақстан.

²Қазақстан Республикасы М.Бөкенбаев атындағы Ақтөбе заң институты, Ақтөбе, Қазақстан.

СЫБАЙЛАС ЖЕМҚОРЛЫҚ – ҚОҒАМНЫҢ ТҰРАҚТЫ ДАМУЫНА ҚАУІП: СЫБАЙЛАС ЖЕМҚОРЛЫҚҚА ҚАРСЫ ЗАҢНАМАНЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ ЖӘНЕ ҚЫЛМЫСТЫҚ - ҚҰҚЫҚТЫҚ САЛДАРЛАРЫ

Сыбайлас жемқорлық – әлеуметтік басқару жүйесінің күрделі көп деңгейлі және көп қырлы теріс әлеуметтік құбылысы. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимылдың кейбір жергілікті жетістіктеріне қарамастан, бұл мемлекет пен қоғамның қауіпсіздігіне нақты қауіп төндіреді.

Статистикалық деректерді, әлеуметтанулық зерттеулерді, сыбайлас жемқорлыққа қарсы заңнаманы қолдану практикасын талдау осы салада қабылданып жатқан шаралардың тиімсіз екенін айтуға мүмкіндік береді. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл Қазақстан Республикасының Қылмыстық саясатының негізгі бағыттарының бірі болып саналады, бұл біздің ұстанымымыз. Қауіпті сыбайлас жемқорлық қылмыстарға қарсы іс-қимыл бойынша елеулі күш-жігер жұмсау қажеттігін түсінуіміздің негізінде қылмыстық саясат қағидаты – орындылық жатыр.

Түйін сөздер: сыбайлас жемқорлық қоғам жүйесі, мемлекет, саясат құрылымы, қоғам.

КОРРУПЦИЯ – УГРОЗА УСТОЙЧИВОМУ РАЗВИТИЮ ОБЩЕСТВА ОСОБЕННОСТИ И УГОЛОВНО - ПРАВОВЫЕ ПОСЛЕДСТВИЯ АНТИКОРРУПЦИОННОГО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА

Коррупция – сложное многоуровневое и многогранное негативное социальное явление системы социального управления. Несмотря на некоторые местные достижения в противодействии коррупции, это представляет реальную угрозу безопасности государства и общества.

Анализ статистических данных, социологических исследований, практики применения антикоррупционного законодательства позволяет констатировать неэффективность принимаемых мер в данной сфере. Противодействие коррупции является одним из основных направлений уголовной политики Республики Казахстан, это наша позиция. В основе нашего понимания необходимости значительных усилий по противодействию опасным коррупционным преступлениям лежит принцип уголовной политики – целесообразность.

Ключевые слова: коррупция система общества, государство, политика структура, обществе

CORRUPTION IS A THREAT TO THE SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF SOCIETY: FEATURES AND CRIMINAL CONSEQUENCES OF ANTI-CORRUPTION

Corruption is a complex multilevel and multifaceted negative social phenomenon of the social management system. Despite some local achievements in combating corruption, this poses a real threat to the security of the state and society.

The analysis of statistical data, sociological research, and the practice of applying anti-corruption legislation allows us to state the ineffectiveness of the measures taken in this area. Anti-corruption is one of the main directions of the criminal policy of the Republic of Kazakhstan, this is our position. Our understanding of the need for significant efforts to counteract dangerous corruption crimes is based on the principle of criminal policy-expediency.

Keywords: corruption system of society, state, politics structure, society.

Көптеген ғасырлар бойы сыбайлас жемқорлықтың метастаздары мемлекеттің кез келген қоғамдық-саяси қалыптасуында болған және болады.

Біз әлемде сыбайлас жемқорлық болмаған бірде-бір мемлекет таба алмаймыз. Айта кету керек, көптеген дамыған шет мемлекеттерде қоғамда және тұтастай алғанда мемлекетте қалыптасқан төзімсіздік атмосферасына негізделген сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимылдың пәрменді жүйесі бар.

Бұл ретте мемлекеттің өзі құқық қорғау және заң шығару құрылымдарының қызметіне сүйене отырып, сыбайлас жемқорлық қылмыстардың алдын алу жұмыстарын, сонымен қатар, жолын кесу бойынша практикалық жұмыстар жүргізетінін атап өту маңызды.

Сыбайлас жемқорлық – әлеуметтік басқару жүйесінің күрделі көп деңгейлі және көп қырлы теріс әлеуметтік құбылысы. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимылдың кейбір жергілікті жетістіктеріне қарамастан, бұл мемлекет пен қоғамның қауіпсіздігіне нақты қауіп төндіреді.

Статистикалық деректерді, әлеуметтанулық зерттеулерді, сыбайлас жемқорлыққа қарсы заңнаманы қолдану практикасын талдау осы салада қабылданып жатқан шаралардың тиімсіз екенін айтуға мүмкіндік береді.

Сыбайлас жемқорлықтың ауқымы соншалық, ол ұлттық қауіпсіздікке төнетін қауіптердің бірі ретінде танылды. Бұл жағдайдың тамыры нарықтық экономика жағдайына көшудің тиімсіз процесінде жасырылған. 90-жылдардың басынан бастап сыбайлас жемқорлық деңгейін төмендету үшін экономиканың түрлі салаларында сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимылға бағытталған барлық шаралар қабылдануда. Бүгінде мемлекеттік құрылымдардың, заң шығарушы билік пен азаматтық қоғамның сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл және оның алдын алу мәселелеріндегі күш-жігерінің негізгі векторын бағыттау қажеттігі бұрынғыдан да басым міндет болып табылады.

Бірнеше рет, биліктің әртүрлі деңгейлерінде, халықаралық және саяси аландарда сыбайлас жемқорлықтың мемлекет, мемле-

кетаралық қатынастар, қоғам және жекелеген азаматтар үшін жойқын теріс салдары туралы айтылды [1].

Әлемдік қоғамдастық сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл мәселелерін шешуге көп көңіл бөледі. Осыған байланысты көптеген халықаралық-құқықтық актілер қабылданды:

БҰҰ-ның 2003 жылғы 31 қазандағы Сыбайлас жемқорлыққа қарсы конвенциясы;

1999 жылғы 27 қаңтардағы Еуропа Кеңесінің сыбайлас жемқорлық үшін қылмыстық жауапкершілік туралы Конвенциясы;

1997 жылғы 21 қарашадағы халықаралық коммерциялық мәмілелерді жүзеге асыру кезінде шетелдік лауазымды тұлғалардың пара алуына қарсы күрес жөніндегі конвенция;

БҰҰ Бас Ассамблеясының сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл мәселелері бойынша 1996 жылғы желтоқсан мен 2016 жылғы желтоқсан аралығындағы тоғыз қарары БҰҰ Адам құқықтары жөніндегі кеңесінің 2015 жылғы шілдеден 2017 жылғы шілдеге дейінгі сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл мәселелері жөніндегі үш қарары;

Еуропа Кеңесінің Министрлер комитетінің 1997 жылғы қарашадан 2000 жылғы мамырға дейінгі екі ұсынысы.

Бұл мәселелерді азаматтық қоғам институттарының, жастар мен студенттердің сыбайлас жемқорлық көріністеріне қарсы іс-қимылға белсенді қатысуымен, осы күрделі мәселені шешуде мемлекет тарапынан тұрақты бақылаумен, оның ішінде заң шығару арқылы шешуге болады.

Мемлекет сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимылға және оған қарсы күресті жүзеге асыруға, оның ішінде сыбайлас жемқорлық сипаттағы қылмыстар жасағаны үшін жазалауға ғана емес, сонымен қатар, алдын алу, профилактикалық сипаттағы шаралар кешенін жүргізуге арналған заңнамалық базаны жетілдіру бағытында шаралар қабылдайды.

Сыбайлас жемқорлықтың теріс бейнесін жасау сөзсіз үлкен маңызға ие. Бұл әсіресе сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимылдың сәтті нәтижесі үшін өте маңызды [2, 32-34].

Біздің ойымызша, қазіргі таңда сыбайлас жемқорлықтың негізгі себептері, мүмкіндігі, қол жетімділігі, ықпалы бар адамдардың өздері үшін материалдық пайдасы бар, кейде қызметтің мүдделеріне зиян келтіретін кез келген мәселелерді шешуге тікелей мүдделілігі болып табылады.

Ғалымдардың пікірінше, сыбайлас жемқорлық пен оның ұзақ болуының негізгі себептері: заңнаманың жетілмегендігі; тәуелсіз сот жүйесінің болмауы; тәуелсіз бұқаралық ақпарат құралдарының болмауы; азаматтық қоғам тарапынан тиімді қарсылықтың болмауы.

Әртүрлі деңгейдегі халықаралық ұйымдар бұл мәселеге әртүрлі деңгейде алаңдайды, сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимылға баға жетпес үлес қосады. Осылайша, Біріккен Ұлттар Ұйымында Бас Ассамблеяның 2016 жылғы 19 желтоқсандағы қарары қабылданды.

Сыбайлас жемқорлыққа қарсы қызмет сыбайлас жемқорлыққа қарсы дүниетанымды, құқықтық сананы, мінез-құлықты қалыптастыруға бағытталған. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы қызмет көбінесе мемлекет деңгейінде де, ұйымдар деңгейінде де әзірленетін және қалыптасатын сыбайлас жемқорлыққа қарсы саясатқа байланысты.

Ұйымдар деңгейінде сыбайлас жемқорлыққа қарсы мақсатты саясатты жүргізу мемлекеттегі құқықтық реформалардың басым бағыттарының бірі ретінде қарастырылады, ол бірқатар бағдарламалық құжаттар мен сыбайлас жемқорлыққа қарсы бағыттағы нормативтік актілерді қабылдауда, қолданыстағы қылмыстық және әкімшілік заңнамаға тиісті өзгерістер енгізуде көрінеді.

Ұйымның сыбайлас жемқорлыққа қарсы саясатын ұйымның жоғары басшылығы ресми түрде қалыптастырған сыбайлас жемқорлықтың алдын алу және оның салдарын азайту саласындағы ұйымның жалпы ниеттері мен бағыттары ретінде қарастыруға болады. Басқарудың инновациялық технологияларын енгізу сыбайлас жемқорлыққа қарсы тиімді қызметті құру мүмкіндігін арттыруы мүмкін [3, 29-31].;

Сыбайлас жемқорлыққа қарсы қызмет саласындағы сыбайлас жемқорлыққа қарсы

саясатын қалыптастырудың мақсаты – басшылық тарапынан ресми түрде шығатын көзқарастар, ниеттер, қағидаттар жүйесін құру, олардың негізінде сыбайлас жемқорлыққа қарсы қызмет мәселелерінде ұйымның жұмыс істеуі мен дамуы жүргізілетін болады.

Сыбайлас жемқорлыққа қарсы табысты саясаттың негізінде дұрыс қалыптасқан мақсаттар мен негізгі басымдықтар жатыр. Сыбайлас жемқорлыққа тек саяси және экономикалық тұрақсыздық, нормативтік-құқықтық базаның дамымауы мен жетілмегендігі, қолданыстағы билік құрылымдарының жұмыс істеуінің тиімсіздігі, азаматтық қоғам институттарының әлсіздігі, берік демократиялық дәстүрлердің болмауы ғана емес, сонымен қатар, азаматтардың құқықтық мәдениетінің төмендігі, оның ішінде сыбайлас жемқорлық көріністеріне қарсы тұрудың ұтымды тәсілдерін таңдауға қатысты олардың хабардарлығы ықпал ететіні белгілі.

Халықтың сыбайлас жемқорлыққа төзімділігінің жалпы ахуалы, оған қарапайым, кең таралған, жойылмайтын және «Зұлымдықтың ең төменгі деңгейі» ретінде қарау, «қызметтердің» әртүрлі түрлері үшін «сыйақылар» ақталатын қалыптасқан стереотиптік идеялар мен алалаушылықтардың болуы, көпшіліктің осы әлеуметтік қауіпті құбылысқа қарсы тұруға өз күштеріне деген қорқынышы мен сенімсіздігі себептері сенімге нұқсан келтіреді қоғамдар заңның үстемдігіне, бұл, сайып келгенде, азаматтардың қарым-қатынасы мен өзара іс-қимылын қылмыстық жауапкершілікке тартуға әкеледі.

Әрине, адамның әлеуметтенуі, адамның қоғамда сәтті жұмыс істеуі үшін қажетті нормалар мен ережелерді беру және игеру орын алатын орта адамның құндылықтар жүйесін, оның ішінде оның сыбайлас жемқорлыққа қарсы дүниетанымын қалыптастыруға бірінші кезектегі әсер етеді. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы ойлау мен мінез-құлықты қалыптастыруға құқық қорғау органдарының сыбайлас жемқорлықпен заңсыз құбылыс ретінде күресі ықпал етпейді, әрине, бұл өте қажет және маңызды, адамдардың сыбайлас жемқорлыққа бағыт-

талған кез келген әрекеттен бас тартуының моральдық-адамгершілік бағдарлары. «Қоғамдық моральға нұқсан келтіру, адамгершілік реттеушілердің бұзылуы, екіжүзділік, ашықтық және цинизм, бәлкім, мемлекеттік аппараттың жоғарғы эшелондарына ғана емес, сонымен қатар, ең маңыздысы – өндірістік-тұрмыстық саладағы қарапайым адамдардың санасына енген сыбайлас жемқорлықтың ең жойқын салдары болуы мүмкін [2, 32-34].

Қазіргі қоғамның этикалық мәселелері таңдау проблемасымен байланысты – белгілі бір әрекеттерді жасау немесе жасамау. «Баламалардың бірін қабылдаған кезде адамның нақты, еркін, саналы және ақпараттандырылған таңдауы оның жасаған әрекеті үшін жауапкершілігімен тығыз байланысты». Сондықтан сыбайлас жемқорлыққа қарсы этика адамның өз мінез-құлқының стратегиясын ерікті, саналы түрде таңдауына негізделуі керек, мұнда сыбайлас жемқорлық мінез-құлық құндылық-бағдарлық деңгейде «әдепсіз» болуы керек. Соңғы жылдары сыбайлас жемқорлыққа қарсы мінез-құлықтың моральдық стандарттарын ескере отырып, «моральдық кодекстерді» әзірлеп, қызметкерлерді өз қызметтерінің этикалық мотивациясына бағыттап, өз ұжымдарында да, сыртқы өзара іс-қимыл саласында да тиісті элеуметтік-психологиялық ахуал қалыптастыруы кездейсоқ емес. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы күресте ашылған сыбайлас жемқорлық қылмыстарын жария ету, сол арқылы шенеуніктің өзінің қызметтік жағдайын теріс пайдалануы сияқты құбылысқа теріс көзқарас қалыптастыру маңызды.

Жаза ұғымын заңнамалық тұрғыдан бекітуде, жаза жүйесін қалыптастыруда, оларды қолдану тәжірибесін дамытуда қоғамның мәдениеті, жетілуі, өркениеті, демек, оның мәні айқын көрінеді. Дәл осы критерийлер жеке тұлғаның мемлекеттегі жағдайын анықтайды, бұл азамат пен мемлекеттің қарым-қатынасының сипатын көрсетеді.

Еліміздің қылмыстық заңнамасында элеуметтік әділеттілікті қалпына келтіру үшін жазаны қолдану туралы ереже бар.

Сонымен бірге, ешкім тәрбие жүктемесін жазадан алып тастаған жоқ.

Тұтастай алғанда сыбайлас жемқорлық қылмыстардың алдын алу мақсаттарына қол жеткізуге мемлекеттің мемлекеттік институттардың функциялары мен өз құқықтары мен міндеттерін қорғауды нормативтік қамтамасыз ету туралы білімдерін қоғамға игеруге, қоғамдық қатынастарды мемлекеттік басқару саласындағы заңды мінез-құлық үлгілерімен толтыру тәжірибесін бекітуге (яғни, қоғам мен мемлекетті басқаратын бюрократия мәде-ниетінің элементтерін байыту бойынша) күш-жігері ықпал ететіні сөзсіз. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы атмосфераны, көңіл-күйді, мәдени ортаны құру сыбайлас жемқорлыққа қарсы заңнаманы қоршап, оны түсіндіруге, қолдануға байланысты болуы керек, бұл заңды құқыққа айналдырады [4, 57-58].

Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл Қазақстан Республикасының Қылмыстық саясатының негізгі бағыттарының бірі болып саналады, бұл біздің ұстанымымыз. Қауіпті сыбайлас жемқорлық қылмыстарға қарсы іс-қимыл бойынша елеулі күш-жігер жұмсау қажеттігін түсінуіміздің негізінде қылмыстық саясат қағидаты орындылық жатыр.

Экономикалық қауіпсіздікті қамтамасыз ету және сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимылдың қылмыстық саясатында бұл ең аз шығындармен стратегиялық мақсаттарға қол жеткізуді қамтамасыз ететін қағидаттардың бірі болуы тиіс [5].

Сыбайлас жемқорлыққа бағытталған ауыр және аса ауыр қылмыстар болып табылатын қоғам үшін аса қауіпті қылмыстарды қылмыстық қудалауға шоғырлану принципі айыптаушы биліктің осы қылмыстарға шоғырлану және дәйекті түрде күресу қабілетінен тұрады, ал сыбайлас жемқорлыққа бағытталған қылмыстар үшін аз және орташа ауырлықтағы қудалау әрекетіне еліктемейді. Соңғыларына жазаны қолдану арқылы емес, қарсы күш-жігерді үнемдей отырып, балама құқықтық құралдарды қолдану арқылы жауап беру керек. Біз экономикалық қауіпсіздікті қамтамасыз ету және сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл жөніндегі қылмыстық саясат тұжырым-

дамасында орындылық қағидатын жан-жақты айқындадық. Аймақтық деңгейдегі ұлттық қауіпсіздіктің тұрақты жағдайы муниципалитеттерді теңдестірілген, жан-жақты және жүйелі дамыту, олардың арасындағы экономикалық байланыстарды кеңейту және нығайту арқылы қамтамасыз етіледі. Сыбайлас жемқорлықтың пайда ұлттық қауіпсіздіктің тұрақты жағдайы муниципалитеттерді теңдестірілген, жан-жақты және жүйелі дамыту, олардың арасындағы экономикалық байланыстарды кеңейту және нығайту арқылы қамтамасыз етіледі. Сыбайлас жемқорлықтың пайда болу себептерімен тек экономикалық қана емес, сонымен қатар, әлеуметтік, саяси және

рухани-адамгершілік әдістермен күресу қажет [6].

Сыбайлас жемқорлыққа қарсы шараларды іске асырудың өзектілігі сыбайлас жемқорлық көріністерінің туындаған салдарымен күресуден емес, лауазымды тұлғалардың сыбайлас жемқорлық тәуекелдерін іске асырудың кез келген мүмкіндігін болдырмайтын және пайдакүнемдік немесе өзге де жеке мүдделерді ұстануға мүмкіндік бермейтін осындай әлеуметтік-құқықтық базаны құрудан көрінеді. Мемлекет, азамат және лауазымды адам арасындағы байланысты, сондай-ақ олардың өзара байланысын реттейтін қоғамдық қатынастар жүйесін белгіленген тәртіппен нығайту және қолдау қажет.

Пайдаланылған дереккөздер тізімі:

1. Есембаева Ж. Е. Правовые средства борьбы с коррупцией: маг. дисс. – Астана, 2013.-103 б.2. Алауханов Е. Казахское и зарубежное антикоррупционные законодательства // Заң және заман. - №1. – 2008. - Б. 32-34.
2. Алауханов Е. Казахское и зарубежное антикоррупционные законодательства // Заң және заман. - №1. - 2008. - Б. 32-34.
3. Кистауова З. Казахстан в борьбе за улучшение делового имиджа (материал предоставлен Центральноазиатским агентством политических исследований) // К обществу без коррупции. - 2003. - № 2 (15). - Б. 29-31.
4. Минаева О.Ю. Коррупция как глобальная проблема современной России // Международный журнал прикладных и фундаментальных исследований. - 2010. - № 3. - Б. 57-58.
5. Қазақстан Республикасының Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы Заңы 2015 жылғы 18 қарашадағы № 410 -ҰҚРЗ.
6. Алексеев С.Л., Сергеева Ю.С., Шайдуллин Р.Н. Подготовка к противодействию коррупции сотрудников правоохранительных органов // Международный журнал экспериментального образования. 2018. №2. - Б. 5.

Авторлар туралы мәліметтер

¹*Исибаева Елизавета Иманғалиқызы* – Қ.Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік университетінің құқықтану кафедрасының доценті, тарих ғылымдарының кандидаты.

¹ *Исибаева Елизавета Иманғалиевна* – доцент кафедры юриспруденции Актыобинского регионального университета имени К. Жубанова, кандидат исторических наук.

¹*Isibayeva Elizaveta Imangaliyevna* – Associate Professor of the Department of Jurisprudence of Aktobe Regional University named after K. Zhubanov, Candidate of Historical Sciences.

²*Нұрыш Зина Зинелқызы* – Қазақстан Республикасы ІІМ М.Бөкенбаев атындағы Ақтөбе заң институтының қылмыстық құқық, қылмыстық процесс және криминалистика кафедрасының аға оқытушысы, құқық магистрі, полиция подполковнигі.

---

²*Нұрыш Зина Зинеловна* – старший преподаватель кафедры уголовного права, уголовного процесса и криминалистики Актюбинского юридического института МВД Республики Казахстан имени М. Букенбаева, магистр права, подполковник полиции.

²*Nurysh Zina Zinelovna* – Senior Lecturer of the Department of Criminal Law, Criminal Procedure and Criminalistics of the Aktobe Law Institute of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after M. Bukenbayev, Master of Law, Police Lieutenant Colonel.

¹Кегембаева Ж.А., ²Байсеитова А.Т., ³Алимова Ә.Т.
^{1,2,3}Алматинская академия МВД Республики Казахстан имени М.Есбулатова,
Алматы, Казахстан.

ПРАВОВЫЕ РИСКИ ЦИФРОВИЗАЦИИ ГОСУДАРСТВЕННОГО УПРАВЛЕНИЯ

В статье рассматриваются правовые риски, связанные с процессом цифровизации государственного управления. С развитием цифровых технологий и интеграцией их в структуры государственного управления возрастает потребность в адаптации законодательной базы, создании защитных механизмов и учете особенностей цифровой среды. В статье анализируются ключевые правовые вызовы, такие как защита данных, кибербезопасность, доступность электронных услуг для всех категорий граждан, а также риски, связанные с автоматизацией решений в сфере государственного управления. Авторы предлагают рекомендации по минимизации указанных рисков и подчеркивают необходимость постоянного мониторинга и адаптации правовых норм в условиях быстро меняющегося цифрового ландшафта.

Ключевые слова: правовые риски, цифровизация, государственное управление, информационная безопасность, персональные данные.

МЕМЛЕКЕТТІК БАСҚАРУДЫ ЦИФРЛАНДЫРУДЫҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ ТӘУЕКЕЛДЕРІ

Мақалада мемлекеттік басқаруды цифрландыру процесіне байланысты құқықтық тәуекелдер қарастырылады. Цифрлық технологиялардың дамуымен және олардың мемлекеттік басқару құрылымдарына интеграциялануымен заңнамалық базаны бейімдеу, қорғау тетіктерін құру және цифрлық ортаның ерекшеліктерін ескеру қажеттілігі артады. Мақалада деректерді қорғау, киберқауіпсіздік, азаматтардың барлық санаттары үшін электрондық сервистердің қолжетімділігі, сондай-ақ мемлекеттік басқару саласында шешім қабылдауды автоматтандыруға байланысты тәуекелдер сияқты негізгі құқықтық мәселелер талданады. Авторлар осы тәуекелдерді азайту бойынша ұсыныстар ұсынады және тез өзгеретін цифрлық ландшафтта құқықтық нормаларды үнемі бақылау және бейімдеу қажеттілігін атап көрсетеді.

Түйін сөздер: құқықтық тәуекелдер, цифрландыру, мемлекеттік басқару, ақпараттық қауіпсіздік, жеке деректер.

RISKS OF DIGITALIZATION OF PUBLIC ADMINISTRATION

The article discusses the legal risks associated with the process of digitalization of public administration. With the development of digital technologies and their integration into public administration structures, there is an increasing need to adapt the legislative framework, create protective mechanisms and take into account the peculiarities of the digital environment. The article analyzes key legal challenges, such as data protection, cybersecurity, accessibility of electronic services for all categories of citizens, as well as risks associated with automation of decisions in the field of public administration. The authors offer recommendations on minimizing these risks and emphasize the need for constant monitoring and adaptation of legal norms in a rapidly changing digital landscape.

Keywords: legal risks, digitalization, public administration, information security, personal data.

Цифровизация государственного управления стала неотъемлемой частью современного общества, предлагая ряд преимуществ, таких как повышение эффективности,

улучшение доступности услуг и оптимизация административных процессов. Однако вместе с этими возможностями приходит и ряд значимых правовых рисков, которые требуют детального анализа и обдуманного подхода.

С развитием цифровых технологий, их интеграция в системы государственного управления становится все более сложной и многогранной. Это порождает новые вызовы в области права, начиная от вопросов конфиденциальности и заканчивая аспектами кибербезопасности. На этом фоне становится очевидной необходимость адаптации законодательства, чтобы соответствовать реалиям цифровой эры и обеспечивать защиту интересов государства и его граждан.

Государство, стремясь предотвратить и минимизировать возможные риски, стремится создать надежную правовую основу, определяющую базовые стандарты цифровизации во всех сферах государственного управления.

Об этом, в частности, говорится в ст.43-3 Административного процедурно-процессуального кодекса РК, в соответствии с которой «государственные органы проводят цифровую трансформацию» [1]. Под ней понимается комплекс мероприятий, включающий в себя внедрение цифровых технологий, реинжиниринг и использование данных (п.37-1 ч.1 ст.4 АППК РК) [1].

Цифровизация государственного управления находит свое отражение, прежде всего, в реорганизации структуры правительства. Сегодня почти в любом государстве созданы специализированные учреждения, занимающиеся вопросами цифровой трансформации. Казахстан не является исключением. В составе Правительства страны действует Министерство цифрового развития, инноваций и аэрокосмической промышленности Республики Казахстан. Помимо функций в сфере космической деятельности указанное министерство отвечает также за разработку правовых, административных и иных мер по обеспечению информационной безопасности, за контроль по их реализации и исполнению, а также за межведомственную координацию деятельности по обеспечению информационной безопасности. Формирование государственной политики в сферах информационно-

коммуникационных технологий, связи и оказания государственных услуг; руководство и межотраслевая координация в сфере информатизации и «электронного правительства» являются одними из приоритетных задач данного исполнительного органа [2].

Централизация предоставления госуслуг, нацеленных на обслуживание граждан и корпораций, становится ключевым направлением для многих стран. В Республике Казахстан с 2005 года была начата работа по созданию «электронного правительства». В стратегических документах и государственных программах отмечалась необходимость развития Электронного правительства, обязательность выдачи лицензий и всех разрешительных документов в электронной форме, модернизации административных процедур, внедрение новых принципов разрешительного законодательства, с обращением к гражданам о необходимости повышения компьютерной грамотности и освоению информационных технологий [3, с. 4].

На сегодняшний день проект «электронного правительства» – «e-gov» – успешно функционирует, обрабатывая в день тысячи запросов от граждан. Как отмечают исследователи, введение системы «электронного правительства» в Казахстане прошло в несколько этапов, схематично которые можно представить следующим образом:

- 2004-2006 гг. – запуск информационных служб и создание контента;
- 2007-2009 гг. – запуск интерактивных услуг;
- 2010-2011 гг. – запуск транзакционных услуг;
- 2012 г. – настоящее время – запуск комплексных услуг, объединение интерактивных и транзакционных сервисов [4, с. 68].

На сегодняшний день посредством портала e-gov предоставляется целый ряд государственных услуг в самых различных сферах: от социального обеспечения до правоохранительной деятельности.

Впечатляющие достижения электронного правительства предопределяют прогрессивную динамику в области государственных услуг, налаживании коммуникативных

связей между гражданами и властью, а также формировании цифровой экономики.

Ключевым моментом на пути к формированию информационного сообщества стала реализация Госпрограммы «Информационный Казахстан-2020», утвержденной Указом Президента РК в 2013 году. Эта инициатива служила основой для цифровой модернизации экономической структуры государства, акцентируя внимание на таких аспектах как развитие информационной культуры, оптимизация государственной деятельности, формирование концепций «открытого и мобильного управления» и улучшение доступа к цифровой инфраструктуре как для бизнеса, так и для обычных граждан. Опираясь на международный опыт построения информационного общества и положения вышеперечисленных документов, указанная Программа определила четыре ключевых направления:

- 1) обеспечение эффективности системы государственного управления;
- 2) обеспечение доступности информационно-коммуникационной инфраструктуры;
- 3) создание информационной среды для социально-экономического и культурного развития общества;
- 4) развитие отечественного информационного пространства [5].

При разработке административно-правовых норм акцентируется внимание на анализе правовых принципов прозрачности действий исполнительной власти и гарантирования доступа к данным через интернет. Внедрение цифровых методов в работу госорганов усиливает их прозрачность, делая их более доступными для общества. В современной динамике право граждан на доступ к информации обретает новые грани, связанные с цифровыми возможностями, и в то же время налагает обязательства на госорганы по обеспечению этого доступа.

Специалистами подтверждается, что обеспечение открытости в деятельности органов государственной власти, повышает доверие к власти, способствует повышению доступности, снижению административных барьеров. Открытость в государственном управлении, с юридической точки зрения,

означает, что гражданин имеет право на доступ к информации о действиях правительства, право знать причины, факты, логику и основы решений, принимаемых государственными органами [6].

Цифровизация позволяет создавать платформы для прозрачного взаимодействия между гражданами и государственными органами. Электронные порталы, базы данных и интерактивные сервисы обеспечивают мгновенный доступ к информации, позволяя людям следить за деятельностью государственных структур в реальном времени. Такая открытость и доступность информации затрудняют возможность скрыть какие-либо недобросовестные действия или решения. Когда процессы становятся прозрачными, вероятность коррупционных схем или злоупотреблений уменьшается, ведь каждый этап деятельности может быть отслежен и проанализирован заинтересованными сторонами.

К тому же, цифровизация облегчает процесс обратной связи. Граждане могут непосредственно воздействовать на процесс принятия решений, высказывая свое мнение, давая отзывы или предложения по улучшению работы органов власти. Это способствует адаптации государственного управления к реальным потребностям общества, делая его более чутким и отзывчивым. В результате такой открытости и активного взаимодействия между государством и гражданами формируется доверие. Доверие, в свою очередь, является ключевым элементом для стабильности и социального согласия. Таким образом, цифровизация не только способствует снижению коррупционных рисков, но и стимулирует постоянное совершенствование механизмов государственного управления в интересах общества.

Такие последствия повсеместной цифровизации способствуют демократизации сферы государственного управления. С развитием технологий и всеобщим расширением доступа к интернету, происходит активное вовлечение граждан в социальные, экономические и политические процессы, что безусловно влияет на демократизацию всего общества. Цифровые платформы позволяют обеспечить прозрачность деятельности государственных структур, делая их доступными

для общественного контроля. Граждане могут в реальном времени следить за принятием законов, решениями власти, расходованием бюджетных средств, что снижает риски коррупции и неэффективности управления. Реализуемые онлайн-опросы, платформы для обсуждения законопроектов, электронное голосование – все это стимулирует активное участие населения в управлении страной. Кроме того, доступ к информации стал намного проще и быстрее благодаря цифровизации. Образовательные ресурсы, новостные порталы, научные публикации – все это доступно каждому, что способствует формированию критического мышления и осознанной гражданской позиции. Большим плюсом эпохи цифровых технологий стала возможность проверки и верификации информации, что помогает противостоять распространению фейковых новостей и дезинформации.

Цифровые каналы обеспечивают удобство и быстроту в подаче обращений и жалоб в соответствии с нормами Административного процедурно-процессуального кодекса, эффективность обработки и реагирования на запросы граждан, создание электронных архивов, что обеспечивает сохранность информации. Административный процедурно-процессуальный кодекс Казахстана стремится оптимизировать административные процедуры с помощью цифровых инструментов. Основным принципом эффективного управления данными в государственных органах является минимизация избыточной информации. Отмечается, что государственным структурам и их представителям запрещено требовать информацию от физических и юридических лиц, если таковая уже присутствует в базах данных «электронного правительства». Однако, важно понимать, что цифровизация, несмотря на все ее преимущества, также влечет за собой и определенные риски, такие как угрозы безопасности данных, зависимость от технологий, риски цифрового неравенства. Поэтому ключевым аспектом успешной цифровой демократизации является баланс между возможностями и ответственным их использованием.

Проблемы безопасности данных. С увеличением объема цифровой информации растет и риск ее утечки или взлома. Это может

касаться как персональных данных граждан, так и конфиденциальной информации государства.

Государственная политика в сфере защиты конфиденциальной информации, включая персональные данные физических лиц, строится в соответствии с конституционными принципами неприкосновенности частной жизни, личной и семейной тайны, а также положениями международных обязательств Казахстана. Важность обеспечения защиты личной информации подтверждается принятием специального Закона РК «О персональных данных и их защите». Закрепленная этим Законом дефиниция определяет персональные данные как сведения, относящиеся к определенному или определяемому на их основании субъекту персональных данных, зафиксированные на электронном, бумажном и (ли) материальном носителе [7]. Основные требования Закон устанавливает преимущественно по отношению к операторам персональных данных, которыми выступают государственные органы, физические и (или) юридические лица, осуществляющие сбор, обработку и защиту персональных данных.

Законодатель устанавливает юридическую ответственность за нарушение правил обращения с персональными данными. Незаконные сбор и обработка персональных данных, если эти деяния не содержат признаков уголовно наказуемого деяния, влекут административную ответственность по ст. 79 Кодекса об административных правонарушениях РК [8]. В случае, когда несоблюдение мер по защите персональных данных лицом, на которое была возложена обязанность принятия таких мер, причинило существенный вред правам и законным интересам лиц, наступает уголовная ответственность по ст. 147 Уголовного кодекса РК («Нарушение неприкосновенности частной жизни и законодательства Республики Казахстан о персональных данных и их защите») [9].

Некоторые риски, возникающие в сфере государственного управления и связанные с цифровизацией, сложно предвидеть. Например, независимо от уровня развития технологий, всегда существует вероятность технических неполадок, которые могут привести к временному недоступу к сервисам или потере

данных. Государство должно контролировать качество цифровой инфраструктуры через политику аудита и сертификации оборудования. Вместе с тем, надо учитывать, что цифровая инфраструктура требует регулярного обновления и квалифицированной поддержки, что может стать проблемой, особенно для бюджетных организаций. Цифровизация требует новых навыков и знаний у сотрудников государственных органов. Не всегда учреждения готовы к быстрой адаптации и переобучению своих кадров. Отсутствие профессиональных кадров также можно считать одним из рисков цифровизации государственного управления.

Государственные органы в условиях цифровой трансформации деятельности должны максимально использовать свои полномочия для внедрения новых технологий,

содействующих развитию той или иной отрасли управления, и одновременно – для контроля за соблюдением установленных стандартов в целях обеспечения прав и законных интересов физических и юридических лиц.

Таким образом, цифровизация, несомненно, предоставляет множество возможностей для улучшения государственного управления, однако требует также и осознанного подхода к управлению рисками. Это подразумевает не только инвестирование в технологии, но и в образование, кадровое обеспечение, разработку и постоянное обновление правовой базы, а также создание механизмов контроля и ответственности за безопасное и эффективное использование цифровых ресурсов.

Список использованных источников:

1. Административный процедурно-процессуальный кодекс Республики Казахстан от 29 июня 2020 года № 350-VI // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K2000000350>
2. Постановление Правительства Республики Казахстан от 12 июля 2019 года № 501 «О мерах по реализации Указа Президента Республики Казахстан от 17 июня 2019 года № 24 "О мерах по дальнейшему совершенствованию системы государственного управления Республики Казахстан" // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P1900000501>
3. Кызылов М.А., Бачурин С.Н. Проблемные вопросы реализации государственной программы «Цифровой Казахстан» при использовании электронно-цифровых технологий в современном уголовном процессе и в производстве по делам об административных правонарушениях Республики Казахстан // *Ғылым /Наука.* – 2018. – № 1. – С. 3-9.
4. Смагулова Ш.А., Ермуханбетова А.Е. Организация и развитие деятельности электронного правительства в Казахстане // *Central Asian Economic Review.* – 2019. – № 1 (124). – С. 65-76.
5. Указ Президента Республики Казахстан от 8 января 2013 года № 464 «О Государственной программе «Информационный Казахстан – 2020» и внесении дополнения в Указ Президента Республики Казахстан от 19 марта 2010 года № 957 «Об утверждении Перечня государственных программ» (утратил силу) // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/U1300000464>
6. Capriglione A., Casalino N., Draoli M. et al. An Open Government Model for the Openness and the Modernization of the Public Administration: X Conference of the Italian Chapter of AN «Organization change and Information Systems: Working and living together in new ways" // https://www.researchgate.net/publication/273754768_
7. Закон Республики Казахстан от 21 мая 2013 года N 94-V «О персональных данных и их защите» // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1300000094>
8. Кодекс Республики Казахстан от 5 июля 2014 года № 235-V ЗРК «Об административных правонарушениях» // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000235>
9. Уголовный кодекс Республики Казахстан от 3 июля 2014 года № 226-V ЗРК // <https://adilet.zan.kz/rus/archive/docs/K1400000226>

Сведения об авторах

¹**Кегембаева Жанар Аманжановна** – доктор юридических наук, профессор, ученый секретарь Ученого совета Алматинской академии МВД Республики Казахстан имени М.Есбулатова; Алматы, Казахстан; E-mail: Kegembaeva@mail.ru

¹**Кегембаева Жанар Аманжанқызы** – заң ғылымдарының докторы, профессор, Қазақстан Республикасы ІІМ М.Есболатов атындағы Алматы академиясы Ғылыми кеңесінің ғылыми хатшысы; Алматы, Қазақстан; E-mail: Kegembaeva@mail.ru

¹**Kegembayeva Zhanar** – doctor of Law, Professor, Scientific Secretary of the M.Esbulatov Almaty Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan; Almaty, Kazakhstan; E-mail: Kegembaeva@mail.ru

²**Байсеитова Алия Темирхановна** – начальник Факультета послевузовского образования Алматинской академии МВД Республики Казахстан имени М.Есбулатова, доктор юридических наук, ассоциированный профессор, полковник полиции; Алматы, Казахстан; E-mail: baliya76@mail.ru

²**Байсеитова Әлия Темірханқызы** – Қазақстан Республикасы ІІМ М.Есболатов атындағы Алматы академиясының Жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру факультетінің бастығы, заң ғылымдарының докторы, қауымдастырылған профессор, полиция полковнигі; Алматы, Қазақстан; E-mail: baliya76@mail.ru

²**Bayseitova Aliya** – Head of the Faculty of Postgraduate Education of the M.Esbulatov Almaty Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan; Doctor of Law, Associate Professor, Police Colonel; Almaty, Kazakhstan; E-mail: baliya76@mail.ru

³**Алимова Эльвира Абдиқанбаровна** – доктор PhD, начальник отдела планирования и контроля Алматинской академии МВД Республики Казахстан имени М.Есбулатова, полковник полиции; Алматы, Казахстан; E-mail: elvira.alimova.77@mail.ru.

³**Алимова Эльвира Әбдіқанбарқызы** – PhD докторы, Қазақстан Республикасы ІІМ М.Есболатов атындағы Алматы академиясының жоспарлау және бақылау бөлімінің бастығы; Алматы, Қазақстан; E-mail: elvira.alimova.77@mail.ru.

³**Alimova Elvira** – PhD, Head of the Planning and Control Department of the M.Esbulatov Almaty Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan; Almaty, Kazakhstan; E-mail: elvira.alimova.77@mail.ru.

¹Мухамеджанов Э. Б., ²Байжомартова К.А., ³Сагынбекова Г.М.

^{1,2} *Казахский университет международных отношений
и мировых языков им.Абылай хана, Алматы, Казахстан.*

³*Специализированный межрайонный экономический суд г. Алматы.
Алматы, Казахстан.*

К ВОПРОСУ О СУБЪЕКТАХ ЗАКОНОДАТЕЛЬНОЙ ИНИЦИАТИВЫ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

В статье рассматриваются вопросы совершенствования законодательного процесса в Республике Казахстан. Вносится предложение о расширении круга субъектов законодательной инициативы. Такими субъектами, по мнению авторов, должны стать «народ» – как источник власти, а также такие общественные объединения, как профессиональные союзы, политические партии, не имеющие своих представителей в Мажилисе Парламента.

Ключевые слова: законодательная инициатива, законодательный процесс, субъекты законодательной инициативы, Парламент, Мажилис.

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ ЗАҢ ШЫҒАРУ БАСТАМАШЫЛЫҚ СУБЪЕКТІЛЕРІ БОЙЫНША ТУЫНДАЙТЫН МӘСЕЛЕРІНЕ...

Мақалада Қазақстан Республикасындағы заң шығару процесін жетілдіру мәселелері қарастырылған. Заң шығару бастамасы субъектілерінің шеңберін кеңейту туралы ұсыныс енгізілді. Мұндай субъектілер авторлардың пікірінше, биліктің қайнар көзі ретінде «халық», сондай-ақ Парламент Мәжілісінде өз өкілдері жоқ кәсіподақтар, саяси партиялар сияқты қоғамдық бірлестіктер болуы керек.

Түйінді сөздер: заң шығару бастамашылығы, заң шығару процесі, заң шығару бастамашылық субъектілері, парламент, мәжіліс.

TO THE QUESTION OF THE SUBJECTS OF LEGISLATIVE INITIATIVE IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

The article deals with the issues of improving the legislative process in the Republic of Kazakhstan. A proposal is made to expand the circle of subjects of legislative initiative. Such subjects, according to the authors, should be the «people» – as a source of power, as well as such public associations as trade unions, political parties that do not have their representatives in the Mazhilis of the Parliament.

Key words: legislative initiative, legislative process, subjects of legislative initiative, Parliament, Majilis.

События, произошедшие в Казахстане в январе 2022 года, стали отправной точкой начала политических, экономических, правовых социальных и иных реформ.

Проведение таких реформ невозможно без разработки и принятия соответствующих законов и внесения изменений и дополнений в текущее законодательство страны.

Свидетельством тому является конституционная реформа, проведенная в стране в июне и сентябре 2022 года. Усиление интенсивности и расширение объема законотворческой деятельности привлекло внимание институтов гражданского общества и отдельных групп граждан.

Интерес общества к законотворчеству, можно объяснить тем, что через законы принимаемые Парламентом РК, происходит реализация не только предвыборных обещаний Президента и депутатов, но и становится понятным, насколько они соответствуют ожиданиям общества. Вот этот разрыв сегодня необходимо сокращать через законодательный процесс.

Законодательный процесс – это важная составляющая часть правотворческого процесса, имеющий все свойственные правотворчеству черты [1].

Если правотворчество объединяет в себе процедуры разработки и принятия не только законов, но и других подзаконных актов, например, указов Президента, постановлений Правительства, нормативных постановлений Конституционного Суда и Верховного Суда и др., то законодательный процесс — это только процесс разработки и принятия законов

Как и любой процесс, законодательный процесс также включает в себя ряд последовательных стадий: законодательную инициативу от разработки законопроекта до его внесения в Парламент, обсуждение в Парламенте, принятие закона и его опубликование.

Обобщая сказанное, можно заключить, что от продуманности организации законодательного процесса во многом зависит качество принимаемых Парламентом законов.

Данные рассуждения о законодательном процессе не случайны. Они вызваны тем, что в ходе конституционной реформы высший представительный орган страны, осуществляющий законодательную власть, претерпел изменения в сфере формирования Мажилиса и Сената Парламента, а также были внесены коррективы в ранее существовавший законодательный процесс (ст.ст. 53, 54, 61, п.5 ст.62 Конституции РК).

Полагаем, что эти коррективы требуют более пристального внимания и серьезных научных исследований, т.к. предложенная модель законодательного процесса, выглядит, на наш взгляд, более противоречивой, чем прежняя. Хотя и прежняя модель данного процесса была далека от совершенства.

Что в действующей модели законодательного процесса обращает на себя внимание?

1. Выше уже отмечалось, что первой стадией законодательного процесса является законодательная инициатива. Суть такой инициативы состоит в возможности представить на рассмотрение Парламента в виде проекта закона, предложение о принятии нового либо об изменении и дополнении уже существующего закона.

Согласно п.1 ст.61 Конституции РК «право законодательной инициативы принадлежит Президенту Республики, депутатам Парламента, Правительству и реализуется исключительно в Мажилисе».

Такая триада субъектов законодательной инициативы присуща многим странам и Казахстан в этой части не составляет исключения. Однако есть государства, где правом законодательной инициативы обладает значительно больший круг субъектов, чем указан в нашей Конституции.

В этой связи следует обратить внимание на то, что действующая модель законодательного процесса как и прежде остается ориентированной лишь на законодательные инициативы исходящие от трех субъектов государственной власти и в какой-то мере это вполне логично. Поскольку существующий порядок реализации права законодательной инициативы требует соблюдения установленных процедур. Законопроект должен быть надлежаще юридически оформленным, иметь все сопутствующие ему документы и согласования. Все это по силам только квалифицированному аппарату соответствующего государственного органа.

Но в тоже время такой порядок реализации законодательной инициативы делает его менее демократичным, а именно любая инициатива принятия закона исходит только от органов власти, а народ – единственный источник власти или, например, те же профсоюзы, либо политические партии, не прошедшие в Парламент на выборах, лишены возможности участвовать в реализации своих законодательных инициатив.

Кроме того, концентрация законодательной инициативы только в среде

вышеназванных субъектов не исключает возможность формировать ими предмет правового регулирования лишь с позиции своих интересов.

Исправлением такого положения могло бы стать внесение дополнений в п.1 ст.61 Конституции РК, которые бы расширили круг субъектов законодательной инициативы такими акторами, как народ, профсоюзы, политические партии, представители которых не попали в состав Мажилиса Парламента.

В свете высказанного мнения, предвижу возражение оппонентов о том, что законодательная инициатива народа в определенной мере реализуется через возможности их участия в деятельности всех субъектов законодательной инициативы. Реализация такого участия осуществляется через общественные и экспертные организации, депутатов парламента, а также тогда, когда требования масс становятся услышанными субъектом законодательной инициативы и в последующем находят свое воплощение в принятом законе.

Отмеченное действительно являются формой непосредственного народного волеизъявления, но даже в этом случае народ, как и другие названные акторы, не становятся субъектами законодательной инициативы. В юридическом смысле между народом или хорошо организованной группой граждан не возникает правоотношения между ними, как инициаторами и Парламентом, как законодательным органом. Значит, в этом случае будут отсутствовать соответствующие процессуальные отношения, когда у Парламента возникает юридическая обязанность принять такой инициативный проект закона и совершить в отношении него необходимые процедурные действия.

Другим доводом оппонентов об исключении народа или организованной группы его представителей из числа субъектов законодательной инициативы может служить аргумент о том, что народ это право может реализовать через республиканский референдум [2, С. 30]. На наш взгляд, вряд ли можно согласиться с этим утверждением. В Конституционном законе

«О республиканском референдуме» речь идет об инициативе не менее 200 тысяч граждан о проведении республиканского референдума по какому-либо закону, но даже в этом случае имеется в виду голосование за вопрос об одобрении или неодобрении конкретного законопроекта в целом, а не о законодательной инициативе как таковой.

Подводя итог сказанному, можно заключить, что если бы в будущем предложение о народной законодательной инициативе нашло свое закрепление в п.1 ст.61 Конституции РК, то такое решение явилось реальной гарантией прямого народовластия. Оно создало бы более плотную взаимосвязь народа с властью, а народу дало возможность почувствовать себя соучастником в деле управления государством. Кроме того, наделение народа правом законодательной инициативы дало бы возможность Парламенту принимать более актуальные законы, в которых бы чаще присутствовала реальная общественная потребность, а также учитывались интересы отдельных социальных групп общества [3, с. 119].

2. Из содержания п.2 ст.61 Конституции РК видно, что законодательная инициатива Президента, депутатов Парламента и Правительства реализуется в Мажилисе путем внесения законопроекта.

Выше нами уже отмечалось, что процедура внесения законопроекта носит не только технически сложный, но и затратный характер.

Так, если предположить, что стадия законодательной инициативы, начинается с подготовки законопроекта [4], то за этим процессом стоит следующее. Прежде всего, инициатор законопроекта должен создать рабочую группу. Иногда в такую группу входят высокооплачиваемые специалисты, юристы, эксперты. Члены такой группы, как правило, осуществляют проектную работу на возмездной основе. Деятельность членов рабочей группы на этом этапе включает в себя разработку концепции законопроекта, составление первоначального варианта проекта, его обсуждение, доработку и согласование. Всё это также требует

материальных затрат, на приобретение расходных материалов, на аренду помещений для конференций и т.п. По отдельным законопроектам требуются зарубежные командировки в целях изучения опыта работы законов на местах, что также не исключает несение финансовых затрат. Конечно, подобные материальные траты на создание законопроекта вполне под силу вышеназванным субъектам законодательной инициативы, но они могут быть неподъемными при реализации законодательной инициативы такими субъектами как народ или профсоюзы, или политические. В этой связи хотелось бы обратить внимание на то, что в теории права законодательная инициатива может реализовываться не только через внесение в Парламент законопроектов, но и в виде законодательного предложения.

На основании этого считаем, что в будущем в ст. 61 Конституции РК необходимо также предусмотреть и такой вид реализации законодательной инициативы, как инициатива по созданию закона, выраженная в форме предложения.

Такая инициатива могла бы исходить от народа, профсоюзов или политической партии, как субъектов законодательной инициативы и приниматься к рассмотрению Мажилисом Парламента по упрощенным процедурам, чем законопроект, но с такими же правовыми последствиями. При обсуждении в комитете или на пленарном заседании Мажилиса законодательное предложение может быть отклонено или поддержано. В случае принятия решения в пользу одобрения законодательного предложения, то по нему должно быть принято решение о разработке соответствующего законопроекта. Иными словами, через законодательное предложение субъект его внесший, выдвигает идею о разработке (принятии) закона, а соответствующий парламентский комитет начинает работу над созданием законопроекта, который затем будет внесен в Мажилис Парламента в порядке депутатской инициативы. Здесь оппоненты сразу заметят, что у депутатского корпуса нет возможностей самостоятельно, в силу разных объективных причин, готовить законопроекты. И с этим надо согласиться,

но это вовсе не означает, что Парламент не должен развиваться и искать новые формы реализации своей деятельности. Выходом из этого положения может быть передача разработки таких законопроектов Институту законодательства при Парламенте или через заказ разработки таких проектов сторонним юридическим фирмам на основе тендера. Учитывая, что такие заказы требуют финансового подкрепления, то финансирование таких проектов должно быть заложено специальной статьей расходов в бюджете Парламента.

Полагаем, что такое решение вопроса одновременно позволит решить и такую проблему, как доминирование Правительства в законодательном процессе. Практика свидетельствует о том, что из трех субъектов законодательной инициативы – Президента, депутатов Парламента и Правительства, только последнее обладает самыми широкими возможностями подготавливать представлять законопроекты.

3. Согласно п. 4 ст.3 Конституции РК в нашей стране действует общетеоретическая конструкция построения органов государственной власти на основе принципа разделения властей на – законодательную, исполнительную и судебную. В теории права подобная система организации власти свидетельствует о том, что у Парламента есть своя, строго очерченная сфера регулирования общественных отношений, определяющая перечень вопросов, которые относятся только к его компетенции, они не должны передаваться в порядке делегированного законотворчества другим органам. Положение о вопросах, относящихся к исключительному ведению Парламента, закреплено в п.3 ст.61 Конституции РК.

В этой связи считаем необходимым, в ближайшее время пересмотреть положение закрепленное в части третьей п.3 ст.61 Конституции РК, где Правительство наделено правом принимать под свою ответственность временные нормативные правовые акты, имеющие силу закона, фактически по всем вопросам, относящимся к исключительной компетенции Парламента, пусть даже в целях оперативного реагирования.

Данное положение, на наш взгляд, не только противоречит принципу разделения властей, который закреплен в п.4 ст. 3 Конституции РК, но и части второй п.2 ст.61 Конституции РК. В частности в этой норме законодатель прямо указывает, что законопроекты, внесенные в порядке законодательной инициативы Правительства в целях оперативного реагирования на условия, создающие угрозу жизни и здоровью и т.п., подлежат рассмотрению Парламентом немедленно на совместном заседании его палат.

Возникает вопрос, если Парламент обязан, рассматривать законопроекты, внесенные Правительством немедленно, то какой смысл наделять орган исполнительной власти правом делегированного законодательства.

Появление у законодателя идеи о наделении Правительства таким правом можно объяснить заимствованием зарубежного опыта. Такая практика имеет место во Франции, Румынии, Швейцарии и др.

Опасность такого законотворчества в наших условиях состоит в том, что оно носит спонтанный ситуативный характер и может нарушать права и свободы человека и гражд-

данина, а также приводить к иным тяжким последствиям.

Возникает вопрос. А как быть в этом случае с ответственностью членов Правительства, если впоследствии Парламент не подтвердит принятый ими временный нормативный правовой акт, имеющий силу закона?

Если брать опять же зарубежный опыт той же Франции, то там Совет Министров, принимает ордонансы во исполнение полномочий, делегированных законодателями, не требует их переутверждать в парламенте. Ордонансы прекращают своё действие по истечению срока полномочий, принимает ордонансы во исполсрока полномочий данных парламентом. Подписывает такие ордонансы не Премьер-министр, а президент Франции (ст.38 Конституции Франции 1958 В заключение следует отметить, что в данной статье были подняты лишь общие вопросы законодательного процесса, которые требуют глубокого изучения. Высказанные авторами предложения и суждения по решению проблемных вопросов законодательного процесса носят субъективный характер и требуют обсуждения и проверки практикой.

Список использованных источников:

1. Матузов Н.И., Малько А.В. Теория государства и права. – М.: Российская академия народного хозяйства и государственной службы при Президенте РФ, 2011. – С. 296.
2. Ахметова К.С. Правовая природа и виды референдумов в зарубежных странах и Республике Казахстан // Ылым – Наука. – 2018. – № 1. – С. 29-35:
3. Ivanova K. Electronic Legislative Initiative as a Tool to Improve Citizens' Public Activity in Cyberspace: Common Issues in the BRICS Countries, Europe and the Russian Federation // BRICS Law Journal. – 2019. – 6(1). – Pp. 102–126.
4. Колдаева Н.П. Законодательная инициатива как правовой институт // Сов.государство и право. –1970. – №9. – С.123.

Сведения об авторах:

¹*Мухамеджанов Эдуард Булатович* – доктор юридических наук, профессор; профессор кафедры Международного права Казахского университета международных отношений и мировых языков имени Абылай хана; Алматы, Казахстан.

¹*Мухамеджанов Эдуард Болатұлы* – заң ғылымдарының докторы, профессор; Абылай хан атындағы Қазақ халықаралық қатынастар және әлем тілдері университетінің Халықаралық құқық кафедрасының профессоры; Алматы, Қазақстан.

---

¹*Mukhamedzhanov Eduard* – Doctor of Law, Professor; Professor of the Department of International Law of the Abylai Khan Kazakh University of International Relations and World Languages; Almaty, Kazakhstan; E-mail: ebm-58@mail.ru

²*Байжомартова Карлығаш Асылжомартовна* – кандидат юридических наук, ассоциированный профессор; заведующий кафедрой Международного права Казахского университета международных отношений и мировых языков имени Абылай хана; Алматы, Казахстан.

²*Байжомартова Қарлығаш Асылжомартқызы* – заң ғылымдарының кандидаты, доцент; Абылай хан атындағы Қазақ халықаралық қатынастар және әлем тілдері университетінің Халықаралық құқық кафедрасының меңгерушісі; Алматы, Қазақстан.

²*Baizhomartova Karlygash* – Candidate of Law, Associate Professor; Head of the Department of International Law of the Ablai khan Kaz UIR and WL; Almaty, Kazakhstan; E-mail: kba-73@mail.ru

³*Сағынбекова Гүлнар Мейрхановна* – доктор юридических наук, судья специализированного межрайонного экономического суда г. Алматы.

³*Сағынбекова Гүлнар Мейірханқызы* – заң ғылымдарының докторы, Алматы қ. Мамандандырылған ауданаралық экономикалық сотының судьясы.

³*Meyirkhankyzy Gulnar* – Doctor of Law, judge of the specialized Interdistrict Economic Court of Almaty; E-mail: gulnar.s007@mail.ru

-
- Әкімшілік құқық
  - Административное право
  - Administrative law

¹ Алмагамбетова А.А., ² Утегенов Ч.К.

¹ *Актюбинский юридический институт МВД Республики Казахстан им. М. Букенбаева, Актюбе, Казахстан.*

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ КООРДИНАЦИИ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ СУБЪЕКТОВ ПРОФИЛАКТИКИ ПРАВОНАРУШЕНИЙ

В статье описываются правовые, экономические, социальные и организационные основы деятельности государственных органов, органов местного самоуправления, организаций и граждан.

Ключевые слова: социальная адаптация, комплекс мер, осуществляемых, формирование личности, правила поведения в обществе, социальная реабилитация, законопослушное поведение, сознательное поведение лица, профилактика правонарушений, укрепление правопорядка, субъекты профилактики правонарушений, государственные органы, органы местного самоуправления, правовое воспитание, культуры граждан.

ҚҰҚЫҚ БҰЗУШЫЛЫҚТЫҢ АЛДЫН АЛУ СУБЪЕКТІЛЕРІНІҢ ҚЫЗМЕТІН ҮЙЛЕСТІРУДІ ЖЕТІЛДІРУ

Мақалада мемлекеттік органдар, жергілікті өзін-өзі басқару органдары, ұйымдар мен Қазақстан Республикасы азаматтарының құқық бұзушылықтардың алдын алу жөніндегі қызметінің құқықтық, экономикалық, әлеуметтік және ұйымдастырушылық негіздері сипатталған.

Түйінді сөздер: әлеуметтік бейімделу, жүзеге асырылатын шаралар кешені, жеке тұлғаны қалыптастыру, қоғамдағы мінез-құлық ережелері, әлеуметтік оңалту, заңға бағынатын мінез-құлық, адамның саналы мінез-құлқы, құқық бұзушылықтардың алдын алу, құқық тәртібін нығайту, құқық бұзушылықтардың алдын алу субъектілері, мемлекеттік органдар, жергілікті өзін-өзі басқару органдары, құқықтық тәрбие, азаматтардың мәдениеті.

IMPROVING THE COORDINATION OF THE ACTIVITIES OF THE SUBJECTS OF CRIME PREVENTION

The article describes the legal, economic, social and organizational foundations of the activities of state bodies, local self-government bodies, organizations and citizens of the Republic of Kazakhstan for the prevention of offenses.

Keywords: social adaptation, a set of measures implemented, personality formation, rules of behavior in society, social rehabilitation, law-abiding behavior, conscious behavior of a person, prevention of offenses, strengthening of law and order, subjects of crime prevention, state bodies, local governments, legal education, culture of citizens.

При разработке мер профилактики правонарушений все субъекты профилактики должны взаимодействовать и координировать свою деятельность, воздействуя на причины и условия совершения противоправных действий со стороны граждан.

В целях профилактики правонарушений и формирования массового сознания о недопустимости противоправных действий, необходимо разработать и реализовать систему согласованных мер, направленных на укрепление правопорядка, сочетание мер общего и индивидуального предупреждения.

Согласно пункту 2 статьи 18 Закона Республики Казахстан «О профилактике правонарушений» [1] координацию деятельности субъектов (глава 2 Закона) профилактики правонарушений осуществляют межведомственные комиссии по профилактике правонарушений (далее – МВК).

Положением о Межведомственной комиссии по профилактике правонарушений при Правительстве Республики Казахстан [2] определен круг задач Комиссии.

На уровне Департаментов полиции (далее – ДП) этим занимаются сотрудники местной полицейской службы (далее – МПС) ДП (орг. аналитики), на уровне акимата – сотрудники мобилизационных отделов.

Сотрудником МПС, с учетом предложений начальников подразделений, формируется проект плана на год для последующего утверждения руководством ДП вопросов, которые выносятся на заседание МВК. Проект Плана выносится на согласование руководству ДП, корректируется и после направляется на утверждение в акиматы.

В основном на заседаниях комиссий рассматриваются такие вопросы, касающиеся:

- проведения оперативно-профилактических мероприятий по недопущению дорожно-транспортных происшествий;
- вопросов противодействия семейно-бытовому насилию;
- обеспечения безопасности детей в организациях дошкольного и среднего образования, а также в сети Интернет;
- перехода местной полицейской службы на сервисную модель полиции; - профилактики преступлений в отношении несовершеннолетних, а также предупреждения детского суицида и т.д.

Это далеко не полный перечень вопросов, рассматриваемых на МВК, но даже изучив эти вопросы можно понять, что на МВК выносятся вопросы общего характера, в основном, касающиеся рассмотрения планирования, либо хода реализации планов, дорожных карт; в рассматриваемых вопросах на заседаниях МВК нет вопросов, направленных на изучение криминогенной ситуации и рисков, предварительных прогнозов, межведомственного решения проблем безопасности и

результатов профилактики региона; проблемные вопросы в сфере безопасности не сформулированы четко, поэтому вся деятельность МВК направлена на процесс, а не результат; в протоколах МВК не прописаны конкретные поручения акимов; государственным органам, таким образом результативность измеряется не на уровне решения проблем, а на уровне отдельных действий.

Кроме того, меры профилактики со стороны полиции, в основном, рассматриваются через призму карательных мер, а других органов – через реализацию их полномочий; отчеты государственных органов о проделанной профилактической работе включает в себя вопросы, касающиеся функционала органа, без привязки межведомственного сотрудничества; оценка и качество выполненных работ в справках и докладах МВК не прописывается. Соответственно, нет критического анализа эффективности этих работ.

В МВК областей (территориальных подразделений ДП) отсутствуют результаты работ по следующим задачам:

- 1) выработка предложений по совершенствованию законодательства Республики Казахстан о профилактике правонарушений;
- 2) рассмотрение хода реализации программных документов в области профилактики правонарушений;
- 3) рассмотрение хода реализации документов Системы государственного планирования Республики Казахстан в области профилактики правонарушений;
- 4) оценка эффективности деятельности субъектов профилактики правонарушений;
- 5) внесение в государственные органы и организации предложений о привлечении должностных лиц к дисциплинарной и иной ответственности за непринятие мер по профилактике правонарушений.

Координирование деятельности субъектов профилактики правонарушений осуществляется межведомственной комиссией по профилактике правонарушений лишь в форме обмена информацией, проведения заседаний и совещаний, а также выработки общих предложений, основанных на информации подотчетного органа. При этом отсутствуют такие формы координационной деятельности, как (ст. 19 Закона):

1) изучение и распространение положительного опыта; профилактики правонарушений. Такая комплексная работа полиции позволяет уступчивости в обществе) проведение совместных оперативно-профилактических мероприятий (далее ОПМ);

3) выпуск бюллетеней (сборников) и других информационных изданий.

Выполнение требований Закона в части использования всех форм координационной деятельности позволило бы проведение точечного анализа деятельности Комиссии с учетом принятых мер и проведенных мероприятий в целом не только подотчетного органа, но и субъектов профилактики.

Изучение и внедрение положительного опыта, в том числе при проведении совместных ОПМ и выпуска в последующем информационных изданиях, позволило бы снизить существующие проблемные вопросы в области профилактики на текущий и последующий год («сезонное» планирование анализа причин и условий правонарушений).

Необходимо сформировать единую форму отчетности или критерии отчетности МВК, где в целом можно было бы проанализировать ход деятельности работы комиссии. Отсутствие планирования МВК на основании неотработанных направлений и упущений профилактики по объективным причинам влечет ошибки в профилактической деятельности. Планирование МВК сводится к сбору предложений от органа, тогда как качественные рекомендации и предложения, согласно международному опыту, могут быть основаны только на комплексном анализе проблем безопасности. Вопросы профилактики правонарушений необходимо сформировать на основе анализа проблем, ресурсов, возможных рисков и результатов. Для усовершенствования координации деятельности субъектов профилактики правонарушений необходимо:

- осуществлять планирование МВК только с учетом комплексного анализа проблемных вопросов профилактики;

- осуществлять решение вопросов профилактики только с учетом совместных действий государственного сектора и неправительственных организаций Важной формой

организации взаимодействия является проведение периодических рабочих встреч по обсуждению проблем процессов и взаимодействия служб, которые позволят им своевременно решать проблемные вопросы профилактики правонарушений.

Необходимо понимать, что главный получатель услуг – гражданин воспринимает полицию как единое целое, и данное взаимодействие служб позволит отрабатывать вопросы профилактики качественно и своевременно.

Основная роль МПС должна быть сосредоточена на профилактике правонарушений и построении взаимоотношений с местным сообществом. Выполнение непрофильных функций должно быть ограничено, так как это ведет к недостижению прямых задач службы. Служба МПС должна стать ключевой в системе прогнозирования рисков социального напряжения, способствующих снижению безопасности местного сообщества.

При наличии законодательного регламентирования механизма взаимодействия служб УИП и патрульных полицейских (далее - ПП) можно говорить об эффективности и результативности этого взаимодействия, а также его стратегических перспектив.

Для отработки компетентности сотрудников ПП по отбору заявлений и объяснений у граждан, при отработке материалов, необходимо изучить и упростить процедуру сбора первичного материала по делам семейно-бытовых отношений. Данная процедура позволит УИП дорабатывать материал, не прибегая к дополнительным опросам граждан, повторности изучения УИП собранного ПП материала (заполнение всех данных при написании фабулы правонарушения, заполнения объяснительной, необходимых для принятия процессуального решения).

С институтом судебных экспертиз межведомственное взаимодействие возникает при назначении УИП судебно-медицинской экспертизы (далее – СМЭ) по административным материалам, где требуется установить наличие телесных повреждений. Это, в частности, правонарушения в сфере семейно-бытовых отношений.

В целях оптимизации процесса при назначении СМЭ можно предложить:

- отказаться от процедуры согласования УИП постановления о проведении СМЭ с начальником РОП, т.е. наделить УИП правом самостоятельно выносить постановление о проведении СМЭ, как органу дознания (на практике, дознаватель выносит от своего имени постановление о назначении СМЭ без согласования с начальником органа дознания);

- для улучшения взаимодействия между МПС и СМЭ, исключения бюрократии, недопущения волокиты по исполнению запросов и ходатайств, использовать каналы мессенджеров (WhatsApp, Telegram, электронная почта).

Список использованных источников:

1. Закон Республики Казахстан от 29 апреля 2010 года № 271-IV «О профилактике правонарушений».
2. Распоряжение Премьер-Министра №90-р от 29.09.2016 года «О Межведомственной комиссии по профилактике правонарушений при Правительстве Республики Казахстан».
3. Приказ МВД от 29 декабря 2015 года № 1095 «Об утверждении Правил организации деятельности участковых инспекторов полиции».

Сведения об авторах

¹*Алмагамбетова Айгуль Адилхановна* – старший преподаватель кафедры административной деятельности ОВД Актюбинского юридического института имени М.Букенбаева МВД Республики Казахстан, подполковник полиции, aiqu – set@mail.Ru.

¹*Алмагамбетова Айгуль Әділханқызы* – Қазақстан Республикасы ІІМ М.Бөкенбаев атындағы Ақтөбе заң институтының ІІО әкімшілік қызметі кафедрасының аға оқытушысы, полиция подполковнигі, aiqu – set@mail.Ru.

¹*Almagambetova Aigul Adilkhanovna* – Senior Lecturer of the Department of Administrative Activity of the Department of Internal Affairs of the Aktobe Law Institute named after M.Bukenbayev of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan, police Lieutenant Colonel, aiqu – set@mail.Ru .

²*Утегенов Чингиз Куанышович* – преподаватель кафедры административной деятельности ОВД Актюбинского юридического института имени М.Букенбаева МВД Республики Казахстан, доктор PhD.

²*Утегенов Чингиз Қуанышұлы* – Қазақстан Республикасы ІІМ М.Бөкенбаев атындағы Ақтөбе заң институтының ІІО әкімшілік қызмет кафедрасының оқытушысы, PhD докторы.

²*Utegenov Chingiz Kuanyshevich* – Lecturer of the Department of Administrative Activity of the Department of Internal Affairs of the Aktobe Law Institute named after M.Bukenbayev of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan, PhD.

¹Байжомартова К.А., ²Кусаинова А.К., ³Байсымакова Д.С.

¹Абылай хан атындағы Қазақ халықаралық қатынастар және әлем тілдері университеті, Алматы, Қазақстан.

²Нархоз университеті, Алматы, Қазақстан.

³Абай атындағы Қазақ Ұлттық педагогикалық университеті, Алматы, Қазақстан.

ҚАЗАҚСТАН МЕН ШЕТ ЕЛДЕРДІҢ КОРПОРАТИВТІК ҚАТЫНАСТАР ТУРАЛЫ ЗАҢНАМАСЫН САЛЫСТЫРМАЛЫ - ҚҰҚЫҚТЫҚ ТАЛДАУ

Бұл мақалада авторлар Қазақстанда және шет елдерде коммерциялық заңды тұлғалардың, оның ішінде мемлекеттің қатысуымен корпоративтік қызметті құқықтық реттеудің кейбір мәселелерін қарастырады. Атап айтқанда, заңды тұлғаларды коммерциялық және коммерциялық емес деп бөлу мәселелері зерттелді, коммерциялық ұйымдардың заңды мәртебесінің ерекшеліктері, Қазақстанда да, жақын және алыс шет елдерде де мемлекет қатысатын заңды тұлғалар қызметінің ерекшелігі талданды. Жүргізілген салыстырмалы-құқықтық талдау негізінде авторлар мемлекет қатысатын заңды тұлғаларды заңнамалық айқындауда біркелкіліктің болмауына, сондай-ақ мемлекеттің кәсіпкерлікке қатысуын көздейтін қызмет түрлерін бекітуде айқындықтың болмауына, акционерлік қоғамдар мен мемлекет қатысатын жауапкершілігі шектеулі серіктестіктердің басқару органдарының ұйымдардың өздері алдындағы толық материалдық жауапкершілігін енгізуге қатысты тұжырымдар мен ұсынымдар әзірледі.

Түйінді сөздер: коммерциялық заңды тұлғалар; акционерлік қоғам; жауапкершілігі шектеулі серіктестік; мемлекеттік кәсіпорындар; квазимемлекеттік сектор субъектілері; жария кооперациялар; заңды тұлғаны басқару; жауапкершілік.

СРАВНИТЕЛЬНО-ПРАВОВОЙ АНАЛИЗ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА КАЗАХСТАНА И ЗАРУБЕЖНЫХ СТРАН О КОРПОРАТИВНЫХ ОТНОШЕНИЯХ

В данной статье авторами рассматриваются некоторые вопросы правового регулирования в Казахстане и зарубежных странах корпоративной деятельности коммерческих юридических лиц, в том числе с участием государства. В частности, были исследованы вопросы разделения юридических лиц на коммерческие и некоммерческие, проанализированы особенности юридического статуса коммерческих организаций, специфика деятельности юридических лиц с участием государства как в Казахстане, так и в странах ближнего и дальнего зарубежья. На основе проведенного сравнительно-правового анализа авторами выработаны выводы и рекомендации касательно отсутствия единообразия в законодательном определении юридических лиц с участием государства, а также отсутствия четкости в закреплении видов деятельности, предусматривающих участие государства в предпринимательстве, внедрения полной материальной ответственности органов управления акционерных обществ и товариществ с ограниченной ответственностью с участием государства перед самими организациями.

Ключевые слова: коммерческие юридические лица; акционерное общество; товарищество с ограниченной ответственностью; государственные предприятия; субъекты квазигосударственного сектора; публичные корпорации; управление юридическим лицом; ответственность.

COMPARATIVE LEGAL ANALYSIS OF THE LEGISLATION OF KAZAKHSTAN AND FOREIGN COUNTRIES ON CORPORATE RELATIONS

In this article, the authors consider some issues of legal regulation in Kazakhstan and foreign countries of corporate activities of commercial legal entities, including with the participation of the state.

In particular, the issues of the division of legal entities into commercial and non-commercial were investigated, the features of the legal status of commercial organizations, the specifics of the activities of legal entities with the participation of the state both in Kazakhstan and in the countries of the near and far abroad were analyzed. Based on the conducted comparative legal analysis, the authors have developed conclusions and recommendations regarding the lack of uniformity in the legislative definition of legal entities with state participation, as well as the lack of clarity in the consolidation of activities involving state participation in entrepreneurship, the introduction of full financial responsibility of management bodies of joint-stock companies and limited liability partnerships with state participation to the organizations themselves.

Keywords: commercial entities; joint stock company; limited liability partnership; public enterprises; quasi-public sector entities; public corporations; management of a legal entity; responsibility.

Ұлыбританияның компаниялар туралы заңы (Companies Act 2006) – Британ Парламенті тарихындағы ең көлемді нормативтік акт. Компаниялар туралы заң Ұлыбританияның корпоративтік құқығын дамытудағы маңызды қадам болып табылады. Бұрын қолданыста болған ережелерді шоғырландыра отырып, ол көптеген жаңа нормаларды енгізеді, олардың кейбіреулері сот тәжірибесін кодификациялау, ал кейбіреулері ЕО директиваларын үйлестіру болып табылады. Ең маңызды жаңалықтарға мыналар жатады: компанияның құрылтай шартының компанияларға қойылатын әкімшілік талаптарды жеңілдету (хатшының міндетті түрде болуы, акционерлердің жыл сайынғы жиналыстарын өткізу туралы талаптардың күшін жою); ашық компанияларға олардың ашықтығы тұрғысынан неғұрлым қатаң талаптар қою [1, 5 б.].

Ағылшын құқығы компаниялардың корпорациялар мен мекемелерге бөлінуімен сипатталады (бұл жіктеу континенттік құқық елдеріне де тән).

«Корпорация», «корпоративтік» және олардан алынған ұғымдар мен терминдер салыстырмалы құқықтық тұрғыдан терминологиялық шатасуды тудырады, өйткені кейбір жағдайларда корпоративтік құқық барлық заңды тұлғалардың құқығын, ал басқаларында тек корпорациялардың құқығын білдіреді. Сонымен қатар, мұндай шатасулар корпорацияның мәнін әртүрлі түсінумен және заңды тұлға ретінде белгілі бір құқықтық тәртіпте түсінілетіндігімен, сондай-ақ бизнесті жүргізудің жеке нысаны заңды тұлғаның құқықтарына ие бола ма, жоқ па деген фактімен түсіндіріледі. «Заңды

тұлға» түсінігінің мәні туралы даулы мәселеге және оның әртүрлі шетелдік құқықтық тәртіптердегі түсіндірмесіне (мысалы, еуропалық континенттік құқықтық тәртіптің романдық тармағында «заңды тұлғаның» орнына «моральдық тұлғалар» терминін қолдану немесе «заңды тұлғаны» американдық құқықтағы құрылтайшылардың келісімшарттық келісімі ретінде қарастыру), сондай-ақ «корпорация» терминінің бірыңғай анықтамасының жоқтығына қарамастан, қазіргі заманғы құқықтық және экономикалық даму, дамыған шетелдік құқықтық жүйелер ұлттық деңгейде заңды тұлғалар құқығы немесе сөздің кең мағынасында корпоративтік құқық деп атауға болатын құқықтық нормалар жүйесі қалыптасты. Сонымен қатар, дәл осы құқықтық тәртіпте корпоративті құқықты сөздің тар мағынасында, яғни корпорациялардың құқығын кездестіруге болады.

Терминологиядағы егжей-тегжейлі барлық айырмашылықтарға байланысты корпоративтік құқық саласындағы құқықтық тәртіптің функционалдық конвергенциясы деп аталатындықтан, дамыған құқықтық тәртіптер белгілі бір құқықтық тәртіп жалпы құқыққа жататындығына немесе азаматтық (цивильдік) құқық елдерінің бірінің өкілі екендігіне қарамастан, шамамен бірдей құқықтық құрылымдар жиынтығына ие екенін мойындау керек.

Сонымен, АҚШ-тың құқықтық жүйесінде корпорацияны шарттық қатынастар кешенін қамтитын заңды фантастика ретінде қабылдау тұжырымдамасы басым, осылайша заңды тұлғалардың кең ауқымын қамтиды. Бұл ретте американдық заңгерлер корпорацияны желі бойынша шарттық

құқықты дамытудың тәжі ретінде қарастырады: агенттік құқық (екіжақты шарттық байланыс және өкілдіктің болуы) – серіктестік (көпжақты шарттық байланыс және өзара өкілдіктің болуы, мұнда әрбір серіктес бір мезгілде серіктестік істеріне байланысты өкіл және өкілдік ететін рөл атқарады) – корпорация (квази-шарттық білім, оқшауланған жалған жеке тұлғалар (тұлға), жалпы ереже бойынша, басқа тұлғалардан бөлінген менеджмент өкілі).

Осылайша, американдық корпорация - бұл жеке және заңды тұлғалар бірігіп бизнес жүргізу үшін біріккен заңды тұлға. Американдық корпоративтік заңнаманың жекелеген штат заңдарымен ұсынылған бірыңғай федералдық актілерге сүйенуіне байланысты жекелеген штаттар мен федералдық корпоративтік заңдардың әртүрлі бағыттары мен бәсекелестігі байқалады. АҚШ-тың корпоративтік құқығының эталоны әдетте Делавэр штатының, сондай-ақ Нью-Йорк штатының заңы болып табылады: дәл осы заңды бұйрықтардан корпоративтік қатынастар үшін маңызды мәселелердің ең көп саны туралы жалпы түсінік алуға болады. АҚШ заңнамасы бойынша корпорациялармен қатар ұжымдық шаруашылық қызметті ұйымдастырудың тағы бір нысаны серіктестік (partnership) болып табылады, оның қатысушылары (серіктестері) бизнесті басқарады және оның міндеттемелері бойынша барлық мүліктерімен тең жауапкершілікке ие. Толық және шектеулі серіктестікті ажыратамыз. Бұл ретте қазақстандық терминологияда серіктестіктер заңды тұлғаның (legal entity, separate entity) құқықтарына ие болмайды, бірақ ұжымдық бірліктің кейбір элементтері беріледі: олар жеке құрылымдар ретінде сырттан ұсынылады, фирмалық және өзге де коммерциялық атаулары болуы мүмкін. XX ғасырдың 70-80 жылдар аралығында пайда болған АҚШ құқығы үшін салыстырмалы түрде жаңа институт корпорация мен серіктестік арасындағы өтпелі форма болып табылады: жауапкершілігі шектеулі серіктестіктер (Limited Liability Company, LLC), сондай-ақ заңгерлер немесе аудиторлар сияқты кәсіподақтар үшін құрылған жауапкершілігі шектеулі серіктестіктер: Limited

Liability Partnership (LLP), Limited Liability Limited Partnership (LLLP) немес GmbH дизайнына ұқсас.

Ұлыбританияда компания (корпорация) ұғымының нақты анықтамасы болмаған жағдайда, компанияның құқықтық мәртебесі заңды құқықтың көмегімен құрылған және құқықтық қатынастардың номиналды, жасанды қатысушысы қызметін атқаруға арналған жалған білім беру идеясына негізделген. Шын мәнінде, компания жеке баланс, есеп кітабы рөлін атқарады; компанияның мүліктік саласы оның құрылтайшылары мен кейінгі акционерлерінің мүлік саласынан бөлінеді. Бір қызығы, корпоративтік қатынастар саласында жарғылық құқық дәстүрлі түрде Ұлыбританияда коммерциялық өмірдің басқа салаларына қарағанда үлкен рөл атқарады (жалпы, ағылшын құқығының дәстүрлі ерекшелігі – сот тәжірибесінің үстемдігі). Ағылшын құқығында корпорация заңды тұлға ретінде анықталуы мүмкін, өйткені заңды тұлғалар сол жерде жеке тұлғалар жиынтығы және жеке корпорациялар болып табылатын корпорацияларға бөлінеді.

Англияның сауда корпорациялары компаниялар деп аталады және жоғарыда аталған 2006 жылғы Компаниялар туралы заңмен анықталады. [2]. Осы заңға сәйкес олар жария және жеке, акционерлік капиталы бар немесе акционерлік капиталы жоқ компанияларға бөлінеді.

Батыс Еуропа континентальды құқықтық жүйелері корпорацияны жеке тұлғалардың қоғамдастығы ретінде анықтайды, олар өз еркімен ортақ мақсаттарға үлес қосу және бөлісу арқылы мәміле негізінде құрылады. Сонымен бірге, жалпы мақсат деп аталатын нәрсе әрдайым материалдық белгіге ие бола бермейді, коммерциялық емес мақсаттармен құрылған компаниялар Батыс Еуропа құқығындағы келісімшарттық корпорацияларды таниды. Осылайша, корпорация ұғымы англо-саксондық құқық жүйесіне қарағанда анағұрлым кеңірек түсіндіріледі, оның ішінде жалпы құқықтық құқықтық жүйелерінде корпорациялар болып саналмайтын немесе іс жүзінде жоқ бірлестіктер (мысалы, серіктестіктер). Еуропалық корпоративтік құқықта осы сала-

дағы Еуропалық Одақтың директивалары ерекше рөл атқарады. Алайда, Одақ елдерінің құқықтық тәртібі арасында да кейбір айырмашылықтар бар.

Неміс құқықтық жүйесінде (австриялық және швейцариялық сияқты) «корпорация» термині көбінесе деп аталатын заңды тұлғаларға сілтеме жасау үшін қолданылады капитал одақтары, яғни олардың қатысушыларына (мүшелеріне) қатысты айқын ұйымдастырушылық тәуелсіздігі бар бірлестіктер. Бұл бірлестіктерде (Körperschaften) арнайы басқару органдары, капитал бірлестігі атынан іс жүргізетін директорлар бар. Мұндай заңды тұлғалар корпорация мүшелерінің қатарына еркін кіруді және одан шығуды көздейтін салыстырмалы түрде еркін қатысумен (мүшелікпен) сипатталады. Бұл бірлестіктер тобына әдетте акционерлік қоғам (Aktiengesellschaft – AG) және кейбір ескертпелермен жауапкершілігі шектеулі серіктестік (Gesellschaft mit beschränkter Haftung – GmbH) кіреді. Бұл нысандар дәстүрлі түрде неміс құқығы доктринасында капитал бірлестіктерінің үлгілері ретінде қарастырылады. Екінші топқа тұлғалар бірлестігі немесе жеке бірлестіктер (Personengesellschaft) болып табылатын серіктестіктер кіреді. Серіктестіктер арасында толық серіктестік (offene Handelsgesellschaft – OHG), сенім серіктестігі (Kommanditgesellschaft – KG) және жасырын серіктестік (die Stille Gesellschaft) бар. Францияның заңды тұлғалар туралы заңнамасында «корпорация» термині сөзбесіз қолданылмайды.

Кәсіпкерлік корпорацияларды сипаттау үшін «сауда серіктестігі» термині бар, оның мәртебесі бұрын 1966 жылғы 24 маусымдағы «Сауда серіктестіктері туралы» арнайы Заңмен (берілген өзгерістер мен толықтырулармен) реттелді.

Қазіргі уақытта сауда серіктестіктері туралы ережелер Францияның Сауда кодексінің екінші кітабында қамтылған [3]. Сонымен қатар, заңды тұлғалардың Француз құқығы жүйесі терминологиялық жағынан ерекшеленсе де, неміс құқығын көп жағдайда қайталайды. Барлық белгіленген құқықтық тәртіптер үшін қазіргі кезеңде корпоративтік құқықты дамытудың жалпы

тенденциясы шарттық құқық негіздерінің корпоративтік құқыққа барған сайын терең енуі болып табылады. Басқаша айтқанда, бұрын заңнамалық және сот тәжірибесімен таза корпоративтік ретінде квалификацияланған көптеген мәселелерді енді шарт құқығы саласындағы жалпы көзқарастар призмасы арқылы қарастыруға болады. Осыған байланысты, құқық доктринасының жекелеген өкілдері, Атлант мұхитының екі жағында да корпоративті және келісім-шарттық құқыққа бұдан былай қарамақайшылық жоқ деген сұрақ қояды, оның шеңберінде заңды тұлғаның қызметіне байланысты қатынастарды реттеуге арналған арнайы нормалар блогын бөлуге болатын бір ғана шарт құқығы бар. Егер мұндай тезис дұрыс болса (немесе жақын арада тарихи перспективада дұрыс болса), онда корпоративтік құқықты жетілдіруде міндеттеме құқығын және шарт туралы жалпы ережелерді бір мезгілде жетілдірусіз елестету мүмкін емес.

Осыған байланысты Қазақстанда жоспарланған корпоративтік құқық реформасы шарттық құқықты ырықтандырумен байланысты болуы өте маңызды, өйткені дамыған, бизнеске бағдарланған шарттық және міндеттемелік құқықсыз заңды тұлғалар, оның ішінде корпоративтік ұйымдар құқығының үдемелі қозғалысы мүмкін емес [4, 52 б.].

Жоғарыда көрсетілген дамыған корпоративтік құқықтық тәртіптің озық тәжірибесін ескере отырып, оның негізінде Қазақстанның барлық жаңартылған корпоративтік құқығы құрылатын корпорацияның базалық тұжырымдамасын отандық құқыққа көшіру ұсынылады.

Корпорация моделін қазақстандық азаматтық құқыққа көшіру бір мезгілде бірнеше міндеттерді шешуді көздейді:

1) тұжырымдамалық деңгейде азаматтық заңнамада жаңа терминологияны көрсететін бірқатар заңды анықтамаларды бекіту қажет;

2) азаматтық заңнаманы құру жүйесі деңгейінде – арнайы заңнаманың қисынды және дәйекті өзгеруін қамтамасыз ете отырып, Қазақстанның қазіргі заманғы

азаматтық заңнамасы құрылған пандектілік негізді дәйекті түрде сақтау;

3) ҚР Азаматтық кодексінің деңгейінде ағылшын құқығынан және басқа да дамыған шетелдік құқықтық тәртіптерден Қазақстан Республикасының азаматтық құқығына құқықтық құрылымдардың транзитін қамтамасыз ететін отандық құқыққа бұрын белгісіз новеллалар жиынтығы көрсетілсін.

Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексінде жаңа терминология мен анықтамалар жүйесін шоғырландыру тұрғысынан корпорациялық және корпоративтік қатынастар түсінігін көрсету қажет.

Осы мақсаттар үшін азаматтық құқық пәнінің құрамында (ҚР АҚ реттейтін қатынастар) корпоративтік қатынастарды осы пәннің ажырамас бөлігі ретінде арнайы бөліп көрсетуге болады, бұл Ресей Азаматтық кодексін реформалау аясында жақында жасалғандай, немесе корпоративтік қатынастарды шарттық міндеттемелік қатынастар ұғымына сәйкес келтіру жолымен жүруге болады, бұл ретте ҚР Азаматтық кодексінде корпоративтік қатынастар міндеттемелік қатынастардың бір түрі болып табылатынын көрсете отырып олардың ерекшеліктері заңды тұлғалар туралы арнайы заңдармен белгіленуі мүмкін.

Тиісінше, заңдық-техникалық шешімнің бірінші нұсқасында ҚР АҚ 1-бабында корпоративтік қатынастар ұғымын енгізу, ал заңды тұлғаларға арналған бөлімде коммерциялық және коммерциялық емес ұйымдарға бөлумен қатар оларды: мүшелікке негізделген корпорацияларға және мүшелігі жоқ мекемелерге (немесе унитарлық ұйымдарға) бөлуді көздеу ұсынылады [5].

Заңдық-техникалық шешімнің екінші нұсқасы біріншісінен ерекшеленеді, өйткені ҚР АҚ 1-бабында корпоративтік қатынастар ҚР АҚ бастапқы баптарында арнайы бөлінбейді (өйткені бұл ҚР Азаматтық кодексінің 1-бабының мәтінінде көрсетілген қатынастар топтарымен салыстырғанда бір ретті ұғым емес), алайда корпоративтік қатынастар ұғымы ҚР АҚ мәтініне неғұрлым арнайы блоктарда енгізілетін болады (заңды тұлғалар туралы бөлімдер, міндеттемелер туралы жалпы ережелер), содан кейін ол толыққанды заңнамалық бекітуге ие болады.

Заңнаманың жүйелілігі тұрғысынан екінші нұсқа қолайлы. Ресей тәжірибесінде бұл мәселені шешу доктриналық және тәжірибелік тұрғыдан сәтті емес сияқты. Азаматтық құқық пәніндегі корпоративтік қатынастарды арнайы бөлу, әрине, Ресей Федерациясының Азаматтық кодексінің 1-бабының 1-тармағына мүліктік және онымен байланысты мүліктік емес қатынастардың барлық түрлерін тізбелеуі мағынасыздыққа әкеледі. Алайда, бұл тәсілдің тәжірибелік салдары анағұрлым қауіпті болып көрінеді: корпоративтік қатынастарды міндетті қатынастарға қарсы қою, оларды міндетті қатынастармен бір ретті құбылыс ретінде сипаттау іс жүзінде мұндай қатынастар ерекше және толық (елеулі олқылықтарсыз) реттеуді қажет ететінін білдіреді. Бұл тәсілдің тәжірибелік нәтижесі азаматтық-құқықтық институттардың корпоративтік құқықтағы олқылықтарға қолданылатын нормалары туралы тезис болып табылады. Корпоративтік қатынастарды міндеттемелік (шарттардан) құқықтық қатынастардың бір түрі ретінде саралау тәжірибеде туындайтын барлық сұрақтарға жауаптарды міндеттемелік құқық доктринасынан іздеу керектігін болжайды.

Егер бұл туралы айтуға болатын болса, корпоративті құқықтың доктринасы соншалықты дамымаған. Бұдан әрі арнайы (корпоративтік) құқықта реттелмеген барлық мәселелер бойынша шарттар мен міндеттемелер туралы жалпы ережелер қолданылатын болады. Керісінше, егер сіз корпоративтік қатынастардың бірегейлігі туралы ұстанымды ұстанатын болсаңыз, онда Қазақстандық заңгерлер тәжірибенің барлық сұрауларына заң немесе құқық ұқсастығында жауап іздеуге мәжбүр болады, бірақ мұндай ұқсастық корпоративтік құқықтың өзінен алынады, осылайша логикалық шеңбер құрылады.

Осылайша, тиісінше, ҚР АҚ реформасы барысында атап өтілген сәтсіз тәжірибені есепке алу және корпорация мен корпоративтік қатынастар ұғымын ҚР АҚ-нің неғұрлым арнайы блоктарында (заңды тұлғалар туралы бөлімдер, міндеттемелер туралы жалпы ережелер) көрсету ұсынылады, бұл ретте егер тиісті мәселе арнайы

(корпоративтік заңмен) реттелмесе, онда ҚР АҚ-нің жалпы ережелері мынадай ретпен қолданылады: міндеттеме құқығының жалпы ережелері, шарт туралы жалпы ережелер, мәміле туралы жалпы ережелер. Жаңа терминологияны енгізу судьяларға,

заңды қолданатын басқа тұлғаларға, сондай-ақ доктринаға шетелдік құқықтық ойдың озық тәжірибесі негізінде Қазақстанда корпоративтік құқықтың дәйекті және прогрессивті дамуын қамтамасыз етуге мүмкіндік береді.

Пайдаланылған дереккөздер тізімі:

1. Степанов Д.И. Введение понятия корпорации и законодательного регулирования корпоративных отношений// Сборник аналитических справок «Современные проблемы правового регулирования корпоративных отношений: казахстанский и зарубежный опыт». - Астана: «ГУ «Институт законодательства Республики Казахстан», 2019. – С.5-24
2. Companies Act, UK, 2006 // https://www.imolin.org/doc/amlid/UK_Companies_Act_2006.pdf
3. Le Code de commerce. Loi du 15 septembre 1807 // https://francearchives.gouv.fr/fr/pages_histoire/39046
4. Весельская Н.Р., Касымова А.С. Отдельные составляющие права собственности как предмет рыночного оборота // Ғылым. – 2020. – № 2(65). – 50-55 бб.
5. Гражданский кодекс Республики Казахстан (Общая часть), принят Верховным Советом Республики Казахстан 27 декабря 1994 года (с изменениями и дополнениями по состоянию на 24.11.2022 г.) // https://adilet.zan.kz/rus/docs/K940001000_

Авторлар туралы мәліметтер

¹**Байжомартова Қарлығаш Асылжомартқызы** – заң ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор; Абылай хан атындағы Қазақ халықаралық қатынастар және әлем тілдері университетінің Халықаралық құқық кафедрасының меңгерушісі.

¹**Байжомартова Карлығаш Асылжомартовна** – кандидат юридических наук, ассоциированный профессор; заведующий кафедрой Международного права Казахского университета международных отношений и мировых языков имени Абылай хана.

¹**Baizhomartova Karlygash** – Candidate of Law, Associate Professor; Head of the Department of International Law of the Ablai khan Kaz UIR and WL; E-mail: kba-73@mail.ru

²**Құсайынова Айнұр Қазыбекқызы** – PhD докторы, Нархоз университеті Құқық және мемлекеттік басқару мектебінің қауымдастырылған профессоры.

²**Кусаинова Айнур Казыбековна** – доктор PhD, ассоциированный профессор Школы права и государственного управления Университет Нархоз.

²**Kussainova Ainur** – PhD, Associate Professor of the School of Law and Public Administration Narkhoz University; Almaty, Kazakhstan; E-mail: kussainova_75@mail.ru

³**Байсымакова Дана Сабитқызы** – заң ғылымдарының магистрі, Абай атындағы Қазақ Ұлттық педагогикалық университетінің Құқықтану кафедрасының аға оқытушысы.

³**Байсымакова Дана Сабитовна** – магистр юридических наук, старший преподаватель кафедры Юриспруденции КазНПУ имени Абая.

³**Baisymakova Dana** – Master of Law, Senior Lecturer of the Department of Jurisprudence of Abai KazNPU, E-mail: sdana27071@gmail.com

¹Ерланұлы Қ., ²Фаткулин И.О.

^{1,2}Қазақстан Республикасы ІІМ М.Бөкенбаев атындағы Ақтөбе заң институты,
Ақтөбе, Қазақстан.

ӘКІМШІЛІК ҚҰҚЫҚ БҰЗУШЫЛЫҚТАРДЫҢ КЕЙБІР ТҮРЛЕРІН ДӘРЕЖЕЛЕУ ҚИЫНШЫЛЫҚТАРЫ

Мақалада автор жол-көлік объектілерінде жасалған әкімшілік құқық бұзушылықтарға қызығушылықпен мән беріп, статистикалық мәліметтерге талдау жасаған. Сонымен бірге, осындай жағдайларды азайту және жол жүрісіне қатысушылардың мәдениетін жоғарылату, жол-көлік оқиғаларының алдын алу мақсатында қолданыстағы заңнамаға өзгерістер мен толықтырулар енгізуде өз ұсыныстарын береді.

Түйінді сөздер: әкімшілік құқық, құқық бұзушылық, жол-көлік оқиғалары, қозғалыс жылдамдығын арттыру.

ТРУДНОСТИ КЛАССИФИКАЦИИ ОТДЕЛЬНЫХ ВИДОВ АДМИНИСТРАТИВНЫХ ПРАВОНАРУШЕНИЙ

В статье автор с интересом отнеслась к административным правонарушениям, совершенным на дорожно-транспортных объектах, и проанализировала статистические данные. Вместе с тем, в целях снижения таких условий и повышения культуры участников дорожного движения, предупреждения дорожно-транспортных происшествий, дает свои предложения по внесению изменений и дополнений в действующее законодательство.

Ключевые слова: административное право, правонарушения, дорожно-транспортные происшествия, увеличение скорости движения.

DIFFICULTIES IN CLASSIFICATION OF CERTAIN TYPES OF ADMINISTRATIVE LAW VIOLATIONS

In the article, the author paid attention to administrative offenses committed at road transport facilities and analyzed statistical data. At the same time, in order to reduce such situations and improve the culture of road users, prevent road accidents, it makes its recommendations on amendments and additions to the current legislation.

Keywords: administrative law, offenses, traffic accidents, speed increase.

Өткен 2022 жылы Қазақстан Республикасы аумағын барлығы 6.830.135 әкімшілік құқық бұзушылықтар тіркелген болатын. Бұл статистикалық мәліметтерде біздерге қызығушылық туғызатын жол-көлік объектілерінде жасалған әкімшілік құқық бұзушылықтар болып табылады. Қазақстан Республикасы Бас Прокуратурасының Құқықтық статистика және арнайы есепке алу жөніндегі комитетінің мәлімдеуінше, 2022 жылында еліміздің аумағында 14.834 жол-көлік оқиғалары тіркелген. Олардың басым көпшілігі Қазақстан Республикасының Жол қозғалысы туралы Заңының және Жол қозғалысы Ережесінің талаптарын өрескел

бұзу салдарынан туындайтыны барлығымызға мәлім.

Осылайша жоғарыда аталып өткен жол көлік оқиғалардан 19135 адам түрлі дәрежелерде дене жарақаттарын алып, 2425 адам қаза тапқан [1]. Қазақстан Республикасы Бас Прокуратурасының Құқықтық статистика және арнайы есепке алу жөніндегі комитетінің мәлімдеуінше, 2022 жылында еліміздің аумағында 14.834 жол көлік оқиғалары тіркелген. Олардың басым көпшілігі Қазақстан Республикасының Жол қозғалысы туралы Заңының және Жол қозғалысы Ережесінің талаптарын өрескел бұзу салдарынан туындайтыны барлығымызға мәлім. Осылай-

ша жоғарыда аталып өткен жол көлік оқиғалардан 19135 адам түрлі дәрежелерде дене жарақаттарын алып, 2425 адам қаза тапқан [1]. Қазақстан Республикасының Ішкі істер министрлігімен осындай жағдайларды азайту және жол жүрісіне қатысушылардың мәдениетін жоғарылату мақсатында бірқатар жұмыстар атқарылуда (алдын алу профилактикалық шаралар). Алайда бұл мәселені шешуде жалғыз превенциялық іс-шаралар шеше алады деп есептемейміз. Превенциялық шараларды ұйымдастыра отырып, әкімшілік заңнаманы жеделдете жетілдіру қажет. Бұл мәселені төменде талқылайық.

Қазақстан Республикасының заң шығарушы органы қоғам талаптарына сай әкімшілік заңнаманы жетілдіруде. Оған қарапайым мысал: Мемлекет басшысы Қ.К. Тоқаевтың елімізде жол қозғалысы сұрақтарына қатысты заңнамалық актілерген енгізген өзгерістері. Атап айтқанда, Қазақстан Республикасының Жол жүрісі туралы заңының 57-бабына бірқатар өзгерістер енгізілді. Осы заңның жаңа редакциясында бұрынғы-сында көрініс таппаған электр самокаттарға қойылатын талаптар мен құқықтар енгізілген. Яғни, электр самокат пен шағын электр көлігі құралының жүргізушілері жол жүрісі қағидаларына сәйкес жолдарда жүруге құқықтары көрсетілген. Алайда оларға жол жүрісіне қатысушысы мәртебесі берілгендіктен, бірқатар міндеттілік те жүктеліп отыр. Осылайша, олар жол жүрісі қағидаларын білуге және сақтауға, ең болмағанда бір қолымен рульден ұстамай жүруіне, көлік құралынан түспей, жаяу жүргіншілер өткелімен жолдың жүру бөлігінен кесіп өтуіне, жолдың жүру бөлігінде басқаруы кезінде түймеленген шлемсіз болуына тыйым Электр самокат жүргізушілеріне велосипед жолдарымен және велосипед жүретін жолақтармен жүруге рұқсат етілген. Алайда, велосипед жолдары мен велосипед жолақтары болмаған кезде, электр самокат жүргіншілеріне жолдың жүру бөлігінің оң жақ бетімен, маршруттық көлік құралдарына арналған жолақпен бір қатарда жүруге рұқсат етілген.

Бұл ретте ерекше атап өтетін жағдай, бұл электр самокат жүргізушілерінің жол-

дың жүру бөлігімен қозғалған кезде, олардың Қазақстан Республикасында берілгендерін қоспағанда кез келген санаттағы көлік құралын басқару құқығын беретін жүргізуші куәлігі болуы міндетті [2].

Бұл заңнамаға электр самокат ұғымын жол жүрісіне қатысушы субъект ретінде енгізгені, ішкі істер органдарының әкімшілік тәжірибе қызметінде бірқатар құқықтық коллизияларды өз ықпалын тигізеді. Мысалы бұрынғы редакция ойынша егерде, электр самокат жүргізушісі жаяу жүргіншіні басып кету жағдайларында, бірінші тұлғаны қай санатқа жатқызу мәселесі бірқатар қиыншылықтар туғызатын еді. Себебі сол жағдайда екеуі де жаяу жүргінші болып саналды. Ал дене жарақатын алу жағынан қарасақ, бұл жағдайда екінші адам едәуір дене жарақатын алу қаупі бар. Осылайша еліміздің заң шығарушы органы электр самокат жүргіншілілерді құқықтық кеңістік шеңберінде заңдастырып отыр.

Екінші атап кететін жағдай – бұл елімізге кеңінен тасымалданып жатқан электрлі автомобильдер.

Осы тақырыпты зерттей отырып, біз көлік құралының осы түрінің жүргізушілеріне қатысты құқық қолдану тәжірибесіне қызығушылық танытып отырмыз.

Электрлі автомобильдердің пайдалану сұрағына тоқталсақ, олардың базалық функцияларында автопилот режимі енгізілген.

Интернет кеңістігінің мониторингі автопилот функциясын пайдалану кезінде жол қозғалысы ережелері бұзылған жағдайларда қазіргі заманғы әлемнің құқықтық жүйесінің дәрменсіздігін көрсетті.

Мысалы, электромобильдің иесі автомобильдің электрондық жүйесіне толықтай сене отырып, автопилот функциясын іске қосады. Алайда, жүргізуші электромобильді басқармаған жағдайда (автопилотты іске қосқан кезде), ал автопилот бірқатар себептерге байланысты (электрониканың істен шығуы, навигациялық жүйенің дұрыс жұмыс істемейуі) жол жүру ережелерін бұзып, салдарынан орын алған жол-көлік оқиғасынан түрлі деңгейде дене жарақатын алып келуі мүмкін. Өкінішке орай, мұндай мысалдар аз емес.

Бұндай жағдайлар көбінесе тесла электромобилімен тығыз байланысты. «Tesla Motors» электромобильдерінің өндірушісі «автопилот» жүргізушіге көмектесу үшін қызмет етеді, бірақ оны ауыстыру үшін емес, – деп сол көлік нұсқаулығында атап өткен [3]. Алайда, жол қозғалысы ережелерін бұзу жүргізушінің кінәсінен болмаған жағдайда жүргізушілерге не істеу керек. Өйткені, отандық заңнамада бұндай жол-көлік саласында құқық бұзушылықтар қарастырылмаған. Мысалы, Қазақстан Республикасының Әкімшілік құқық бұзушылық туралы Кодексінің 591-бабы «Көлік құралын басқару кезінде жүргізушінің телефонды немесе радиостанцияны пайдалануы» [4] көлік құралы жүргізушісінің оның тікелей басқаруындағы әрекетін білдіреді. Бұл норма автопилот функциясын қарастырмайды Осы нормадағы түйінді сөз «Көлік құралын басқару» болып табылады. «Көлік құралын басқару» термині келесідей түсіндіріледі: көлік құралын басқару дегеніміз – көлік құралын қозғалысқа келтіруге, атап айтқанда, көлік құралының мақсаты мен техникалық мүмкіндіктеріне сәйкес қозғалыс процесіне байланысты техникалық әрекеттерді орындау. Бұл өз кезегінде әкімшілік құқық бұзушылық құрамының болмауына байланысты жауапкершіліктен босатады. Өкінішке орай, отандық заңнамада мұндай мысалдар аз емес.

Біздер Қазақстан полициясының сервистік моделін қалыптастыруға, халықтың оң көзқарасына ие болуға әрекеттер жасап жатырғанымызда, мұндай жағдайлар көлік құралдары жүргізушілерінің осы саладағы құқық қорғау органдарының өкілдерімен қақтығысуына әкелуі мүмкін. Осы аталғандарды болдырмау үшін Қазақстан Республикасының «Әкімшілік құқық бұзушылықтар туралы» Кодексіне («Көліктегі, жол шаруашылығындағы әкімшілік құқық бұзушылықтар» 30-тарауы) өзгерістер мен толықтырулар енгізу орынды деп санаймыз.

Атап айтқанда:

- 591-бап «Жүргізушінің көлік құралын басқару кезінде телефонды не радиостанцияны пайдалануы» (қоланыстағы редакциясы), осы редакцияға ескертпе – «Көлік құралын басқару кезінде телефонды не радиостанцияны құлаққап немесе дауыс ұлғайту

байланысы немесе автопилот функциясының белсенділігі арқылы пайдалануға рұқсат етіледі»

- 592-бап «Белгіленген қозғалыс жылдамдығын арттыруы» (қоланыстағы редакциясы), осы редакцияға ескертпе – «Автопилот функциясын іске қосу және оның дұрыс жұмыс істемеу жағдайларын қоспағанда».

- 594-бап «Жол қиылыстарынан өту қағидаларын бұзу немесе жолдың жүру бөлігін кесіп өту» (қоланыстағы редакциясы), осы редакцияға ескертпе – «Автопилот функциясын іске қосу және оның дұрыс жұмыс істемеу жағдайларын қоспағанда».

- 595-бап «Маневр жасау қағидаларын бұзу» (қоланыстағы редакциясы), осы редакцияға ескертпе – «Автопилот функциясын іске қосу және оның дұрыс жұмыс істемеу жағдайларын қоспағанда».

- 598-бап «Арнайы жарық және дыбыс сигналдары қосылған жедел және арнайы қызметтердің көлік құралының жүруіне басымдық бермеу» (қоланыстағы редакциясы), осы редакцияға ескертпе – «Автопилот функциясын іске қосу және оның дұрыс жұмыс істемеу жағдайларын қоспағанда».

- 599-бап «Бағдаршамның тыйым салатын сигналына немесе реттеушінің тыйым салатын қимылына жүріп өту» (қоланыстағы редакциясы), осы редакцияға ескертпе – «Автопилот функциясын іске қосу және оның дұрыс жұмыс істемеу жағдайларын қоспағанда».

- 610-бап «Көлік құралдары жүргізушілерінің адамдардың денсаулығына зиян келтіруге, көлік құралдарының немесе өзге де мүліктің бүлінуіне әкеп соққан Жол жүрісі қағидаларын бұзуы» (қоланыстағы редакциясы), осы редакцияға ескертпе – «Автопилот функциясын іске қосу және оның дұрыс жұмыс істемеу жағдайларын қоспағанда».

Біз әкімшілік заңнамаға енгізілген осы өзгерістер жол қозғалысына қатысушылар мен уәкілетті мемлекеттік органдардың құқықтық саладағы алдағы дауларын шешуге мүмкіндік береді деп санаймыз.

Пайдаланылған дереккөздер тізімі:

1. Қазақстан Республикасы Бас Прокуратурасының Құқықтық статистика және арнайы есепке алу жөніндегі комитетінің құқықтық статистика порталы / qamqor.gov.kz
2. Қазақстан Республикасының Жол жүрісі туралы заңы 2014 жылғы 17 сәуірдегі №194-V (03.09.2023 жылғы толықтырулар мен өзгертулер)
3. MODEL XOWNER'S MANUAL, Software version: 2020.44 North America
4. Қазақстан Республикасының Әкімшілік құқық бұзушылықтар туралы Кодексі 2014 жылғы 05 шілдедегі № 235-V №194-V (12.09.2023 жылғы толықтырулар мен өзгертулер).

Авторлар туралы мәліметтер

¹**Ерланұлы Куат** – Қазақстан Республикасы ІІМ М.Бөкенбаев атындағы Ақтөбе заң институтының ІІО әкімшілік қызметі кафедрасының аға оқытушысы з.ғ.м., полиция майоры.

¹**Ерланұлы Куат** – Senior lecturer of the Department of Administrative Activities of the Department of Internal Affairs of the Aktobe Law Institute of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after M.Bukenbayev, police Major.

¹**Yerlan Kuat** – is the Senior Teacher of the Department of administrative activities of the Aktyubinsk Legal Institute of the MVD of the Republic of Kazakhstan. M.Bukenbaev, major of the police.

²**Фаткулин Ильдар Оскарович** – Қазақстан Республикасы ІІМ М.Бөкенбаев атындағы Ақтөбе заң институтының ІІО әкімшілік қызметі кафедрасының оқытушысы, заң ғылымдарының магистрі, полиция майоры.

²**Фаткулин Ильдар Оскарович** – преподаватель кафедры административной деятельности ОВД Актюбинского юридического института МВД Республики Казахстан имени М. Букенбаева, майор полиции.

²**Fatkulin Ildar Oskarovich** – lecturer of the Department of Administrative Activities of the Department of Internal Affairs of the Aktobe Law Institute of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after M. Bukenbaev M. N., police major.

¹Такетова К.Д.

Қазақстан Республикасы ІІМ М. Бөкенбаев атындағы Ақтөбе заң институты,
Ақтөбе, Қазақстан.

МОББИНГ ЖӘНЕ БУЛЛИНГ – БАЛАЛАР ОРТАСЫНДАҒЫ ҚАТЫГЕЗ ҚАРЫМ-ҚАТЫНАСТЫҢ НЕГІЗГІ ҰҒЫМДАРЫ

Мақала мектеп ортасындағы қорқыту құбылысына бағытталған. Практикалық психологиядағы тұжырымдаманың анықтамасына салыстырмалы талдау ұсынылған. Қорқытудың әлеуметтік-психологиялық құбылыс ретіндегі мазмұны мен сипаттамаларына мектеп ортасындағы қорқыту процесінің кезеңдеріне талдау жасалған.

Түйін сөздер: қорқыту, зорлық-зомбылық мектептегі қорқытудың көрінісі ретінде, мектеп ортасы, қорқыту кезеңдері әлеуметтік-психологиялық құбылыс ретінде.

МОББИНГ И БУЛЛИНГ – ОСНОВНЫЕ КОНЦЕПЦИИ ЖЕСТОКОГО ОБРАЩЕНИЯ В ДЕТСКОЙ СРЕДЕ

Статья посвящена феномену издевательств в школьной среде. Представлен сравнительный анализ определения понятия в практической психологии. Проведен анализ содержания и особенностей издевательств как социально-психологического феномена на этапах процесса издевательств в школьной среде.

Ключевые слова: буллинг, насилие как проявления буллинга в школе, школьная среда, этапы буллинга как социально - психологического явления

MOBBING AND BULLYING-BASIC CONCEPTS OF ABUSIVE RELATIONSHIPS IN A CHILDREN'S ENVIRONMENT

The article focuses on the phenomenon of bullying in the school environment. A comparative analysis of the definition of the concept in practical psychology is presented. The content and characteristics of bullying as a socio-psychological phenomenon are analyzed by the stages of the bullying process in the school environment.

Keywords: bullying, violence as manifestations of bullying in school, school environment, stages of bullying as a social and psychological phenomenon

Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаев Қазақстан халқына Жолдауында әлеуметтік қолдау және азаматтардың мүддесін қорғау мәселелеріне кеңінен тоқталды. Соның ішінде отбасы және бала институтын қолдау бойынша маңызды шаралар туралы айтылды. Әсіресе, Президент балалар қауіпсіздігі мен құқықтарының қорғалуы мәселесіне ерекше көңіл бөлінуі керектігін айтып өтті. Шынында да Ішкі істер министрлігінің мәліметіне сәйкес, жыл басынан бері кәмелетке толмағандарға қарсы 879 қылмыс тіркелді, оның 402 жыныстық зорлық-зомбылықпен тікелей байланысты.

Жыл сайын бұл сипаттағы қылмыстар саны өсіп келеді», – дейді сарапшы [1].

Қоғам белсенділері мен құқық қорғау органдарын алаңдатып жүрген тағы бір ауқымды мәселе – мектепте немесе интернет алаңында балаларды қудалау (буллинг).

«Қазіргі қоғам үшін адам құқық-тарын білу, балалардың құқығын қорғау, оларды буллинг пен кибербуллингтен сақтау өте маңызды. Буллинг сөзі ағылшын тілінің «bully», яғни қорқыту ұғымын береді [2]. Бұл физикалық агрессияны ғана емес, психологиялық қысым, қорқыту, тартып алу, қорлау дегенді білдіреді. ЮНИСЕФ мәліметінше, әлемде 150 миллион бала мектеп

кабырғасында және одан тыс жерде құрдас-тары тарапынан зорлық көріп, қудалауға ұшырайды [3].

Арнайы зерттеулер көрсеткіштеріне сәйкес түрлі елдерде буллингтен балалардың 19-30 пайызға дейін зардап шегеді. Қазақстандағы жағдай да мез емес. ҚР ДСМ Қоғамдық денсаулық сақтау ұлттық орталығы өткізген зерттеулерге сүйенсек, 11-15 жастағы жасөспірімдердің 17%-ы мектепте айына бір немесе бірнеше рет буллинг құрбаны болған», – деді спикер [4].

«Бұл тұрғыда Президенттің әр облыс, аудан орталықтарында жаппай спорт секцияларын ашу, шығармашылық пен қолөнер үйірмелер жұмысын қолға алу жөніндегі тапсырмалары да өте өзекті әрі уақытылы деп есептейміз.

Моббинг (ағылш. mob-тобыр) – психологиялық зорлық-зомбылықтың бір түрі («психологиялық террор»), оған «бір немесе бірнеше адамның жүйелі түрде қайталанатын дұшпандық және этикалық емес көзқарасы, басқа адамға, негізінен бір адамға бағытталған» кіреді.

Буллинг (bullying, Анг. bully-бұзақы, дөрекі) қысым, кемсітушілік, қорлау ретінде анықталады. Дэвид Лейн мен Эндрю Миллер қорқытуды бір немесе бірнеше балалар тобының басқа балаларға саналы қатыгез қарым-қатынасының, физикалық немесе психикалық ұзақ процесі ретінде анықтайды [5].

Моббинг және буллинг – балалар ортасындағы қатыгез қарым-қатынас кезінде келесідей түрлерде көрініс табады:

1. Буллингтер мен құрбандар үшін дереу де, кейінге қалдырылған да жағымсыз салдарлар сипатталған.

2. Сыныптың климатының өзгеруі, жалпы оқу орны.

3. Бақылаушылар болып табылатындарға теріс әсер етеді.

4. Қорқыту (моббинг) құрбандары өз-өзіне қол жұмсауы мүмкін.

Буллинг түрлері:

Физикалық. Ол ұрып-соғу, кейде тіпті қасақана өзіне зиян келтіру арқылы көрінеді.

Мінез-құлық. Бұл бойкот, өсек (жәбірленушіні қолайсыз жарықта көрсететін жалған қауесеттерді тарату), елемей, ұжымда

оқшаулау, интригалар, бопсалау, қиындықтар туғызу (жеке заттарды ұрлау, күнделіктерді, дәптерлерді бүлдіру).

Ауызша агрессия. Ол үнемі мазақ ету, ұру, қорлау, айқайлау арқылы көрінеді.

Кибербуллинг. Ең соңғы, бірақ жасөспірімдер арасында өте танымал. Ол әлеуметтік желілердің көмегімен қорқытуда немесе қорлауды электронды мекенжайға жіберуде көрінеді. Бұған жағымсыз бейнені түсіру және бөлісу кіреді [6].

Қандай балалар буллинг жетекшілері болады?

- «үстемдік ету» және бағындыру арқылы өз мақсаттарына жету әлдеқайда оңай болатынына сенімді балалар;

- құрбандарына жанашырлық таныта алмайтындар;

- физикалық күшті ұлдар;

- агрессивті мінез-құлықпен оңай қозғыш және өте импульсивті;

- сыныпта көшбасшы болуды армандайтындар;

- назар орталығында болғысы келетіндер;

- жәбірленушіден өзінің артықшылығына сенімді;

- компаға келмейтін балалар;

- интуитивті сезінетіндер – топтың қандай мүшелері қарсылық көрсетпейді;

- өзін-өзі бақылауы әлсіз.

Көбінесе буллинктің (моббингтің) құрбандары:

- мазасыз, бақытсыз, өзін-өзі бағалауы төмен, өзіне сенімді емес;

- ересектермен қарым-қатынасты қалайтын жақын досы жоқ;

- ұялшақ, сезімтал, тұйық және ұялшақ;

- депрессияға бейім;

- физикалық жағынан құрдастарына қарағанда әлсіз ұлдар.

Балалар ұжымындағы буллингке (моббингке) ықпал ететін факторлар:

- өзгерістерде және «ыстық нүктелерде» мінез-құлықты бақылаудың болмауы: дәретханалар, киім ауыстыратын бөлмелер, асхана, оқшауланған бұрыштар және т.б.;

- құрдастарының зорлық-зомбылығына немқұрайлылық позициясы; олар не істеу

керектігін білмейді және көмектесе алатынына сенбейді;

- тәрбиешілерді орнату сияқты немқұрайлылық.

Балалардың буллинг (моббинг) тәжірибесінің формалары:

Мінез-құлық ерекшеліктері:

- ересектер мен балалардан алшақтық;
- қорқыту тақырыбын талқылау кезіндегі негативизм;
- ересектер мен балаларға агрессивтілік.

Эмоционалды ерекшеліктері:

- құрдастар арасында шиеленіс және қорқыныштың пайда болуы;
- реніш пен ашуланшақтық;
- қайғы және тұрақсыз көңіл-күй.

Балалар ұжымында қорлаумен қалай күресуге болады?

Әдеттегі қателіктер туралы:

- қорқытудың өзі өтетінін күту;
- ақтау арқылы түсіндіру;
- қорқытуды шатастыру және танымал емес;
- қорлауды санау жәбірленушінің проблемасы;
- қорлауды санау жеке тұлғалар мәселесі, а топтар емес;
- аяушылықты басу;
- ойын ережелерін қабылдау.

Не істеуге болады:

- құбылысты атаңыз;
- бір мәнді баға беріңіз;
- қорқытуды келесідей белгілеңіз топ мәселесі;
- адамгершілікті жандандыру сезім және тұжырымдау таңдау;
- позитивті тұжырымдау, топта өмір сүру ережелері және «келісімшарт жасасу»;
- мониторинг және қолдау оң өзгерістер;
- иерархияны үйлестіру.

Моббинг және буллинг кезіндегі болатын құбылыстар келесідей: «Жасөспірім құрдастарымен тіл табыса алмайды. Баланы әдейі көзіне жас алған кезде, дәйекті және жүйелі түрде мазақ еткенде, алып кеткенде, жасырғанда, заттарын бүлдіргенде, итергенде, шымшып, ұрғанда, ат қойғанда, баса назар аударғанда – бұл қорлау деп аталады. Зорлық-зомбылық,

қорқыту орын алатын топпен сөйлесу керек және құбылысты топқа атау керек. Маңызды: аяушылыққа қысым жасамаңыз. Ешбір жағдайда «оның қаншалықты жаман екенін, қаншалықты бақытсыз екенін елестете алмайсыз ба?». Тек: мұндай жағдайда сіз қалай болар едіңіз? Сіз өзіңізді қалай сезінер едіңіз? Тек: мұндай жағдайда сіз қалай болар едіңіз? Сіз өзіңізді қалай сезінер едіңіз? - интуитивті сезінетіндер – топтың қандай мүшелері қарсылық көрсетпейді; зорлық көріп, қудалауға ұшырайды [3].

Арнайы зерттеулер көрсеткіштеріне сәйкес түрлі елдерде буллингтен балалардың 19-30 пайызға дейін зардап шегеді. Қазақстандағы жағдай да денсаулық сақтау ұлттық орталығы өткізген зерттеулерге сүйенсек, 11-15 жастағы жасөспірімдердің 17%-ы мектепте айына бір немесе бірнеше рет буллинг құрбаны болған», – деді спикер [4]. балалардың 19-30 пайызға дейін зардап шегеді. Қазақстандағы жағдай да маз емес. ҚР ДСМ Қоғамдық денсаулық сақтау ұлттық орталығы өткізген зерттеулерге сүйенсек, 11-15 жастағы жасөспірімдердің 17%-ы мектепте айына бір немесе бірнеше рет буллинг құрбаны болған», – деді спикер [4]

Бұл тұрғыда Президенттің әр облыс, аудан орталықтарында жаппай спорт секцияларын ашу, шығармашылық пен қолөнер үйірмелер жұмысын қолға алу жөніндегі тап-сырмалары да өте өзекті әрі уақытылы деп есептейміз.

Моббинг (ағылш. mob-тобыр) – психологиялық зорлық-зомбылықтың бір түрі («психологиялық террор»), оған «бір немесе бірнеше адамның жүйелі түрде қайталанатын дұшпандық және этикалық емес көзқарасы, басқа адамға, негізінен бір адамға бағытталған» кіреді.

Буллинг (bullying, Анг. bully-бұзақы, дөрекі) қысым, кемсітушілік, қорлау ретінде анықталады. Дэвид Лейн мен Эндрю Миллер қорқытуды бір немесе бірнеше балалар тобының басқа балаларға саналы қатыгез қарым-қатынасының, физикалық немесе психикалық ұзақ процесі ретінде анықтайды[5].

Буллинг түрлері

Физикалық. Ол ұрып-соғу, кейде тіпті қасақана өзіне зиян келтіру арқылы көрінеді.

Мінез-құлық. Бұл бойкот, өсек (жәбірленушіні қолайсыз жарықта көрсететін жалған қауесеттерді тарату), елемеу, ұжымда оқшаулау, интригалар, бопсалау, Тек: мұндай жағдайда сіз қалай болар едіңіз?

Буллингті топтың проблемасы ретінде төмендегідей фактілерді көруге болады: актілер туралы дауласудың қажеті жоқ, дәл «о» екенін, кім не екенін және т.б. қорқытуды топтың ауруы ретінде белгілеу керек. Сонымен: адамдарға емес, топтарға, сыныптарға, компанияларға әсер ететін аурулар бар. Егер топ қарым-қатынастың тазалығын қадағаламаса, ол да ауырып қалуы мүмкін – зрлық-зомбылық. Бұл қоздырушыларға бет-әлпетін сақтауға мүмкіндік береді, тіпті оларға, ең болмағанда, топтың денсаулығына жауап беретін позитивті көшбасшының рөлін көруге мүмкіндік береді. Ең бастысы, бұл жәбірленушілер – қудалаушылар – куәгерлер арасындағы қарама-қайшылықты жояды. Барлығы бір қайықта, ортақ мәселе, бірге шешейік.

- Моральдық сезімді белсендіру және таңдауды тұжырымдау Егер балалар ересек адамның ресми талаптарына «иілсе», нәтиже берік болмайды. Ересек адамның міндеті – оларды көпшіліктің ықпалынан саналы позицияға шығару, не болып жатқанын моральдық бағалауды қосу. «Қорқыту» деп аталатын топтың ауруына қосқан үлесін бағалаңыз делік. 1 ұпай – бұл «мен бұған ешқашан қатыспаймын», 2 ұпай – «мен мұны кейде жасаймын, бірақ кейін өкінемін», 3 ұпай – «уланды, жем болды және жем болады, бұл керемет». Осылайша, қорлаудың моральдық бағасы ересектерге жүктелген сыртқы емес, оны балалардың өздері береді

Топта өмір сүрудің оң ережелерін тұжырымдау және «келісімшарт» «жасау»

Бұрынғы, «жаман» топтық динамика үзілген сәтте балалармен бірге топта өмір сүру ережелерін тұжырымдау маңызды. Проблемалық жағдайларды талдаңыз және жағдайдың топ ережесінде көрінісін табы-

ңыз. Мысалы: «егер мен еріксіз адамды ренжітіп, ренжіткенімді көрсем, мен бірден істеп жатқан ісімді тоқтатамын». Ережелер үлкен параққа жазылады және олар үшін барлығы дауыс береді. Әрқайсысы оларды орындауға міндеттенетін қол қою үшін жақсы. Бұл әдіс «келісімшарт жасасу» деп аталады.

Қоғам белсенділері мен құқық қорғау органдарын алаңдатып жүрген тағы бір ауқымды мәселе – мектепте немесе интернет алаңында балаларды қудалау (буллинг).

«Қазіргі қоғам үшін адам құқықтарын білу, балалардың құқығын қорғау, оларды буллинг пен кибербуллингтен сақтау өте маңызды. Буллинг сөзі ағылшын тілінің «bully», яғни қорқыту ұғымын береді [2]. Бұл физикалық агрессияны ғана емес, **Ауызша агрессия.** Ол үнемі мазақ ету, ұру, қорлау, айқайлау арқылы көрінеді.

Кибербуллинг. Ең соңғы, бірақ жасөспірімдер арасында өте танымал. Ол әлеуметтік желілердің көмегімен қорқытуда немесе қорлауды электронды мекен-жайға жіберуде көрінеді. Бұған жағымсыз бейнені түсіру және бөлісу кіреді [6].

Қандай балалар буллинг жетекшілері болады?

- «үстемдік ету» және бағындыру арқылы өз мақсаттарына жету әлдеқайда оңай болатынына сенімді балалар;

- құрбандарына жанашырлық таныта алмайтындар;

- физикалық күшті ұлдар;

- агрессивті мінез-құлықпен оңай қозғыш және өте импульсивті;

- сыныпта көшбасшы болуды армандайтындар;

- назар орталығында болғысы келетіндер; -жәбірленушіден өзінің артықшылығына сенімді;

- компаға келмейтін балалар;

- интуитивті сезінетіндер-топтың қанда

- қорқытудың өзі өтетінін күтіңіз;

- ақтау арқылы түсіндіру;

- өзін-өзі бақылауы әлсіз.

Көбінесе буллингтің моббингтің құрбандары:

- мазасыз, бақытсыз, өзін-өзі бағалауы төмен, өзіне сенімді емес;

- ересектермен қарым-қатынасты қалайтын жақын досы жоқ;

- ұялшақ, сезімтал, тұйық және ұялшақ;

- депрессияға бейім;

- **Оң өзгерістерді бақылау және қолдау.** Жағдайды шешуге кіріскен ересек адамның топты тастап кетпеуі өте маңызды. Төменгі жол – бұл топ ересек адамның қызығушылығын үнемі көреді және әлі де қорқытуды жеңуді өздерінің ортақ деп санайды.

Жоғарыда айтылғанды қорытындылай келе біз көрсеткен бөліктерді басшылыққа алып жұмыс жасайтын болсақ,

балалар ортасындағы моббинг және буллинг қатыгез қарым-қатынасты жоюға мүмкіндіктер әбден мүмкін.

Сонымен қатар, балалар арасындағы моббинг және буллингтың алдын алу шаралары ретінде, қатыгез қарым-қатынасты шешу мақсатында жасөспірімдердің бос уақытын тиімді пайдалану мақсатында әртүрлі секцияларға қатыстыру. Мектеп қабырғасында тегін үйірмелер ашып, балалармен жұмыс жасау. Және де қазіргі таңда жасөспірімдерге психологиялық тұрғыда көмек көрсету.

Балалар арасындағы буллингті мүлдем жою мүмкін емес, бірақ алдын алу шаралары арқылы оны азайта аламыз.

Пайдаланылған дереккөздер тізімі:

1. Қазақстандағы буллинг және кибербуллинг жөнінде талдау деректерінен. https://www.inform.kz/kz/kazakstanda-zhasospirimderdin-17-bulling-kurbany-bolgan-sarapshy_a3689602 сайты (жүгінген күн 2023 жыл 07 қыркүйек).

2. Буллинг дегеніміз не және одан баланы қалай қорғай аламыз? тақырыбында психолог кеңесі. <https://stan.kz/mekteptegi-bulling-balalar-arasindagi-kisim-men-aldin-a-362514/cfbns>. (жүгінген күн 2023 жыл 08 қыркүйек).

3. ЮНИСЕФ-нөмесеБіріккен Ұлттар Ұйымының Балалар Қоры (ағылш: United Nations International Children's Emergency Fund UNICEF)

4. «Кішкентай тұрғындардың бақыты үшін» Ақ мешіт апталығы. Қалалық қоғамдық-саяси газет сайты. <https://aqmeshit-apталыgy.kz/qogam/kishkentaj-turghyndardыng-baqyты-ueshin-17037/> (жүгінген күн 2023 жыл 07 қыркүйек).

5. Буллинг: мазалау мен жазалау. <http://balbal.kz/psychology/bulling-mazalau-men-zhazalau/сайты>.

6. Кибербуллинг: балалардың әлеуметтік желідегі қауіпсіздігін қалай қамтамасыз етеміз? <https://informburo.kz/kaz/kiberbulling-balalardy-leumettk-zheldeg-aupszdgn-alay-amtamasyz-etemz.html>.

Автор туралы мәлімет

¹**Такетова Кенже** — Қазақстан Республикасы ІІМ М.Бөкенбаев атындағы Ақтөбе заң институтының кәсіби психологиялық даярлық және ІО басқару кафедрасының оқытушысы, полиция капитаны.

¹**Такетова Кенже** — преподаватель кафедры профессиональной психологической подготовки и управления ОВД Актюбинского юридического института МВД Республики Казахстан имени М.Букенбаева, капитан полиции.

¹**Taketova Kenje** — teacher of the Department of professional psychological training and management of the Aktobe Law Institute of the Ministry of internal affairs of the Republic of Kazakhstan named after M. Bukenbaev police captain.

ОПТИМИЗАЦИЯ РАБОЧИХ ПРОЦЕССОВ УЧАСТКОВЫХ ИНСПЕКТОРОВ ПОЛИЦИИ С УЧЕТОМ ПРАКТИКО-ОРИЕНТИРОВАННЫХ ПОДХОДОВ

В статье рассматриваются вопросы оптимизации рабочих процессов участковых инспекторов полиции с учетом практико-ориентированных подходов, где поднимаются проблемные вопросы в деятельности участковых инспекторов полиции и предлагаются рекомендации по их решению.

Ключевые слова: Оптимизация, участковый инспектор полиции, анализ, процесс, производство, Кодекс об административных правонарушениях, рапорт, суд, постановление, протокол, автоматизированная база, эксперт, электронная почта.

ТӘЖІРИБЕГЕ БАҒДАРЛАНҒАН ТӘСІЛДЕРДІ ЕСКЕРЕ ОТЫРЫП, УЧАСКЕЛІК ПОЛИЦИЯ ИНСПЕКТОРЛАРЫНЫҢ ЖҰМЫС ПРОЦЕСТЕРІН ОҢТАЙЛАНДЫРУ

Мақалада учаскелік полиция инспекторларының жұмыс процестерін тәжірибеге бағытталған тәсілдерді ескере отырып, оңтайландыру мәселелері қарастырылады, онда олардың қызметіндегі проблемалық мәселелер көтеріледі және оларды шешу бойынша ұсыныстар ұсынылады.

Түйінді сөздер: оңтайландыру, учаскелік полиция инспекторы, талдау, процесс, өндіріс, әкімшілік құқық бұзушылық туралы Кодекс, баянат, сот, қаулы, хаттама, автоматтандырылған база, сарапшы, электрондық пошта.

OPTIMIZATION OF WORK PROCESSES OF DISTRICT POLICE INSPECTORS TAKING INTO ACCOUNT PRACTICE-ORIENTED APPROACHES

The article discusses the issues of optimizing the work processes of district police inspectors, taking into account practice-oriented approaches, where problematic issues in their activities are raised and recommendations for their resolution are offered.

Keywords: Optimization, local police inspector, analysis, process, production, Code of Administrative Offences, report, court, resolution, protocol, automated database, expert, e-mail.

Оптимизация рабочих процессов участковых инспекторов полиции (далее УИП) зависит от способности государственных органов использовать ресурсы с оптимальной отдачей, основываясь на тщательном анализе данных.

Для проведения анализа необходимо, прежде всего, определить проблемы и причины, способствующие ухудшению безопасности на территории обслуживания УИП, на основе которых выработать необходимые рекомендации.

Предпосылками оптимизации рабочих процессов УИП явилась реформа органов внутренних дел и необходимость изменения

формата работы полиции с населением, с учетом ожиданий казахстанского общества и мировых тенденций

Учитывая многообразие решаемых задач УИП, рассмотрим наиболее актуальные проблемные вопросы в деятельности УИП по принятию решений по поступившим от граждан, из правоохранительных и других государственных органов сообщений и заявлений по трем направлениям: действия по сбору материалов по административным правонарушениям и направлению дел по административным правонарушениям в суд, процесс в суде и процесс после вынесения решений, то есть производства по делам об

административных правонарушениях, где основным нормативно-правовым актом, регламентирующим производство по административным делам, является Кодекс об административных правонарушениях.

Кодекс об административных правонарушениях [1] разработан во исполнение Послания Главы государства народу Казахстана «Стратегия «Казахстан - 2050»: новый политический курс состоявшегося государства» от 14 декабря 2012 года [2].

Основные подходы проекта Кодекса были озвучены и одобрены на заседаниях Межведомственной рабочей группы при Администрации Президента, Совета по правовой политике при Президенте Республики Казахстан и Главой государства.

Проект Кодекса содержит 920 статей. В нем сохранены проверенные временем основные положения действующего Кодекса об административных правонарушениях и структура с делением на Общую, Особенную и Процедурную части.

В соответствии с Кодексом об административных правонарушениях УИП при приеме заявления осуществляет сбор необходимых материалов (Раздел 4. «Производство по делам об административных правонарушениях» КоАП РК). После чего докладывает рапортом на имя непосредственного руководителя о принятых мерах, готовит сопроводительное письмо на имя председателя специализированного административного суда от имени руководства, затем сканированные материалы загружает в судебный кабинет. В назначенное время судом, обеспечивает явку участников административного процесса. Рассмотрев материалы, суд выносит постановление о наложении одного из девяти видов взысканий.

Проводя анализ от начала приема заявления и до направления материалов в суд, а также принятия решения были выявлены проблемы, которые касаются длительного ожидания начала судебного процесса, неоправданные переносы рассмотрения дел, трудности обеспечения участников административного производства на судебные заседания.

Другой вопрос касается материалов по которым предусмотрен административный

арест правонарушителей, где суды не сразу выносят постановления, без которых специальные приемники распределители не принимают правонарушителей. В связи с чем, указанные лица по 5-6 часов пребывают с УИП в Участковых пунктах полиции. Тогда как, подобного рода дела рассматриваются 10-15 минут.

В основном рассмотрение дел по административным правонарушениям зависит от полноты собранных УИП доказательств по делу. Судьи вынуждены откладывать судебные заседания из-за необходимости сбора дополнительных доказательств. Кроме того, бесконечные рапорта руководству о принятых решениях по материалам для согласования занимает много времени, затем подписание сопроводительного письма, взятие исходящего номера в секретариате.

На этом проблемы не заканчиваются, так как в судах не сразу рассматриваются дела по административным правонарушениям, которые направляют УИП из-за того, что штат специализированных административных судов гораздо меньше, чем количество материалов, поступающих для рассмотрения. Такая ситуация вызывает недовольство среди участников административного процесса, а Ранее УИП без принятого решения специализированного административного суда не могли поместить правонарушителя до начала рассмотрения материалов дела в специальный приемник-распределитель для административно-арестованных лиц. В настоящее время по согласованию Генеральной прокуратурой данный вопрос положительно решен. Теперь УИП не надо ждать процесса подготовки постановления суда об административном аресте правонарушителя. Достаточно лишь УИП написать рапорт на имя начальника специального приемника для передачи дежурному правонарушителя.

Следует отметить, со стороны заинтересованных структур предпринимаются попытки по решению указанных проблем.

К примеру, направляются письма в вышестоящие суды, прокуратуру Республики и Казахстан. Проводятся встречи, на которых поднимаются проблемы по оптими-

зации рабочих процессов УИП с учетом практико-ориентированных подходов.

Для устранения ошибок, допускаемых УИП при составлении административных материалов разработаны образцы судебных административных материалов. Предприняты попытки минимизации составления таких документов как: рапортов, постановлений о назначении языка производства, различных справок-характеристик и т.д.

В настоящее время подписание сопроводительных писем в отдельных отделах полиции осуществляется в электронном порядке и подписывается ответственными за работу на УПП УИП. В результате база в автоматическом режиме выдает исходящий номер, что позволяет УИП не приезжать в ОП для подписания документов в суд.

Отпала необходимость согласовывать УИП с начальником ОП вопросы задержания правонарушителей, так как данный вопрос согласовывается с ответственным лицом в день согласования по ОП, которые всегда находятся на рабочем месте.

Все принятые постановления суды перенаправляют в специальный приемник для административно-арестованных лиц электронной почтой, что также позволило высвободить рабочее время УИП для решения других насущных вопросов. Данная инициатива позволяет получать информацию о готовности экспертных заключений, а также улучшилось взаимодействие между двумя ведомствами.

Также в судах составлен график с определением конкретного времени рассмотрения дел по административным правонарушениям по районам, что позволило решить вопрос длительного ожидания судебных процессов.

Проводимая работа эффективно сказалась на оптимизации административных процессов за счет сокращения времени, а также позволило облегчить работу УИП.

Вместе с тем с целью оптимизации рабочих процессов УИП с учетом практико-ориентированных подходов целесообразно:

1. На законодательном уровне регламентировать четкий перечень документов, необходимый в административном деле, а

также разработать методические рекомендации по составлению дел по административным правонарушениям.

2. Разрешить все сопроводительные письма, направляемые в специализированные административные суды подписывать от имени ответственных УИП.

3. Подготовить образцы заполнения процессуальных документов по наиболее часто совершаемым административным правонарушениям.

4. Все судебные дела по административным правонарушениям интегрировать в единую базу правоохранительных органов.

5. Наравне с постановлением специализированного административного суда разрешить использование рапорта УИП для помещения правонарушителя в специальный приемник для административно-арестованных лиц, в связи с чем приказ МВД Республики Казахстан от 23 мая 2011 года № 232 «Об утверждении Правил организации деятельности специальных приемников органов внутренних дел» [3], а именно «Помещение в специальные приемники лиц, подвергнутых административному аресту, осуществляется на основании постановления судьи об их аресте» дополнить понятие «Помещение в специальные приемники лиц, подвергнутых административному аресту, осуществляется на основании постановления судьи об их аресте» словами «на основании рапорта УИП».

Окончательно отменить проведение УИП согласования вопросов с начальником ОП о проведении судебно-медицинской экспертизы, 5. Наравне с постановлением специализированного административного суда разрешить использование рапорта УИП для помещения правонарушителя в специальный приемник для административно-арестованных лиц, в связи с чем приказ МВД Республики Казахстан от 23 мая 2011 года № 232 «Об утверждении Правил организации деятельности специальных приемников органов охраны общественного порядка и безопасности на спортивных мероприятиях и т.д.

6. С учетом особенностей имеющейся нагрузки участковых инспекторов полиции пересмотреть нормативы нагрузки.

7. Предусмотреть размер вознаграждения за сверхурочную работу участковых инспекторов полиции, вместо заболевшего, ушедшего в отпуск коллеги или вакантной должности.

8. С целью укрепления кадрового потенциала, увеличить «потолки» званий старшим участковым инспекторам полиции до подполковника, участковым инспекторам полиции до майора.

Список использованных источников:

1. Кодекс об административных правонарушениях от 5 июля 2014 года № 235.
2. Послания Главы государства народу Казахстана «Стратегия «Казахстан - 2050»: новый политический курс состоявшегося государства» от 14 декабря 2012 года.
3. Приказ МВД Республики Казахстан от 23 мая 2011 года № 232 «Об утверждении Правил организации деятельности специальных приемников органов внутренних дел».

Сведения об авторах

¹***Ізбас Руслан Сарбаевич*** – заместитель начальника кафедры административной деятельности ОВД Актюбинского юридического института МВД Республика Казахстан имени М.Букенбаева, полиция подполковникі.

¹***Ізбас Руслан Сарбайұлы*** – Қазақстан Республикасы ІІМ М.Бөкенбаев атындағы Ақтөбе заң институтының ІО әкімшілік қызметі кафедрасы бастығының орынбасары, полиция подполковникі.

¹***Izbas Ruslan Sarbaevich*** – Deputy Head of the Department of Administrative Activities of the Department of Internal Affairs of the Aktobe Law Institute of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after M. Bukenbaev, police lieutenant colonel.

²***Думов Нурлан Айғалиевич*** – старший преподаватель кафедры административной деятельности ОВД Актюбинского юридического института, МВД Республика Казахстан имени М.Букенбаева, подполковник полиции.

²***Думов Нұрлан Айғалиұлы*** – Қазақстан Республикасы ІІМ М.Бөкенбаев атындағы Ақтөбе заң институтының ІО әкімшілік қызметі кафедрасының аға оқытушысы, полиция подполковникі.

²***Dumov Nurlan Aigalievich*** – Senior Lecturer at the Department of Internal Affairs of the Aktobe Law Institute. Lieutenant Colonel of the Police of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after Bukenbaev.

-
- Қылмыстық құқық, криминология
  - Уголовное право, криминология
  - Criminal law, criminology

¹Balymov Y.K., ²Sagintaeva A.A.

^{1,2} *Aktobe Law Institute of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after M. Bukenbayev, Aktobe, Kazakhstan*

LEGAL BASIS OF IMPLEMENTATION MEASURES OF CRIMINAL PROCEDURAL COERCION IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

The article pays special attention to the study of coercive measures used in criminal proceedings: as a result of the use of systematic and formal legal methods of cognition, the author formulates definitions of the types of need in criminal proceedings, establishes their purpose, purpose of application, as well as conditionality to private or public interests. The separate legal nature and the auxiliary role of criminal procedural coercion in the conduct of investigative actions are determined.

Key words: criminal proceedings; coercive measures; methods of protection; purpose; purpose.

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА ҚЫЛМЫСТЫҚ ІС ЖҮРГІЗУДІҢ МӘЖБҮРЛЕУ ШАРАЛАРЫН ІСКЕ АСЫРУДЫҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ НЕГІЗДЕРІ

Мақалада қылмыстық процесте қолданылатын мәжбүрлеу шараларын зерттеуге ерекше назар аударылады: танымның жүйелік және формальды-құқықтық әдістерін қолдану нәтижесінде автор қылмыстық сот ісін жүргізуге мұқтаждықтың түрлерін анықтайды, олардың мақсаты, қолдану мақсаты, сондай-ақ жеке немесе қоғамдық мүдделердің шарттылығы белгіленеді. Тергеу әрекеттерін жүргізу кезінде қылмыстық іс жүргізуге мәжбүрлеудің оқшауланған құқықтық сипаты мен көмекші рөлі анықталады.

Түйінді сөздер: қылмыстық сот ісін жүргізу; мәжбүрлеу шаралары; қорғау тәсілдері; мақсаты; мақсаты.

ПРАВОВЫЕ ОСНОВЫ РЕАЛИЗАЦИИ МЕР УГОЛОВНО-ПРОЦЕССУАЛЬНОГО ПРИНУЖДЕНИЯ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

В статье особое внимание уделяется исследованию принудительных мер, применяемых в уголовном процессе: в результате использования системного и формально-правового методов познания автором формулируются определения видов принуждения в уголовном судопроизводстве, устанавливается их назначение, цель применения, а также обусловленность частным или публичным интересам. Определяется обособленная юридическая природа и вспомогательная роль уголовно-процессуального принуждения при производстве следственных действий.

Ключевые слова: уголовное судопроизводство; меры принуждения; способы защиты; цель; назначение.

In the Message of the President of the Republic of Kazakhstan – Leader of the Nation N.A. Nazarbayev to the people of Kazakhstan, the Strategy «Kazakhstan – 2050»: a new political course – one of the priorities of the development of our state was defined the task of creating an effective, modern public service and a management structure for Kazakhstan that would be optimal for a market economy and build a state worth on guard of national interests [1]. Such a construction of the rule of law in the Republic of Kazakhstan implies

strengthening guarantees of the rights, freedoms and legitimate interests of citizens. In this regard, this provision is of particular importance in the field of criminal proceedings, which involve invasion of the privacy of citizens, restriction of freedom and personal integrity, the use of preventive measures and pre-trial imprisonment. The judicial and legal reform being carried out in the country is aimed at creating a more effective criminal justice system, which will successfully combine the activities of the criminal prosecution authorities and the court,

with the protection of the rights and legitimate interests of participants in the criminal process.

However, such an approach is impossible without analyzing the international experience of building a criminal process, the fundamental ideas of which must be taken into account in the legislative activity of domestic law. This provision is predetermined by the Constitution of the Republic of Kazakhstan (Article 4), which stipulates that international treaties ratified by the Republic have priority over its laws and are applied directly, except in cases where it follows from an international treaty that its application requires the publication of a law. The intensification of interstate relations and integration processes in sovereign Kazakhstan make it possible to actively develop state cooperation in the field of human rights, more fully and effectively ensure a wide range of individual rights and freedoms, expand legal guarantees for their provision and protection. Progress in this area has become possible thanks to mutual compromises, the rejection of established socialist stereotypes, the proclamation of a philosophy of new political thinking based on the priority of universal interests and values.

At the same time, the question of the grounds, procedure and limits of the restriction of human rights in criminal procedure law requires independent study and thorough elaboration.

In a State governed by the rule of law, one of the most important problems is to strengthen the rule of law in the application of measures of criminal procedural restraint and pre-trial imprisonment. Each type of these measures should be based on strict observance of the procedure and rules established by the criminal procedure legislation and the effectiveness of their implementation. Therefore, we agree with the point of view of S.M. Zhalybin that: «The power-coercive functions that law enforcement agencies are endowed with are not always used only for the benefit of the population. There are facts of judicial and investigative errors, illegal actions of officials, unjustified interference in personal life, various abuses, etc.

Therefore, the state is objectively interested not only in giving law enforcement agencies broad powers, but also in protecting its citizens from unjustified coercive measures». [2,15]. Any restriction of a person's personal freedom should take place only if it is really necessary, in compliance with all guarantees that exclude the unjustified use of preventive measures and pre-trial deprivation of

liberty in criminal cases. Thus, in the Regulatory Resolution No. 26 of the Supreme Court of the Republic of Kazakhstan dated December 6, 2002. «On the practice of applying criminal procedure legislation regulating the right to defense» it is stated that ensuring by the bodies conducting criminal proceedings the right of a suspect, accused, defendant, convicted, acquitted to defense in conjunction with other principles of criminal procedure is a guarantee of a fair trial and making the right decision in the case. Therefore, a violation of the right to defense may entail the consequences provided for in Article 9 of the CPC of the Republic of Kazakhstan, i.e. the recognition of the proceedings in the case as invalid, the cancellation of decisions made during such proceedings or the recognition of the materials collected in this case as invalid evidence.

It should also be noted that an analysis of recent legislative acts on the organization of criminal proceedings indicates that justice in the republic is given priority. Therefore, the main task of today is to ensure that the adopted laws begin to work with full efficiency and really ensure their implementation.

Unfortunately, an empirical study of legal practice shows that persons conducting criminal prosecution, in some cases, do not comply with the requirements of the law, and unreasonably subject accused and suspects to pre-trial imprisonment.

The coercive nature of the decision of the person conducting the investigation is due to two factors. Firstly, the norms of the criminal procedure law regulating the procedure for the production of certain investigative actions, for example, an examination, directly provides for the obligation to execute the decision.

Coercion in criminal proceedings takes place only when certain procedural means are aimed at restricting the rights and freedoms of citizens provided for by law. Based on this criterion, the means possessing a compulsory guarantee can include: detention, a preventive measure, placement, and a psychiatric (or medical) institution for inpatient supervision, search, seizure, seizure of property, examination, obtaining samples for comparative research, removal from office, seizure and seizure of postal and tele-

graphic correspondence, the drive, the withdrawal of the obligation to appear on calls from the investigating authorities of the prosecutor and the court, to report a change of residence.

In the theory of criminal procedure, it is customary to call this group of coercive means serving to solve the problems of judicial proceedings measures of criminal procedural coercion.

There is no consensus in the legal literature on the issue of the essence of measures of criminal procedural coercion and others that do not have these properties, it is necessary to properly consider the problem of objective and subjective criteria [3, 15].

They define a different range of procedural and coercive measures, the application of which may limit the rights and legitimate interests of citizens. Due to the consequences, they need increased protection and protection.

The adoption of one or another criterion follows from an understanding of the essence of measures of criminal procedural coercion.

Among process scientists, the most widespread concept is that the main feature of coercive means is a law-restrictive orientation. The law does not contain the term - measures of procedural coercion. It is collective in nature. The criterion for distinguishing this group from the entire arsenal of criminal procedural means is their objectively coercive nature, inherent in a potential form [4].

In other words, these measures contain elements of physical and psychological coercion, in case of refusal to voluntarily perform their duties by one or another participant in the proceedings, they act as important levers in the system of the mechanism of coercion.

By measures of criminal procedural coercion, we understand one of the ways of legal regulation of public relations in the field of judicial proceedings.

It should be noted that the very urgency of applying coercive measures is primarily due to the commission of a socially dangerous act, violation of the prohibitions of the criminal law norm. The element of coercion will be absent in the case when the procedural activity is based on the act of positive norms, i.e. norms involving such behavior of persons that does not go beyond what is permissible.

There is a slightly different approach to the issue of the essence of measures of criminal procedural coercion. It seems that the question of the essence of these coercive measures should be linked to the axiological characterization of individual rights. After all, procedural coercion primarily restricts individual freedom within the limits established by law.

With this understanding of the essence of measures of criminal procedural coercion, there are no discrepancies between the objective and subjective sides of coercive influence. Procedural coercion is characterized by the dialectical unity of the named parties.

So, with an objective criterion, the will of the state in the person of the officials conducting the investigation comes to the fore. It is objectively, potentially independently of the will of the coerced participant in the process, secured by coercive force.

The subjective criterion absolutizes the will, the consciousness of the participant in the proceedings being subjected to procedural influence.

Arbitrarily defining the boundaries of free behavior, the amorphous limits of the application of procedural coercion measures are established.

Coercion is a broad concept. It includes both criminal procedural sanctions and criminal procedural liability. By the nature of the sanction, the means of coercion can be divided into law-restoring and punitive-restorative. The type of responsibility defines coercion in both the form of positive and negative responsibility. The specificity of legal means allows us to identify three main forms of coercion in criminal proceedings:

1. Criminal procedural sanctions as provided for by the norms of the criminal procedure law unfavorable, undesirable for the individual legal consequences of not complying with the prescribed rules of conduct;

2. Criminal procedural responsibility as the implementation of the specified sanctions and the obligation to undergo the named consequences;

3. Measures of criminal procedural coercion.

Measures of criminal procedural coercion, unlike sanctions, have one goal: to create optimal conditions for the smooth transition of legal proceedings to their subsequent stages. Depending on the nature of the consequences for the subject who has not fulfilled his duty, the measures of procedural coercion are divided into two main groups.

The first of them consists of procedural means that decide and limit the subjective rights included in the legal status of ordinary citizens. These are preventive and coercive measures of procedural influence.

The second group includes the so-called «proper» measures of procedural coercion. These coercive measures included in the second group differ depending on whether they are related to procedural evidence or aimed at creating

organizational conditions for the normal development of criminal procedural relations.

In conclusion, I would like to note that the institution under consideration of the procedural procedure for the application of preventive measures is of great importance in the implementation of the tasks of criminal proceedings, as it provides an opportunity for the bodies conducting the criminal process to ensure the proper behavior of the participants in the investigation.

The considered proposals of procedural scientists regarding the essence and significance of coercive measures and the procedure for their application allow us to conclude that the criminal procedural form of their implementation provided for by law does not tolerate any deviations, because this procedure is a guarantee of the legality and validity of the application of preventive measures.

List of sources used:

1. Message of the President of the Republic of Kazakhstan - Leader of the Nation N.A. Nazarbayev to the people of Kazakhstan Strategy «Kazakhstan – 2050»: a new political course.
2. Zhalybin S.M. «Coercive measures in criminal proceedings» M. 1993.
3. Akhpanov A.N. Measures of procedural coercion: social value, theory and practice of application. – Karaganda, 1989.
4. Petrukhin I.L. «Personal freedom and criminal procedural coercion», Moscow, 1985.

Information about the authors

Balymov Y.K. – Deputy Head of the Aktobe Law Institute of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after M. Bukenbayev, PhD, Lieutenant Colonel of the police.

Балымов Е.Қ. – Қазақстан Республикасы ІІМ М.Бөкенбаев атындағы Ақтөбе заң институты бастығының орынбасары, PhD докторы, полиция подполковнигі.

Балымов Е.К. – заместитель начальника Актюбинского юридического института МВД Республики Казахстан им.М.Букенбаева, доктор PhD, подполковник полиции.

Sagintaeva A.A. – Head of the Department of organization of scientific research and editorial and publishing work of the Aktobe Law Institute of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after M. Bukenbayev, Lieutenant Colonel of the police.

Сағынтаева А.А. – Қазақстан Республикасы ІІМ М.Бөкенбаев атындағы Ақтөбе заң институтының ғылыми-зерттеу және редакциялық-баспа жұмысын ұйымдастыру бөлімінің бастығы, полиция подполковнигі.

Сағынтаева А.А. – начальник отдела организации научно-исследовательской и редакционно-издательской работы Актюбинского юридического института МВД Республики Казахстан имени М.Букенбаева, подполковник полиции.

¹Байманова А.М.

¹Ақтөбинский юридический институт МВД Республики Казахстан им. М.Букенбаева, Ақтөбе, Казахстан.

БУЛЛИНГ В ШКОЛЕ: КАК ЗАЩИТИТЬ РЕБЕНКА

В данной статье рассматривается школьное насилие, или, по-другому, буллинг и его последствия. Последствия издевательств не только негативно сказываются на психологическом состоянии в школе, но и влияют на качество образования. Международное исследование контроля качества школьного математического и естественнонаучного образования показало, что отсутствие безопасности в школе и частое насилие негативно влияют на успеваемость учащихся. Результаты других исследований показывают, что учащиеся, подвергшиеся издевательствам, подвергаются более высокому риску плохого обучения, употребления наркотиков и агрессивного поведения. Сегодня эта тема оставалась актуальной и даже приобрела особую ясность для всех участников образовательного процесса.

Ключевые слова: буллинг, школьное насилие, травля, жестокое обращение, вина, травля, комплекс жертвы.

МЕКТЕПТЕГІ ҚОРҚЫТУ: БАЛАҢЫЗДЫ ҚАЛАЙ ҚОРҒАУҒА БОЛАДЫ

Бұл мақалада мектептегі зорлық-зомбылық немесе басқаша қорқыту және оның салдары қарастырылады. Қорқытудың салдары мектептегі психологиялық жағдайға теріс әсер етіп қана қоймай, білім сапасына да әсер етеді. Мектептегі математикалық және жаратылыстану білімінің сапасын бақылаудың халықаралық зерттеуі мектептегі қауіпсіздіктің болмауы және жиі зорлық-зомбылық оқушылардың үлгеріміне теріс әсер ететінін көрсетті. Басқа зерттеулердің нәтижелері қорқытуға ұшыраған студенттердің нашар оқу, есірткі қолдану және агрессивті мінез-құлық қаупі жоғары екенін көрсетеді. Бүгінгі таңда бұл тақырып өзекті болып қала берді, тіпті білім беру процесінің барлық қатысушылары үшін ерекше айқындыққа ие болды.

Түйінді сөздер: қорқыту, мектептегі зорлық-зомбылық, қорлау, қорлау, кінә, қорлау, жәбірленушілер кешені.

BULLYING AT SCHOOL: HOW TO PROTECT YOUR CHILD

This article examines school violence, or, in other words, bullying and its consequences. The consequences of bullying not only negatively affect the psychological state at school, but also affect the quality of education. An international study of the quality control of school math and science education has shown that insecurity at school and frequent violence negatively affect student academic performance. The results of other studies show that students who have been bullied are at higher risk of poor learning, drug use and aggressive behavior. Today, this topic remained relevant and even gained special clarity for all participants in the educational process.

Key words: Bullying, school violence, bullying, abuse, guilt, bullying, victim complex.

Насилие или любая другая форма издевательств в школ (Булли - хулиганство) означает не только физическую агрессию, но и психологическое давление, запугивание, распространение сплетен, вымогательство, запугивание. Кроме того, с развитием новых технологий и социальных сетей возникла

новая форма школьного насилия – киберзапугивание.

Сегодня издеательства – одно из самых распространенных явлений в школах по всему миру.

Что касается нашей страны, то в 2022 году, согласно исследованию, Детского фонда Организации Объединенных Наций,

68,2% казахстанских школьников стали жертвами школьного насилия, из которых 63,6% признались в свидетелях, 44,7% - в жертвах.

Последствия издевательств не только негативно сказываются на психологическом состоянии в школе, но и влияют на качество образования. Международное исследование контроля качества школьного математического и естественнонаучного образования показало, что отсутствие безопасности в школе и частое насилие негативно влияют на успеваемость учащихся.

Результаты других исследований показывают, что учащиеся, подвергшиеся издевательствам, подвергаются более высокому риску плохого обучения, употребления наркотиков и агрессивного поведения.

Проблема поведения и эмоционального состояния школьника всегда была в центре внимания педагогов и родителей. Сегодня эта тема оставалась актуальной и даже приобрела особую ясность для всех участников образовательного процесса.

В мировой практике были предприняты значительные усилия по противодействию издевательствам и созданию здоровой психологической среды в школах.

Одной из первых мер по борьбе с издевательствами была программа против издевательств Олвейс, запущенная в Норвегии в 1983 году. Программа преследует четыре цели: достижение полного понимания этого явления, активное вовлечение родителей и учителей в программу, разработка конкретных правил борьбы с насилием в школе, поддержка и защита жертв издевательств. Мероприятия ориентированы на три уровня: школа, класс и каждый ученик отдельно. Программа считается наиболее эффективной и доступна в Австрии, Швеции, Финляндии, Германии, Исландии и т.д. В Португалии и Великобритании есть такая программа - Программа безопасных школ, в Швеции – Фарста. В рамках Фарста в каждой школе есть команда из 2-4 учителей, которые немедленно вмешиваются в ситуацию, чтобы справиться с издевательствами.

Одной из первых мер по борьбе с издевательствами была программа против

издевательств Олвейс, запущенная в Норвегии в 1983 году. Программа преследует четыре цели: достижение полного понимания этого явления, активное вовлечение родителей и учителей в программу, разработка конкретных правил борьбы с насилием в школе, поддержка и защита жертв издевательств. Мероприятия ориентированы на три уровня: школа, класс и каждый ученик отдельно. Программа считается наиболее эффективной и доступна в Австрии, Швеции, Финляндии, Германии, Исландии и т.д. В Португалии и Великобритании есть такая программа - Программа безопасных школ, в Швеции – Фарста. В рамках Фарста в каждой школе есть команда из 2-4 учителей, которые немедленно вмешиваются в ситуацию, чтобы справиться с издевательствами.

В частности, данные программы предусматривают определенный уровень оценки их эффективности, что позволит улучшить противодействие насилию в школах. Предотвращение насилия в школах является важной деятельностью во многих развитых странах. Например, в датских школах проходит парламентский день, когда дети могут открыто говорить о школьных проблемах и предлагать решения.

Эффективность и важность инициатив по борьбе с отмыванием денег очень высоки. Было показано, что программы по предотвращению и предотвращению насилия в школах снижают уровень издевательств до 25%.

Исследования, проведенные ЮНИСЕФ совместно с соответствующими учреждениями в Казахстане, показывают, что около 85% взрослых поддерживают телесные наказания за наблюдение за поведением детей в семье. Каждый второй ребенок в возрасте от 2 до 14 лет подвергается насилию в семье. Две трети учеников стали жертвами насилия или дискриминации со стороны учеников или учителей. Высоки уровень насилия наблюдается в школах-интернатах и школах для детей с агрессивным поведением

К сожалению, это довольно распространенное явление в Казахстане. По данным ЮНИСЕФ, из 402 детей в 40 школах республики 33% заявили, что подвергались психологическому насилию в школе, то есть издевательствам и издевательствам, и менее 36%

заявили, что подвергались насилию. Опрос проводился среди учащихся, в нем принимал участие каждый третий ребенок.

Большим препятствием для искоренения насилия является очень узкое понимание термина насилие, которое часто ограничивается физическим воздействием. Насилие не включает угрозы, психологическое давление или словесные оскорбления. Цель ЮНИСЕФ - изменить восприятие насилия в обществе, повысить осведомленность о его негативных последствиях, искоренить все его формы и бороться на всех уровнях, а также искоренить все формы насилия в отношении детей в родительской культуре. ЮНИСЕФ убежден, что никакое насилие в отношении детей не может считаться приемлемым и любое насилие может быть предотвращено активным сотрудничеством.

Каковы характеристики современного хулигана? Во-первых, оскорбления в основном происходят в интернете. Сейчас популярны социальные сети и различные мессенджеры, где вы можете написать поддельный профиль или ник для любого человека. Многие подростки, уверенные в своей безнаказанности, поступают так - они не несут ответственности за свои действия. Учащиеся отправляют агрессивные или непристойные видео и фотографии, пишут оскорбительные комментарии. Широкое распространение смартфонов привело к тому, что в сети появилось больше видео подростков, которые оскорбляют и унижают друг-друга и делают это коллективно. Раньше такие явления тоже встречались, о них мы мало что знали. Любое агрессивное преследование группой из одного человека, будь то избиение, оскорбление, запугивание или широко распространенный бойкот – невежество, является формой насилия и называется запугиванием или простым запугиванием.

Издевательства проявляются в различных формах физического или психического давления со стороны других детей. Для некоторых детей это систематическое издевательство, отражающее определенные особенности внешнего вида или личности жертв. Для других – портить свои личные вещи, давить на стол, шантажировать. В-третьих, унижительное публичное оскорбление,

такое как преклонение колен перед обидчиком и попытка. Учитель хочет укрепить определенное поведение и последовать его примеру, но психологически он поддерживает неравенство, которое дети считают любимым выбором и которое может вызвать агрессию всей группы. Следует отметить, что даже если учитель не является источником издевательств, он контролирует мотивацию - развивается ли издевательства или подавляется. К сожалению, не все взрослые, которые являются лидерами в группе детей, понимают это и не имеют права работать с такими Родителям легко понять, что ребенок отравлен. становится замкнутым, неохотно ходит в школу, теряет интерес к учебе. Может быть состояние депрессии, повышенное беспокойство, беспокойство, нежелание обсуждать школьные вопросы.

Также может быть порванная одежда, грязные рюкзаки или школьные принадлежности.

Дети, которые доверяют своим родителям, могут говорить напрямую, часто это маленькие дети. С другой стороны, подростки все в порядке. Они достаточно большие и, кажется, могут все решить сами. Если между учеником и его родителями существует высокая связь и доверие, они могут обсуждать любые вопросы не только в школе, ребенку будет легче говорить об унижении себя или одноклассников.

Следует отметить, что даже если учитель не является источником издевательств, он контролирует мотивацию – развивается ли издевательства или подавляется. К сожалению, не все взрослые, которые являются лидерами в группе детей, понимают это и не имеют права работать с такими ситуациями. Следует отметить, что даже если учитель не является источником издевательств, он контролирует мотивацию - развивается ли издевательства или подавляется. К сожалению, не все взрослые, которые являются лидерами в группе детей, понимают это и не имеют права работать с такими ситуациями. Родителям легко понять, что ребенок отравлен. становится замкнутым, неохотно ходит в школу, теряет интерес к учебе. Может быть состояние депрессии, повышенное беспокойство,

беспокойство, нежелание обсуждать школьные вопросы.

Родителям легко понять, что ребенок отравлен. становится замкнутым, неохотно ходит в школу, теряет интерес к учебе. Может быть состояние депрессии, повышенное беспокойство, беспокойство, нежелание обсуждать школьные вопросы.

Также может быть порванная одежда, грязные рюкзаки или школьные принадлежности.

Дети, которые доверяют своим родителям, могут говорить напрямую, часто это маленькие дети. С другой стороны, подростки все в порядке. Они достаточно большие и, кажется, могут все решить сами. Если между учеником и его родителями существует высокая связь и доверие, они могут обсуждать любые вопросы не только в школе, ребенку будет легче говорить об унижении себя или одноклассников.

Поэтому взрослые, независимо от возраста, должны поддерживать любовь со своими детьми и развивать хорошие отношения. Если родитель сомневается или думает, что отравляет ребенка, ни в коем случае он не должен переживать ситуацию в надежде, что поймет, созреет, укрепит эту личность и т.д. Мы должны понимать, что оскорбление – это борьба неравных сил. Ребенок один против него действует целая группа или взрослый учитель. Такое неравенство не только укрепляет личность, но и наносит психологическую травму, которая преследует ее на протяжении всей жизни в обществе. Но если родители будут на стороне своего ребенка, то силы будут примерно равны. На этом этапе поиск вины или интеллекта ребенка безрезультатен, что увеличивает сложность жертвы. Во-первых нам нужно разрешить ситуацию в его

социальной группе, где издевательства возникают и происходят.

Затем необходимо поддерживать связь с учителем, объясняя ему, что каждый имеет право на безопасную образовательную среду, независимо от личных качеств или поведения ребенка. Об этом говорится в нормативных документах – как в законе Об образовании, так и в уставе школы. Агрессоры, а не жертвы, всегда несут ответственность за насилие, они предпочитают причинять физический или психологический вред и должны нести за это ответственность. Если учитель поддерживает эту точку зрения, разработайте с ним стратегии и наймите психолога, менеджера школы. На этом этапе бесполезно прибегать к жалости и состраданию отравителей, чтобы показать, насколько плохой была жертва. Важно понимать, что это цель захватчиков. Важно четко объяснить, что их поведение жестоко и неприемлемо.

Если насилие продолжается, принимаются соответствующие меры – на школьном уровне в правоохранительных органах. Родители должны быть готовы зарегистрировать все вещественные доказательства издевательства – поврежденные предметы, синяки, синяки и синяки, оскорбительные сообщения в социальных сетях и, при необходимости, подать на них в суд.

Школа не вступает в контакт на любом уровне, и в этом случае важно принять решение: важно, чтобы родители и ребенок защищали свои права или не прибегали к издевательствам. Может быть полезно рассмотреть вопрос о переводе учебного заведения в место, где преподаватели более склонны к сотрудничеству.

Список использованных источников:

1. Конституция Республики Казахстан от 30.08.1995 года
2. Конвенция о правах ребенка от 20.11.1989 года
3. Закон РК «О правах ребенка» от 08.08.2002 г. № 345-І.
4. Закон РК «О профилактике правонарушений несовершеннолетних и предупреждений детской безнадзорности и беспризорности» от 09.07.2004 г. № 591.
5. Закон РК «О профилактике бытового насилия» от 04.12.2009 № 214-ІV

-
6. Закон Республики Казахстан «О правоохранительной службе от 06.01.2011г № 380 – IV от 06.01.2011 г. № 380 – IV
  7. Закон РК «Об органах внутренних дел РК» от 23.04.2014 года № 199-VЗРК
  8. Кодекс Республики Казахстан «О браке (супружестве) и семье» от 26.12.2011 г. №
  9. Указ Президента Республики Казахстан «Об утверждении Концепции семейной и гендерной политики в Республике Казахстан до 2030 года» от 06.12.2016 г. № 384
  10. Кодекс Республики Казахстан об административных правонарушениях от 05.07.2014 г. № 235-VЗРК
  11. Приказ МВД Республики Казахстан от 15.07.2014 г. № 432 «Об утверждении Правил осуществления профилактического контроля за лицами, состоящими на профилактическом учете в органах внутренних дел»
  12. Приказ МВД Республики Казахстан № 1098 от 29.12.2015 г. «Об утверждении Правил по организации деятельности участковых инспекторов полиции по делам несовершеннолетних

Сведения об авторе

¹*Байманова Алтынзат Мурзабековна* – старший преподаватель-методист Центра по подготовке специалистов по профилактике бытового насилия Актюбинского юридического института МВД Республики Казахстан имени М.Букенбаева, подполковник полиции.

¹*Байманова Алтынзат Мырзабекқызы* – Қазақстан Республикасы ІІМ М.Бөкенбаев атындағы Ақтөбе заң институтының Тұрмыстық зорлық-зомбылықтың алдын алу бойынша мамандарды даярлау орталығының аға оқытушы-әдіскері, полиция подполковнигі.

¹*Baymanova Altynzat Murzabekovna* – senior teacher-methodologist of the Center for Training Specialists in the Prevention of Domestic Violence of the Aktobe Law Institute of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after M.Bukenbayev, police lieutenant colonel.

¹Кульбаев С.Б.

¹Қазақстан Республикасы ІІМ М. Бөкенбаев атындағы Ақтөбе заң институты,
Ақтөбе, Қазақстан.

КӘМЕЛЕТКЕ ТОЛМАҒАНДАРДЫҢ ЖЫНЫСТЫҚ БОСТАНДЫҒЫ МЕН ЖЫНЫСТЫҚ ҚОЛ СҰҒЫЛМАУЫНА ҚАРСЫ ҚЫЛМЫСТАРДЫҢ КРИМИНАЛИСТИКАЛЫҚ СИПАТТАМАСЫ

Мақалада құпия өмірге қол сұғылмаушылық қылмыстық құқық бұзушылықтар жасау құралы ретінде пайдаланылатын ақпаратты жасырын алуға арналған арнайы техникалық құралдарды заңсыз пайдалану мәселелері қарастырылады. Арнайы техникалық құралдарды қолдану қылмыскерге жеке өмір саласына бақылаусыз басып кіруге, алынған ақпаратты тіркеуге, қылмыстық әрекеттің іздерін жасыруға мүмкіндік береді. Қылмыстық құқық бұзушылық жасау барысында пайдаланылуы мүмкін техникалық құралдардың үлгілік тізбесі келтіріледі.

Түйінді сөздер: жеке өмірге қол сұғылмаушылық, жеке өмірге қол сұғылмаушылықты қылмыстық бұзу, қылмыс жасау құралдары, ақпаратты жасырын алуға арналған арнайы техникалық құралдар.

КРИМИНАЛИСТИЧЕСКАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ПРЕСТУПЛЕНИЙ ПРОТИВ ПОЛОВОЙ СВОБОДЫ И ПОЛОВОЙ НЕПРИКОСНОВЕННОСТИ НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИХ

В статье рассматривались преступления сексуального характера, совершенные в отношении несовершеннолетнего. Рассматриваются особенности способа совершения преступления как структурного элемента криминалистической характеристики. Выявлены определенные закономерности подготовки, совершения и сокрытия данного вида преступления. Криминалистическая характеристика преступлений сегодня является одним из самых дискуссионных вопросов криминалистической науки. Согласно традиционному подходу, основными направлениями его изучения являются родовые, видовые и др. преступления, на которых базируются эмпирические данные. разработка положений о типовых отношениях между элементами.

Ключевые слова: методика расследования сексуальных преступлений в отношении несовершеннолетних, криминалистическая характеристика преступления; подготовка и сокрытие преступления; несовершеннолетний.

CRIMINALISTIC CHARACTERISTICS OF CRIMES AGAINST SEXUAL FREEDOM AND SEXUAL INVIOABILITY OF MINORS

The article considered crimes of a sexual nature committed against a minor. The features of the method of committing a crime as a structural element of criminalistic characteristics are considered. Certain patterns of preparation, commission and concealment of this type of crime have been revealed. Criminalistic characterization of crimes today is one of the most controversial issues of criminalistic science. According to the traditional approach, the main directions of its study are generic, specific, etc. crimes on which empirical data are based. development of provisions on standard relations between elements.

Keywords: methods of investigation of sexual crimes against minors, criminalistic characteristics of the crime; preparation and concealment of the crime; juvenile.

Кәмелетке толмағандардың жыныстық қол сұғылмаушылығына қол сұғу балалар мен жасөспірімдердің денсаулығына елеулі зиян келтіретін, жеке адамның қадір-қасиетін жарақаттайтын қылмыстардың ең қауіпті түрі болып табылады, жәбірленушінің психикасына ұзақ мерзімді жағымсыз салдарлармен, өз-өзіне қол жұмсауға (суицидке) дейін күшті әсер етеді. Кәмелетке толмағандардың жыныстық тиіспеушілігіне қарсы қылмыстармен күрес құқық қорғау органдары қызметінің маңызды бағыты ретінде әрекет етеді. Бұл күрестің міндетті компоненттерінің бірі жыныстық зорлық-зомбылықтың алдын-алу болып табылады, оны қарастырылып отырған қылмыстарды тудыратын себептік кешенді білген кезде ғана тиімді жүргізуге болады, бұл олардың кең таралуына әкеледі. Қылмыстардың криминалистикалық сипаттамасы бүгінгі таңда криминалистикалық ғылымның ең пікірталас мәселелерінің бірі болып табылады. Дәстүрлі тәсілге сәйкес оны зерттеудің негізгі бағыттары эмпирикалық мәліметтер негіз болатын қылмыстардың тектік, түрлік және т.б. элементтері арасындағы типтік қатынастар туралы ережелерді әзірлеу болып табылады. Сонымен қатар, криминалист ғалымдар арасында тұжырымдама, оның құрылымдық элементтері мен функцияларын анықтау туралы пікірталастар әлі де жалғасуда. А.Г. Филипповтың пікірімен келісеміз, ол криминалистикалық сипаттама ретінде қылмысты тергеу үшін белгілі бір мағынаны білдіретін, сондай-ақ қылмысты ашудың белгілі бір криминалистикалық әдістерін, әдістері мен құралдарын қолдануды анықтайтын белгілі бір қылмысқа тән ерекшеліктер жүйесін түсінеді.

Мұндай ерекшеліктерге мыналар жатады: қылмыстың мәні, қылмысты жасау және жасыру тәсілі, қылмысқа ықпал ететін жағдайлар, іздердің ерекшеліктері және қылмыскердің жеке басы мен іс-әрекетін бақылау қиынға соғады, сондай-ақ жәбірленушінің зорлаушыға тиісті түрде қарсы тұра алмауы болып табылады. Жәбірленушінің кәмелетке толмағандығы оның мас күйімен немесе ауруымен бірге одан да дәрменсіз күйінің пайдасына сипатталады, өйткені жәбірленуші зорлаушымен толықтай күресуге қабілетті болу үшін әлі физикалық

тұрғыдан дамымаған. Сонымен қатар, балаларда жыныстық сипаттағы зорлық-зомбылық қылмысы үшін шабуылдан қорғаудың типтік әдістері, әдістері мен тәсілдері туралы хабардарлық деңгейі толық қалыптаспаған. Жоғарыда аталған факторлар осы санаттағы қылмыстар статистикасының жалпы көрсеткіштерімен салыстырғанда кәмелетке толмағандарға қатысты зорлық-зомбылық әрекеттерінің кең таралуына себеп болады.

Зорлаушыны зорлау, кәмелетке толмаған адамның жыныстық сипаттағы зорлық-зомбылық әрекеттерін жасауға дайындау әдісіне келетін болсақ, қылмыскер жәбірленушіге қатысты сипатталған қылмыс санатын жасау үшін өзінің қылмыстық ниетін жүзеге асыру барысында жүгінетін көптеген түрлі әрекеттерді атап өтуге болады, олардың нәтижелері бойынша жәбірленушінің теріс физикалық және психологиялық зардаптарының пайда болу ықтималдығы өте жоғары психикалық бұзылулар немесе жарақаттар мен жаралар.

Зорлаушыны өзінің қылмыстық ниетін жасауға дайындау, оның ішінде табу; қадағалау; кәмелетке толмағанды көндіру, уәде беру, қорқыту және т. б. арқылы азғыру; жәбірленушінің тұрғын үй-жайына ену; кәмелетке толмаған жәбірленушіні одан да дәрменсіз күйге келтіруге қабілетті әрекеттерді жүзеге асыру; кәмелетке толмағандарды одан да дәрменсіз күйге келтіру және ұрлау; кәмелетке толмағандарды оларды зорлаудың мақсаты; сондай-ақ осы қылмысты жасауға қатысушыларды іздестіру және тарту жөніндегі іс-қимылдарды іске асыруда.

Қылмыскерді зорлауға, кәмелетке толмаған қатысушыларды жыныстық сипаттағы зорлық-зомбылыққа тарту және тарту кезінде олар өз кезегінде жәбірленушіні бір жерге тарту, оны манипуляциялау рөлдері жүктелуі мүмкін әрекеттерді жүзеге асырады, сондай-ақ тартылған адамдар жиі көмекші ретінде әрекет етеді.

Сондай-ақ, кәмелетке толмағанға қатысты жыныстық зорлық-зомбылық қылмысын жасау жөніндегі қылмыстық мақсаттарына жету үшін қылмыскер кейде жас құрбанға физикалық зорлық-зомбылық жасау қаупін білдіруде немесе оны жақын туыстарына немесе достары мен қыздарына қатысты қолдану қаупінде көрінетін әртүрлі

психологиялық және моральдық амалдарды қолданады.

Зорлау, жыныстық зорлық-зомбылық жасау ниетін жүзеге асырудың ең батыл тәсілі – кәмелетке толмаған жәбірленушіні ұрлау және оны тұтқында ұстау. Бұл жағдайда қылмыс эпизодтары бірнеше болуы мүмкін, яғни жәбірленушіні қамауда ұстаудың барлық кезеңінде, сондай-ақ бір жәбірленушіге қатысты бірнеше қылмыс жасалуы мүмкін (мысалы, ҚР ҚК 121-бабы мен 122-бабында көзделген қылмыстар).

Жыныстық сипаттағы жасалған қылмысты жасыру және жасыру тәсілдері қылмыскердің әртүрлі көріністерінде осындай ақпаратты жою немесе бүлдіру арқылы дәлелдемелік ақпаратты жинау және бекіту процесін алдын ала тергеу органдарына қиындық туғызуға бағытталған мақсатты

әрекеттерінің белгілі бір жиынтығы болып табылады. Жасыру әдістері, өз кезегінде, әрине, әрекетсіздік түрінде, яғни олардың көрінуінің пассивті түрінде көрінуі мүмкін, бірақ, әдетте, олар белсенді түрде, яғни нақты әрекет түрінде көрінеді, өйткені зорлаушы өзінің негізгі мақсатынан басқа, жауапкершіліктен аулақ болу үшін жасаған қылмысын жасырады.

Осылайша, қарастырылып отырған қылмыстардың сот-медициналық сипаттамасы жалпыланған мәліметтер жүйесі, сондай-ақ іс-әрекеттің ең типтік қылмыстық белгілері туралы ғылыми тұжырымдар мен ұсыныстар деп айту керек. Олардың білімі кәмелетке толмағандарға қатысты жасалған жыныстық сипаттағы қылмыстарды неғұрлым тиімді ашу мен тергеуді ұйымдастыру және жүзеге асыру үшін қажет.

Пайдаланылған дереккөздер тізімі:

1. Филиппов А.Г. Криминалистика. Полный курс: учебник для бакалавров. 5-е издание, переработанное и дополненное Москва: издательство «Юрайт», 2014. Б.213.
2. Исаенко В. Н. Использование возможностей судебной экспертизы и судебной экспертизы в прокурорской деятельности: Учебное пособие по специальности и магистратуре. М.: Даңғыл, 2019. 128 б.
3. Лозовский Д. Н. К вопросу о методе расследования преступлений /Д. Н. Лозовский // қоғам және құқық. 2009. № 5(27). Б. 256-258.

Автор туралы мәлімет

¹**Кульбаев Сәкен Базарбекұлы** – Қазақстан Республикасы ІІМ М.Бөкенбаев атындағы Ақтөбе заң институтының кәсіби психологиялық даярлық және ПО басқару кафедрасының доценті, полиция подполковнигі.

¹**Кульбаев Сәкен Базарбекович** – доцент каферы профессиональной психологической подготовки и управление ОВД Актюбинского юридического уголовного процесса и криминалистики Актюбинского юридического институт МВД Республики Казахстан имени М.Букембаева подполковник полиции.

¹**Kulbaev Seken Bazarbekovich** – Associate Professor of the Department of Professional Psychological Training and Department of Internal Affairs of the Aktobe Legal Criminal Procedure and Criminalistics of the Aktobe Law Institute of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after M. Bukenbaeva police lieutenant colonel.

¹Медиев Р.А., ²Саниязова Е.К.

¹Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасының жанындағы Құқық қорғау органдары академиясы,
Қосшы қ., Қазақстан.

²Қорқыт Ата атындағы Қызылорда университеті, Қызылорда, Қазақстан.

ЖАСЫРЫН ТЕРГЕУ ӘРЕКЕТТЕРІН ЖҮРГІЗУ (ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ МЕН ГЕРМАНИЯ ФЕДЕРАТИВТІК РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ЗАҢНАМАСЫН САЛЫСТЫРМАЛЫ ТАЛДАУ)

Ұсынылып отырған жұмыста авторлар шет елдердің Қылмыстық-процестік заңнамаларын талдай отырып, ең алдымен, өткен ғасырдың 80-ші жылдардың аяғы мен 90-шы жылдардың басында бірқатар Еуропа мемлекеттерінің қылмыстық іс жүргізу заңнамасында қылмыстық іс жүргізу заңымен реттелетін «арнайы тергеу әрекеттері» деп аталатын институт пайда болғандығына және оның одан әрі дамып келе жатқанына назар аударады. Қазақстан Республикасы мен Германия Федеративтік Республикасының заңнамаларына салыстырмалы талдау жасай отырып, қылмыстық-процестік кодекске өз ұсыныстарын көрсетеді.

Түйінді сөздер: қаулы, қорғау, қылмыстық қудалау, хаттама, шағым.

ПРОВЕДЕНИЕ СЕКРЕТНЫХ РАССЛЕДОВАНИЙ (СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН И ФЕДЕРАТИВНОЙ РЕСПУБЛИКИ ГЕРМАНИЯ)

В предлагаемой работе авторы, анализируя уголовно-процессуальное законодательство зарубежных стран, обращают внимание, прежде всего, на то, что в конце 80-х-начале 90-х годов прошлого века в Уголовно-процессуальном законодательстве ряда европейских государств возник так называемый институт «специальных следственных действий», регулируемый уголовно-процессуальным правом, и его дальнейшее развитие. Проводит сравнительный анализ законодательства Республики Казахстан и Федеративной Республики Германия, отражает свои предложения по Уголовно-процессуальному кодексу.

Ключевые слова: постановление, защита, уголовное преследование, протоколь, жалоба.

CONDUCTING SECRET INVESTIGATIONS COMPARATIVE ANALYSIS OF THE LEGIS- LATION OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN AND THE FEDERAL REPUBLIC OF GERMANY

In the proposed work, the authors, analyzing the Criminal Procedure legislation of foreign countries, pay attention, first of all, to the fact that in the late 80s and early 90s of the last century, the institution of the so-called «special investigative actions», regulated by Criminal Procedure Law, appeared in the Criminal Procedure legislation of a number of European states and its further development. With a comparative analysis of the legislation of the Republic of Kazakhstan and the Federal Republic of Germany, it shows its proposals to the Criminal Procedure Code.

Keywords: resolution, defense, criminal prosecution, protocol, complaint.

Қазақстан Республикасының жаңа қылмыстық процестік кодексі (бұдан әрі – ҚР ҚПК) заңды күшіне енген сәттен бастап (2014 жылғы 04 шілдеде) жеті жылға жуық уақыт өтті. Осы кезеңде ғалымдар мен практикалық қызметкерлер ҚР қолданыстағы

ҚПК-нің кейбір проблемалық мәселелерін бірнеше рет көтерді, олардың бірі жасырын тергеу әрекеттерін жүргізу болып табылады. Аталған мәселелер құқық қорғау қызметінің іс жүргізу негіздерін жаңғырту шеңберінде шешіледі, мұнда ҚР ҚПК-нің 30-тарауына

«Жасырын тергеу әрекеттері» (бұдан әрі - ЖТӘ) өзгеріс пен толықтырумен 6 түзету енгізілді:

1) ҚР ҚПК 248-бабының 1-бөлімінде «аудио-» деген сөз алынып тасталды [1];

2) ҚР ҚПК 231-бабында «Жасырын бақыланатын жеткізу» 8-тармағы алынып тасталды [2];

3) ҚР ҚПК-нің 234-бабында ЖТӘ жүргізуге санкциялау тергеу судьяларына берілді [3];

4) ҚР ҚПК 234, 240-баптарында «мамандандырылған тергеу соттары» және «мамандан-дырылған ауданаралық тергеу соттары» енгізілді [4];

5) ҚР ҚПК-нің 240-бабында 1-1-тармақ пайда болды, онда ЖТӘ жүргізілген адамға бұл туралы қылмыстық қудалау органы қылмыстық іс бойынша қорытынды шешім шығарылған кез-ден бастап алты айдан кешіктірілмейтін мерзімде ЖТӘ нәтижелерімен таныспай-ақ хабардар етуі тиіс екендігі көрсетілген [5].

6) ҚР ҚПК 231-бабының 10-тармағында «Қылмыстық әрекетті жасырын енгізу және (немесе) оған еліктеу» алынып тасталды [6].

Біздің жұмысымызда отандық заң шығарушылар құқық қорғау қызметінің іс жүргізу негіздерін жаңғырту кезінде негізінен шетелдік заң шығару тәжірибесіне назар аударатынын атап өтеміз: көбінесе - Батыс Еуропа. Өйткені континенттік құқықтық жүйе (Роман-герман отбасы) отандық заңгерлерге жақын.

Шет елдердің ҚПК-ні талдай отырып, ең алдымен, өткен ғасырдың 80-ші жылдардың аяғы мен 90-шы жылдардың басында бірқатар Еуропа мемлекеттерінің қылмыстық іс жүргізу заңнамасында қылмыстық іс жүргізу заңымен реттелетін «арнайы тергеу әрекеттері» деп аталатын институт пайда болып, одан әрі дамып келе жатқанына назар аударайық, оның мақсаты дәлелдерді жасырын түрде жинау. Әңгіме жасырын іс-шаралар мен ақпараттарды пайдаланудың қылмыстық процесінде заңдастыру, сондай-ақ олардың негізінде жаңа іс жүргізу нысандарын құру туралы (дәлелдемелер жинау бойынша жаңа тергеу әрекеттерін) болып отыр [7]. Мұндай

әрекеттер тек ресми түрде бекітіліп қана қоймай, сонымен қатар, ҚПК-де және Германияның және басқа да бірқатар мемлекеттердің басқа заңдарында егжей-тегжейлі реттелді.

ГФР ҚПК-де «Жасырын тергеулер» VIII бөлімде көрсетілген «Телекоммуникацияны алу, бақылау, жалпы белгілер негізінде ықтимал қылмыскерлерді компьютерлік іздеу, техникалық құралдарды пайдалану, жасырын анықтаушыларды пайдалану және тінту»:

§ 99. Пошта-телеграф жөнелтілім-дерін алу;

. Телекоммуникацияны бақылау;

§100 Телекоммуникацияны бақылау туралы қаулы шығаруға байланысты ведомстволық бағыныстылығы;

§100 Тұлғаға қатысты адамдар білмей қолданылатын шаралар;

§ 100 Жеке ақпаратты пайдалану;

§100 Телекоммуникация шеңберінде байланыс туралы ақпарат алу;

§100 h. Тұлғаға қозғайтын адамдарды білдіртпей қолданылатын өзге де шаралар;

§100 Ұялы телефондарға қолданылатын шаралар;

§101. Хабарлама; жеке деректерді жою;

§110. Штаттық жасырын қызметкерлер;

§110 Тұрғын үйге ену [8]. Егер Германия заңнамасы бойынша тергеу іс-қимылдарын жүргізу рәсімдеріне талдау жүргізілсе, онда ГФР ҚПК § 99 сәйкес айыпталушыға жіберілген почта жөнелтім-дері мен жеделхаттарды алуға жол берілетінін байқауға болады, егер нақты мән-жайлардан олардың жіберушісі немесе адресаты айыпталушы болып табылады және олардың мазмұны тергеу үшін маңызды деп қорытынды жасауға болады.

Ал Қазақстан Республикасының ҚПК бойынша хаттар, жеделхаттар, радиogramмалар, бандерольдер, сәлемдемелер және басқа да почта жөнелтілімдерінде іс үшін маңызы бар мәліметтер, құжаттар мен заттар болуы мүмкін екендігі туралы жеткілікті негіздер болған кезде ғана почта және өзге де жөнелтілімдерге жасырын бақылау жүргізіледі (ҚР ҚПК 246-бабының 1-бөлігі).

Осы норманың 2-бөліміне сәйкес, егер тергеуші, анықтаушы почта және өзге де жөнелтілімдерді жасырын бақылау қажеттілігін мойындаған жағдайда, онда дәлелді қаулы шығарылады, ол тергеу судьясына ұсынылады және оларға санкция берілген жағдайда тергеуші, анықтаушы почта мекемелеріне немесе жөнелтілімдерді жеткізу жөніндегі қызметтерді көрсететін адамдарға орындау үшін жібереді.

ГФР ҚПК сәйкес ашу туралы шешім қабылданбаған почта-телеграф жөнелтімдері көрсетілген адресатқа дереу жіберіледі. Бұл ереже, егер ашылғаннан кейін пошта-телеграф жөнелтілімін ұстап қалу талап етілмесе де қолданылады. Ұсталған почта-телеграф жөнелтілімінің ұстап қалуы тергеп-тексеру үшін қажетті болып табылмайтын бөлігі көрсетілген адресатқа көшір-месінде (абз. ГФР ҚПК 5-6 §100). Яғни, тергеу үшін мәні бар болса, пошта жөнелтілімі мазмұнының бір бөлігі алынып тасталады және сотқа дәлел ретінде ұсынылуы мүмкін.

Осы Кодекстің 199-бабының талаптарын сақтай отырып, почта және өзге де жөнелтілімді тексерген және (немесе) танысқан әрбір жағдайда хаттама жасалады, онда іс-шараны жүргізуге қатысқан адамдардың деректері, қарауға және (немесе) танысуға ұшыраған почта және өзге де жөнелтілімнің атауы мен түрі, мәліметтер көрсетіледі жөнелтімді оның мазмұнын тіркей отырып немесе онсыз одан әрі жеткізу туралы (ҚР ҚПК 246-бабының 4-бөлігі). Қазақстан Республикасы ҚПК-нің 246-бабының мазмұнында пошталық және өзге де жөнелтімдерді жасырын ашу және тіркеу көрсетілгенін атап өткім келеді. Егер біз бұл әрекеттерді Германия заңнамасына сәйкес жасалған ойықпен салыстыратын болсақ, онда пошта жөнелтілімдерін алу кезінде алушы (айыпталушы) мазмұнын ала алмайтынын немесе тек бір бөлігін алатынын атап өтуге болады. Өз кезегінде, сотта айыпталушы мұндай дәлелдерден бас тартып, осы пошта және басқа жөнелтілімдер туралы ештеңе білмейтінін елестете алады. Ал пошта және өзге де жөнелтілімдерді бақылау осы заттай дәлелдемелерді жеткізудің бүкіл процесін қадағалауға мүмкіндік береді, ал

ашу мен тіркеуді уақтылы жүргізу айыпталушы мазмұнды жойған жағдайда сотта дәлел ретінде әрекет ете алатын мазмұнды сақтауға мүмкіндік береді.

Осылайша, жоғарыда айтылғандардың негізінде Қазақстан Республикасы ҚПК-нің 246-бабы мынадай редакцияда жазылсын: «Пошта және өзге де жөнелтілімдерді жасырын бақылау, ашу және тіркеу». Бұл ретте, 1-бөлімнің және 2-бөлімнің мазмұнына, біздің ойымызша, тергеу әрекеттерін жүргізудің ең тиімді рәсімдері болып табылатын және тергеу үшін маңызы бар «ашу және бекіту» сөздерін қосыңыз. Қазақстан Республикасы ҚПК-нің 246-сы мынадай редакцияда жазылады: «хаттар, жеделхаттар, радиограммалар, бандерольдер, сәлемдемелер және басқа да почта жөнелтілімдерінде іс үшін маңызы бар мәліметтер, құжаттар мен заттар болуы мүмкін деп пайымдауға жеткілікті негіздер болған кезде оларға қатысты почта және өзге де жөнелтілімдерді жасырын бақылау, ашу және тіркеу жүзеге асырылуы мүмкін». Тиісінше, Қазақстан Республикасы ҚПК-нің 26. 246-сында: «Пошта және өзге де жөнелтілімдерді жасырын бақылауды, ашуды және тіркеуді қажет деп тани отырып, тергеуші, анықтаушы ҰБТ-ның дәлелді қаулысын шығарады» делінген. Біздің ойымызша, мұндай редакцияда бұл норма, мысалы, электрлік (телекоммуникациялық) байланыс желілері арқылы берілетін ақпаратты жасырын бақылау, ұстап алу және алу сияқты тергеу әрекеттерін жүргізу рәсімін дәлірек реттейтін болады (ҚР ҚПК 243-бабы).

Қазақстан Республикасы ҚПК-нің 243-бабының 1-бөлімінде көрсетілгендей дауыстық ақпаратты жасырын тыңдау және (немесе) жазу қажет болған жағдайда жасырын кіру және (немесе) тексеру жолымен жүргізілетін дауыстық ақпаратты беруге мүмкіндік беретін телефон немесе басқа құрылғылар арқылы берілетін ғылыми-техникалық құралдарды және (немесе) компьютерлік бағдарламаларды қолдана отырып жүргізіледі. Сондай-ақ сымды, радио, оптикалық және басқа электромагниттік жүйелер арқылы берілетін белгілерді, сигналдарды, дауыстық ақпаратты, жазбаша мәтінді, кескіндерді, бейне кескіндерді, дыбыстарды

және басқа ақпаратты ұстап алу және алу жүргізілуі мүмкін. Бұл ретте тергеуші, анықтаушы жедел қызметтерге анықтау органына тиісті тапсырма береді. Бұл норма ГФР ҚПК §100 А-ға ұқсас, онда телекоммуникацияларды бақылау, егер адамның орындаушы немесе қатысушы ретінде ауыр қылмыстық іс-әрекет жасағаны немесе қылмыстық-жазаланатын іс-әрекетке оқталғаны немесе осындай қылмыстық іс-әрекетті дайындағаны туралы күдік, нақты фактілерге негіз болса, адамдардың хабырсыз жүргізіледі делінген. Өз кезегінде, 3-бапқа сәйкес жасырын тергеу әрекетінің нәтижелері тиісті материалдық жеткізгіште тіркеледі, ол оралады, мөрленеді және

жасырын тергеу әрекетін жүргізген уәкілетті органның лауазымды адамының қолдарымен куәландырылады.

Бұл ретте мұндай жасырын тергеу әрекеттерін жүргізу үшін шарттар мен негіздер Қазақстан Республикасы ҚПК-нің 232- бабының 3-бөлігінде көрсетілген, онда осы тергеу әрекеттері қылмыстар туралы істер болған кезде жүргізіледі, оларды жасағаны үшін санкция бір жылдан және одан жоғары бас бостандығынан айыру түріндегі жазаны, сондай-ақ қылмыстық топ дайындаған немесе жасаған қылмыстарды көздейді.

Пайдаланылған дереккөздер тізімі:

1. Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне мемлекеттік басқару жүйесін одан әрі жетілдіру мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы. <http://10.61.43.123/rus/docs/Z1400000248#z161>

2. Қазақстан Республикасының 2017 жылғы 3 шілдедегі № 84-VI Заңы. Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне құқықорғау жүйесін жетілдіру мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы. <http://10.61.43.123/rus/docs/Z1700000084-#z390>

3. Қазақстан Республикасының 2017 жылғы 21 желтоқсандағы № 118-VI ҚРЗ Заңы. Құқықорғау қызметінің іс жүргізу негіздерін жаңғырту мәселелері бойынша Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы. <http://10.61.43.123/rus/docs/Z1700000118#z244>

4. Қазақстан Республикасының 2018 жылғы 12 шілдедегі № 180-VI Заңы. Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне қылмыстық, қылмыстық-процестік заңнаманы және құқықорғау және арнаулы мемлекеттік органдардың қызметі жетілдіру мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы. <http://10.61.43.123/rus/docs/Z1800000180#z987>

5. Қазақстан Республикасының 2017 жылғы 21 желтоқсандағы № 118-VI ҚРЗ Заңы. Құқықорғау қызметінің іс жүргізу негіздерін жаңғырту мәселелері бойынша Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы. <http://10.61.43.123/rus/docs/Z1700000118#z244>

6. Қазақстан Республикасының 2019 жылғы 27 желтоқсандағы № 292-VI Заңы. Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне қылмыстық, қылмыстық-процестік заңнаманы жетілдіру және жеке адамның құқықтарын қорғауды күшейту мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы. <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1900000292#z756>

7. Медиев Р.А. Қазақстан Республикасының құқықтық жүйесін реформалау жағдайында тергеушінің тергеу және жедел-іздігіру өкілеттіктерінің Қылмыстық-процестік синтезі. Дисс. (PhD) Қарағанды, 2015. — 188 б.

8. Головненков П.В. Германия Федеративтік Республикасының Қылмыстық кодексі (Қылмыстық кодекс). Заң мәтініне ғылыми-практикалық түсініктеме және аударма. — М.: даңғыл 1-ші басылым. 2010, 2-ші басылым. 2012. — 408 б.

9. Дирк Мирон, Германия Федеративтік Республикасының қылмыстық іс жүргізу кодексі. Заң мәтініне ғылыми-практикалық түсініктеме және аударма. — Б.302.

Авторлар туралы мәліметтер

¹*Медиев Ринат Амангелдіұлы* – Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасының жанындағы Құқық қорғау органдары академиясының арнайы заң пәндері кафедрасының доценті, (PhD) докторы, қауымдастырылған профессор (доцент), Rina_okp@mail.ru

¹*Медиев Ринат Амангельдиевич* – доцент кафедры специальных юридических дисциплин Академии правоохранительных органов при Генеральной прокуратуре Республики Казахстан, доктор (PhD), ассоциированный профессор (доцент).

¹*Mediev Rinat Amangeldievich* – Associate Professor of the Department of Special Legal Disciplines of the Academy of Law Enforcement Agencies at the Prosecutor General's Office of the Republic of Kazakhstan, Doctor (PhD), Associate Professor (Associate Professor).

²*Саниязова Еркемай Қазбекқызы* — Қорқыт Ата атындағы Қызылорда университетінің құқықтану кафедрасының аға оқытушысы, құқық магистрі.

²*Саниязова Еркемай Казбековна* — старший преподаватель кафедры юриспруденции Кызылординского университета имени Коркыт Ата, магистр права.

²*Saniyazova Yerkemay Kazbekovna* – senior lecturer of the Department of jurisprudence of Korkyt Ata Kyzylorda University Master of law.

¹Н.Т.Саханова, ²Е.А.Церковнова

^{1, 2}Қазақстан Республикасы ІІМ М.Бөкенбаев атындағы Ақтөбе заң институты
Ақтөбе, Қазақстан.

СЫБАЙЛАС ЖЕМҚОРЛЫҚҚА ҚАРСЫ ІС-ҚИМЫЛ МЕХАНИЗМІ ЖӘНЕ ҚОҒАМДЫҚ БАҚЫЛАУ

Мақалада Қазақстан Республикасындағы сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл тетігіндегі қоғамдық бақылаудың түсінігі, маңызы, рөлі, ерекшеліктері қарастырылады. Қоғамдық бақылаудың негізгі қағидаттары, оның сипаттамалары мен қазақстандық қоғам мен мемлекеттің тең құқылы әріптестігінің тетіктері қамтылған. Қоғамдық бақылаудың міндеттері, қоғамдық бақылаудың негізгі институттары, сыбайлас жемқорлықтың алдын алу саласындағы қызметтің ерекшеліктері ашылады.

Мемлекет Басшысы Қасым Жомарт Тоқаев №30-VIII қол қойған 2023 жылғы 2 қазандағы «қоғамдық бақылау туралы» Қазақстан Республикасының жаңа заңының негізгі ережелеріне қысқаша талдау жасалып, ілеспе түзетулер енгізілді. Бұл Заң Қазақстандағы азаматтық қоғам үшін жаңа мүмкіндіктер ашады және халықтың қалың тобына мемлекеттік органдардың іс-әрекеттерін бақылауға, өз ұсыныстары мен пікірлерін айтуға, сондай-ақ қоғамдық бақылауды ұйымдастыруға және жүзеге асыруға байланысты қоғамдық қатынастарды реттеуге мүмкіндік береді, азаматтардың мемлекет істерін басқаруға қатысуын кеңейтеді, бұл билік пен қоғам арасындағы сенімді нығайтуға ықпал етеді.

Бұдан басқа, ағымдағы кезеңге арналған қоғамдық бақылау тетігін дамытудағы негізгі кемшіліктер жарияланды және оларды жетілдіру бойынша ұсыныстар енгізілді.

Түйінді сөздер: сыбайлас жемқорлыққа қарсы шаралар, сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениет, қоғамдық бақылау, сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл, қоғамдық бақылау тетігі, сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес, қоғамдық бақылау институттары, мемлекеттік институттар, азаматтық қатысу, мемлекет серіктестігі.

ОБЩЕСТВЕННЫЙ КОНТРОЛЬ КАК МЕХАНИЗМ ПРОТИВОДЕЙСТВИЯ КОРРУПЦИИ

В статье рассматривается понятие, значение, роль, особенности общественного контроля в механизме противодействия коррупции в Республике Казахстан. Освещены основные принципы общественного контроля, его характеристики и механизмы равноправного партнерства казахстанского общества и государства. Раскрываются задачи общественного контроля, основные институты общественного контроля, особенности деятельности в сфере предупреждения коррупции.

Приведен краткий анализ основных положений нового закона Республики Казахстан «Об общественном контроле», 2 октября 2023 года, подписанного главой государства Касым Жомартом Токаевым за №30-VIII, с сопутствующими поправками. Данный Закон открывает новые возможности для гражданского общества в Казахстане и позволяет широким слоям населения следить за действиями государственных органов, высказывать свои предложения и мнения, а также позволит регулировать общественные отношения, связанные с организацией и осуществлением общественного контроля, расширит участие граждан в управлении делами государства, что способствует укреплению доверия между властью и обществом.

Кроме того, освещены основные недостатки в развитии механизма общественного контроля на текущий период и включены предложения по их совершенствованию.

Ключевые слова: антикоррупционные меры, антикоррупционная культура, общественный контроль, противодействие коррупции, механизм общественного контроля, борьба с коррупцией,

PUBLIC CONTROL AS A MECHANISM FOR COMBATING CORRUPTION

The article examines the concept, meaning, role, and features of public control in the mechanism of combating corruption in the Republic of Kazakhstan. The basic principles of public control, its characteristics and mechanisms of equal partnership between Kazakh society and the state are highlighted. The tasks of public control, the main institutions of public control, and the specifics of activities in the field of corruption prevention are revealed.

A brief analysis of the main provisions of the new law of the Republic of Kazakhstan «On Public Control», October 2, 2023, signed by the head of state Kassym-Jomart Tokayev No. 30-VIII, with accompanying amendments, is given. This Law opens up new opportunities for civil society in Kazakhstan and allows broad segments of the population to monitor the actions of state bodies, express their suggestions and opinions, as well as regulate public relations related to the organization and implementation of public control, expand the participation of citizens in the management of state affairs, which helps to strengthen trust between the government and society.

In addition, the main shortcomings in the development of the mechanism of public control for the current period are highlighted and suggestions for their improvement are included.

Keywords: anti-corruption measures, anti-corruption culture, public control, anti-corruption, public control mechanism, anti-corruption, institutions of public control, state institutions, civic participation, partnership between the state and society.

Бүгінгі таңда біздің елімізде сыбайлас жемқорлықтың таралуы республикада жүргізіліп жатқан әлеуметтік-экономикалық өзгерістердің тиімділігі мен нәтижелілігіне күмән келтіруде.

Сыбайлас жемқорлыққа қарсы шараларды іске асыру кезінде қызметі одан әрі жетілдіруді қажет ететін сыбайлас жемқорлыққа бағдарланған азаматтық қоғам институттарының қолдауынсыз табысқа жету мүмкін болмас еді. Барлық қолжетімді құралдарды пайдалана отырып, сыбайлас жемқорлыққа қарсы заңнама шеңберінде ақпараттық-түсіндіру жұмыстарын жүргізу бойынша Мемлекеттік органдардың, бұқаралық ақпарат құралдарының, қоғамдық бірлестіктер мен үкіметтік емес ұйымдардың қызметін сауатты құрылған және дәйекті үйлестіру де ерекше маңызға ие. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы халықаралық құжаттың 13-бабы Біріккен Ұлттар Ұйымының Сыбайлас жемқорлыққа қарсы конвенциясы (2003 ж. 31 қазан) сыбайлас жемқорлыққа қарсы күресте азаматтық қоғамның ең тиімді құралы, қоғамдық бақылауды кеңейтуді айқындайды [1, 7-бет]. Азаматтық қатысу-бұл азаматтар мен азаматтық қоғам

ұйымдарының мемлекет пен жергілікті қоғамдастықты басқаруға қатысуы. Азаматтық қатысу нысандары азаматтар мен азаматтық қоғам құрылымдарының мемлекеттік органдардың шешімдерін дайындауға, қабылдауға, орындауға және орындалуын бақылауға қатысуы болуы мүмкін.

Сыбайлас жемқорлықтың кең таралуы жағдайында әкімшілік жүйе де, кәсіпкерлік құрылымдар да өз қызметін тиімді бақылауда ұстай алмайды және объективті шешімдер қабылдай алмайды. Азаматтар мен азаматтық қоғамның мемлекеттік органдардың қызметін бақылауға белсенді және тұрақты қатысуы ғана оларға өз қызметіндегі сыбайлас жемқорлық көріністерінен біртіндеп бас тартуға мүмкіндік береді.

Қоғамдық бақылау қазіргі қоғамның сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениетін қалыптастырудың құрамдас бөліктерінің бірі болып табылады. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениеттің табиғатын түсіну «сыбайлас жемқорлық» ұғымының мазмұнын нақтыламай және осы қоғамға қарсы құбылыстың тарихи тамырларын түсінбей мүмкін емес. Қазіргі ғылыми және қоғамдық-

саяси әдебиеттерде сыбайлас жемқорлық ұғымы кеңінен қолданылады.

«Сыбайлас жемқорлық» сөзі (лат. «согупрег») көптеген мағыналарға ие: бүліну, құлдырау, пара беру, азғыру, азғыру, алдау, бұрмалау, істерді ренжіту, қирату, бұрмалау, бұрмалау, қорлау, абыройды масқаралау; көп мағыналы «гупреге» етістігімен бірге қолданылатын «со» префиксі (бұзу, бұзу, заңды бұзу, келісімшартты бұзу), сыбайлас жемқорлық – бұл бірнеше субъектілердің қатысуымен жасалатын әрекет екенін көрсетеді. Сонымен қатар, латынның «согуптио» «пара беру», «ыдырау» дегенді білдіреді; «сыбайлас жемқорлық» етістігі «біреуге ақшамен немесе басқа материалдық игіліктермен пара беру» дегенді білдіреді. Рим Заңында «согуприре» сөзі «бұзу, бүлдіру, бұзу, бүлдіру, бұрмалау, пара беру», сондай-ақ «азғындық, құлдырау, бұрмалану, нашар күй, бұрмалану (пікір немесе көзқарас)» дегенді білдіреді [2, 31-бет]. Сыбайлас жемқорлық ұғымын кеңінен түсіндірумен қатар, латынның «согуптио» термині «сог» (жүрек, жан, рух, ақыл) және «гуптум» (бүлдіру, жою) деген екі түбір сөзден шыққан деген пікір бар. Сондықтан сыбайлас жемқорлықтың мәні лауазымды тұлғаларға пара беру, оларды байыту емес, әлеуметтік жүйенің, оның ішінде мемлекеттік билік жүйесінің бірлігін бұзу (ыдырау, ыдырау), мемлекеттің заңды мүдделеріне опасыздық жасау, қоғамдағы өз жағдайын жеке мақсатта пайдакүнемдікпен пайдалану арқылы отандастар [3, 7-бет]. Тиісінше, қазіргі қоғамда сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениеттің қалыптасуы, яғни адамның жоғары моральдық, құқықтық, саяси және басқа мәдениеттің негізінде сыбайлас жемқорлыққа қарсы тұру қабілетін білдіру қазіргі уақытта әлеуметтену процесінде қоғамның әрбір сауатты мүшесі игеруі керек объективті қажетті құбылыс мәртебесіне ие болады. Мұндай мәдениетті қалыптастырудың элементтерінің бірі – қоғамдық бақылау. «Қоғамдық бақылау» ұғымы ғылыми әдебиеттерде белсенді қолданылады, нормативтік құқықтық актілерде қолданылады. Ғылыми және практикалық қызметте «бақылау» термині жиі қолданылады. Ғалымдар оны әртүрлі түсіндіреді:

құрал, фактор, форма, элемент, функция, қызмет, жүйе, кері байланыс, шарт, реттеуші, кепілгер, құбылыс, институт, әдіс.

Қоғамдық бақылау ұғымын талдаудан бұл азаматтар мен қоғамдық бірлестіктер жүзеге асыратын мемлекеттік органдардың қызметін бақылау болып табылады. Азаматтық қатысу тұжырымдамасы басқарылатындардың мемлекеттік істерді басқару процесіне қатысуын білдіреді. Қоғамдық бақылау – бұл қоғам үшін мемлекеттік билік пен басқару органдарының, оның ішінде жергілікті өзін-өзі басқару органдарының қызметін қарау мен бағалаудың және олардың қызметін оңтайландырудың маңызды құралы. Жалпы, қоғамдық бақылау қоғамның негізгі функцияларының бірі болып табылады, оның субъектілері азаматтар мен олардың бірлестіктері, ал негізгі объектілері мемлекеттік органдар мен олардың лауазымды тұлғалары болып табылады. Қоғамдық бақылау азаматтардың әлеуметтік белсенділігінің нысаны, азаматтардың мемлекеттік органдар мен азаматтардың коммуникация саласы ретінде қоғамдық саясатқа тікелей қатысуы ретінде әрекет етеді. Бұл ретте қоғамдық бақылау проблеманы пайымдауды әзірлеуді және оны шешуге қатысу үшін ресурстарды қалыптастыруды талап етеді.

Мемлекеттік институттардың жұмысын қоғамдық бақылау демократияның негізі болып табылады. Қоғам мемлекетке өкілеттіктер мен ресурстар береді және олардың мақсатты пайдаланылуын бақылауға толық негіз бар. Қоғамдық бақылау дегеніміз – азаматтар өз міндеттерін орындайтындығына және азаматтардың құқықтары мен заңды мүдделерін қорғайтындығына көз жеткізу үшін мемлекеттік органдардың жұмысын қадағалайды. Осылайша, қоғамдық бақылау дегеніміз – азаматтардың құқықтары мен заңды мүдделерінің бұзылуын тоқтату және болдырмау мақсатында қоғамдық ұйымдар мен бастамашыл топтардың өкілдерінің мекемелер мен мемлекеттік органдар мен жергілікті басқару органдарында, әртүрлі меншік нысанындағы кәсіпорындарда азаматтардың құқықтары мен заңды мүдделерінің сақталуын қадағалауы. Қоғамдық бақылаудың негізгі қағидаттары:

элеуметтік жетілу, Тәуелсіздік, адам құқықтары мен заң талаптарын түбегейлі қорғау, мемлекеттік билік және жергілікті өзін-өзі басқару органдары қызметінің жариялылығы мен ашықтығы, мемлекет пен қоғамның өзара құрметі мен әріптестігі болып табылады.

Егер қоғамдық бақылаудың негізгі сипаттамалары туралы айтатын болсақ, онда ол: қоғамның барлық мүшелерінің мүдделері мен қажеттіліктерін біртұтас басқарушылық ерікке қалыптастыра отырып, қоғамды және оның жекелеген институттарын басқару нысаны ретінде жұмыс істейді, бұл әртүрлі элеуметтік топтардың мүдделерінің тепе-теңдігін қамтамасыз етеді және олардың арасындағы мүдделер қақтығысын болдырмаудың негізгі құралы болып табылады; қоғамның күш-жігерін үйлестіру және біріктіру әдісі болып табылады шұғыл тапсырмалар; элеуметтік нормалардың бұзылуын анықтауға мүмкіндік беретін және сол арқылы олардың орындалуының кепілі ретінде қызмет ететін өзекті мәселелерді шешу үшін қоғамның күш-жігерін жүйелеуге және біріктіруге ықпал етеді; кез келген қоғамның объективті ажырамас өкілеттігі және оның негізгі институттарының бірі болып табылады. Қазіргі уақытта Қазақстанда қоғамдық бақылау тетіктерін дамыту мәселесі өзекті болып отыр. Қазақстандық қоғам мен мемлекеттің республикалық, өңірлік және жергілікті деңгейлердегі тең құқылы әріптестігі тетіктерін дамыту және қоғамдық бақылау жүйесін қалыптастыру процесі жүріп жатыр.

Мемлекеттік органдардың сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл саласындағы азаматтық қоғам институттарымен өзара іс-қимылының негізгі нысандары: мемлекеттік құрылымдардың қызметіне қоғамдық бақылау; қазақстандық заңнаманың сақталуына қоғамдық сараптама; азаматтардың жергілікті маңызы бар мәселелерді шешуге, стратегиялық маңызды шешімдерді әзірлеуге қатысуы; мамандандырылған кеңесші, консультативтік, үйлестіру және сараптама органдарын құру болып табылады. Қоғамдық бақылау жүйесін қоғамдық мүдделерді қорғауды жақтайтын адамдардың белгілі бір тобының заңды өкілдері қоғамдық бақылау

органдарының жан-жақтылығы, әмбебаптығы, жариялылығы, міндеттілігі, алуан түрлілігі және танылуы қағидаттарына негіздеу ұсынылады. Сыбайлас жемқорлықты қоғамдық бақылаудың негізгі институттары: 1) қоғамның әртүрлі көзқарастары бар әртүрлі элеуметтік-мәдени және кәсіби топтарының мүдделерін білдіретін саяси партиялар; сайлаушылар сайлауға қатыса отырып, мемлекеттік биліктің заң шығарушы (өкілді) органдарының сайлауында сол немесе өзге партияға дауыс бере отырып, атқарушы биліктің саяси бағытын жанама бақылайды, сондай-ақ атқарушы биліктің саяси бағытын бас тартады олардың үмітін ақтамаған саяси партияларға сену; 2) еңбек ұжымдары өз мүдделерін қорғай алатын кәсіптік одақтар; 3) қоғамның мүдделерін мемлекеттік органдарда қорғау және қорғау үшін құрылатын коммерциялық емес сипаттағы қоғамдық ұйымдар мен бірлестіктер; 4) мемлекеттік органдар мен жергілікті басқару органдарының қызметіне қоғамдық бақылауды жүзеге асыратын қоғамдық кеңестер; 5) сайлауға қатысатын байқаушылар сайлау барысын және қолданыстағы сайлау заңнамасының сақталуын бақылауды жүзеге асыруда. Сыбайлас жемқорлықтың алдын алудың тиімділігін қамтамасыз ету үшін азаматтық қоғам институттарын (үкіметтік емес ұйымдар – ҮЕҰ) дамыту және сол арқылы олардың мемлекеттік органдарға ықпалын күшейту қажет. Алайда, қазіргі уақытта да Қазақстанда қоғамдық бақылау бірқатар үкіметтік емес ұйымдармен ұсынылғанын атап өткен жөн. Ұлттық алдын алу тетігі, қоғамдық бақылау комиссиялары белсенді жұмыс істеуде. Қазақстан Республикасы Президентінің жанынан ұлттық қоғамдық сенім кеңесі құрылды. «Халық үніне құлақ асатын мемлекет» тұжырымдамасы шеңберінде азаматтық қоғамды шешім қабылдау үдерістеріне тарту үшін тиімді институционалдық-құқықтық негіз қалыптастырылды. «Қоғамдық кеңестер туралы» Қазақстан Республикасының Заңына өзгерістер енгізу арқылы қоғамдық кеңестердің құқықтық мәртебесі кеңейтілді [4].

- Жұртшылық өкілдерінен тұратын арнайы мониторингтік топ Сыбайлас жем-

қорлыққа қарсы стратегияның іске асырылуын бағалауды қамтамасыз етті. «Ақпаратқа қол жеткізу туралы» Қазақстан Республикасының Заңымен қоғам алдында есеп беретін және транспарентті мемлекетті қалыптастыру үшін негіз қаланды [5].

- «Ашық үкімет» электрондық платформасында ашық деректердің бес порталы құрылды: «Ашық бюджеттер», «Ашық НҚА», «Ашық деректер», «Мемлекеттік органдардың тиімділігін бағалау», «Ашық диалог». Бұл ресурстар азаматтарға бюджеттік бағдарламаларды, нормативтік құқықтық актілердің жобаларын талқылауға қатысуға, статистикалық ақпарат алуға және проблемалық мәселелермен мемлекеттік органдар мен квазимемлекеттік сектор субъектілерінің басшыларына жүгінуге мүмкіндік береді. Онлайн-режимде қаралуын қадағалай отырып, шағымдарды ыңғайлы және жылдам беруге мүмкіндік беретін «Е-өтініш» арнайы сервисін енгізу арқылы азаматтардың өтініштерімен жұмысты қайта іске қосу жүзеге асырылды.

- Әкімшілік рәсімдік-процестік кодекстің қабылдануымен жария-құқықтық дауларды қарау кезінде жеке және заңды тұлғалардың құқықтарын қорғаудың тиімді тетіктері енгізілді, сондай-ақ билік органдарының шешім қабылдау процесіне азаматтардың қатысу кепілдіктері күшейтілді [6].

- Жұртшылық арасынан тәуелсіз сарапшыларды тарта отырып, нормативтік құқықтық актілердің жобаларына сыбайлас жемқорлыққа қарсы сараптама жүргізілді, бұл сыбайлас жемқорлық тәуекелдерін анықтауға мүмкіндік берді.

- Азаматтардың өңірлік маңызы бар маңызды мәселелерді шешуге қатысуына негізделген жергілікті өзін-өзі басқарудың тиімді моделі дамуда. Елорда, республикалық және облыстық маңызы бар қалалардың тұрғындарына аумақтарды абаттандыру, көгалдандыру және санитарлық тазарту бойынша жобаларға бастамашылық жасауға мүмкіндік беретін «халық қатыстын бюджет» енгізілді. Бюджеттің төртінші деңгейін қалыптастыру арқылы ауыл халқының бюджет қаражатының не жұмсалатынын өз бетінше айқындауға мүмкіндігі бар. Аудандық маңызы бар қалалардың, ауылдық

округтердің, кенттер мен ауылдардың әкімдерін сайлау енгізілді. Сыбайлас жемқорлықтың алдын алу мәселелерінде мемлекеттік органдардың азаматтық қоғаммен өзара іс-қимыл арналарын құруға мүмкіндік берген «Адалдық алаңы» жобасы бүкіл ел бойынша ауқымды болды [7, б.5].

- Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл үшін сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениетті қалыптастыру және азаматтық білім беруді дамыту, ҮЕҰ-ны да, барлық деңгейдегі мемлекеттік органдардың өкілдерін де осы процеске тарту шешуші мәнге ие. 2023 жылғы 2 қазанда Мемлекет Басшысы Қасым-Жомарт Тоқаев №30-VIII «Қоғамдық бақылау туралы» Заңға қол қойып, ілеспе түзетулер енгізді [8].

- «Осы Заңды қолданысқа енгізу тәртібі» Заңының 16-бабына сәйкес, ол алғашқы ресми жарияланған күнінен кейін алты ай өткен соң қолданысқа енгізіледі. Қабылданған заңға сәйкес, әлі қолданысқа енгізілмеген, қоғамдық бақылаудың мақсаты қазақстандықтардың мемлекет істерін басқаруға қатысуын қамтамасыз ету болып табылады, ал оның міндеттері: ҚР азаматтарын қоғамдық бақылау процесіне тарту; ҚР жалпыұлттық басымдықтары шеңберінде орындалатын жобалардың сапалы іске асырылуын қамтамасыз ету болып табылады; қоғамдық бақылау объектілерінің шешім қабылдауы кезінде қоғамдық пікірді есепке алуды қамтамасыз ету; қоғамдық бақылау объектілері қызметінің ашықтығы мен ашықтығын қамтамасыз ету; қоғамдық бақылау субъектілері мен объектілерінің өзара іс-қимылын қамтамасыз ету; қоғамдық бақылау объектілері қызметінің тиімділігін арттыру; республика азаматтарының қоғамдық бақылау объектілерінің қызметіне деген сенім деңгейін арттыру; қоғамда құқыққа қайшы мінез-құлыққа төзбеушілікті қалыптастыру. Қоғамдық бақылауды жеке немесе 5 адамнан аспайтын топтар жүзеге асыра алады. Қоғамдық бақылау субъектілерінің: объектімен жазбаша келісім бойынша объектінің аумақтары мен үй-жайларына баруға; қоғамдық бақылау объектілерінен ақпарат сұратуға; аудиовизуалды техника құралдарын пайдалануға, сондай-ақ заңнама талаптарын сақтай отырып, бейне және фо-

тосурет түсіруге; қоғамдық бақылау объектілерінің әрекеттеріне (әрекетсіздігіне) шағымдануға құқығы бар. Бұл ретте: өтелмеген немесе алынбаған соттылығы бар адамдар; сот әрекетке қабілетсіз немесе әрекет қабілеті шектеулі деп таныған адамдар; 18 жасқа толмаған адамдар қоғамдық бақылау субъектілері бола алмайды; психикалық денсаулық саласында медициналық көмек көрсететін ұйымдарда психикалық, мінез-құлықтық бұзылуларға (ауруларға), оның ішінде психоактивті заттарды қолдануға байланысты есепте тұрған адамдар; бұрын сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылықтар, экстремистік және террористік қылмыстар жасағаны үшін қылмыстық жауаптылыққа тартылған адамдар; шетелдік қатысуы бар коммерциялық емес ұйымдар, сондай-ақ Республика заңдарына сәйкес қызметі тоқтатылған не тыйым салынған коммерциялық емес ұйымдар. Қоғамдық бақылау қоғамдық талқылау, қоғамдық сараптама және қоғамдық мониторинг нысандарында, сондай-ақ ҚР заңдарында белгіленген нысандарда жүзеге асырылады. Қоғамдық бақылау нәтижелері бойынша анықталған бұзушылықтарға ықпал ететін себептер мен жағдайларды жою жөніндегі шаралар туралы ұсыныстарды қамтитын қорытынды құжат әзірленеді. Қоғамдық бақылау объектілері қорытынды құжатты алғаннан кейін 10 жұмыс күнінен кешіктірмей қоғамдық бақылау субъектісіне әрбір ұсыным бойынша жеке дәлелді жауап жібереді. Ал қоғамдық бақылау объектісі қорытынды құжатты қараудан бас тартқан жағдайда, қоғамдық бақылау субъектісі шағымды тиісті мемлекеттік органдарға жіберуге құқылы. Бұл Заң Қазақстандағы азаматтық қоғам үшін жаңа мүмкіндіктер ашады, ол халықтың кең тобына мемлекеттік органдардың іс-әрекеттерін бақылауға, өз ұсыныстары мен пікірлерін айтуға, сондай-ақ қоғамдық бақылауға: ұйымдастыруға және жүзеге асыруға байланысты қоғамдық қатынастарды реттеуге мүмкіндік береді және азаматтардың мемлекет істерін басқаруға қатысуын кеңейтеді. Бұл билік пен қоғам арасындағы сенімді нығайтуға ықпал етеді. Өйткені, қоғамдық бақылау азаматтық қоғамды нығайтуға және елдегі демократияны

дамытуға ықпал етеді. Бұл заңды Мемлекеттік басқарудағы ашықтық пен жауапкершілікке бағытталған маңызды қадам деп санауға болады. Алайда, қоғамдық бақылау жүйесінің толыққанды жұмыс істеуі үшін қоғамдық бірлестіктердің бостандығы, ақпаратқа қол жеткізу, тәуелсіз бұқаралық ақпарат құралдары, мемлекеттік институттардың демократиялылығы мен ашықтығы сияқты қажетті жағдайлар жасалуы тиіс екенін ұмытпауымыз керек. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы күресте үш қағиданы іске асыру маңызды: бақылау, есеп беру және ашықтық. Қоғамдық бақылау сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл құралы ретінде азаматтар мен олардың дербес бірлестіктерінің сыбайлас жемқорлық үшін мүмкіндіктердің алдын алу, сыбайлас жемқорлық қатынастардың туындауына ықпал ететін жағдайларды жою, сыбайлас жемқорлық фактілерін анықтау және жолын кесу жөніндегі бірқатар іс-қимылдарын қамтиды. Қоғамдық бақылау жүйесінің нәтижелері: сыбайлас жемқорлық деңгейін төмендету; азаматтардың мемлекеттік институттарға деген сенімін арттыру; мемлекеттік институттардың ашықтығы мен есептілігін арттыру болып табылады; әлеуметтік-экономикалық проблемаларды қоғамдық және мемлекеттік құрылымдармен бірлесіп шешу.

- сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл саласындағы қоғамдық бақылаудың тиімділігі;

- азаматтық қоғам ұйымдары өкілдерінің кәсіби дайындығы мен адалдығы деңгейі;

- мемлекеттік органдар мен жергілікті өзін-өзі басқару органдарының қызметі туралы ақпараттың практикалық қолжетімділігі. Басқаша айтқанда, мемлекеттік органдар ұсынатын ақпарат қаншалықты толық және шынайы;

- сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылықтар туралы хабарламалары бар азаматтар мен қоғамдық бірлестіктердің өтініштерін қарау жөніндегі мемлекеттік органдар қызметінің тиімділігі.

- жалпы, Қазақстан Республикасында сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл саласындағы қоғамдық бақылау жүйесін

дамыту және жетілдіру, әлеуметтік-экономикалық дамудың қазіргі кезеңінде елдің экономикалық және саяси дамуының маңызды стратегиялық бағыттарының бірі болып табылады. Қазақстан Республикасында қауіпсіздік пен тұрақтылықты қамтамасыз ету сыбайлас жемқорлық деңгейін төмендетпей мүмкін емес. Сыбайлас жемқорлық жеке кәсіпкерліктің дамуына кедергі келтіреді, табиғи ресурстардың бұзылуына алып келеді және инвестицияларды Ұлттық экономика үшін тиімсіз етеді. Сондықтан Қазақстандағы сыбайлас жемқорлыққа қарсы тиімді күрес қоғамдық, саяси және экономикалық салалардағы барлық стратегиялық күн тәртібін шешуді талап етеді. Қоғамның қолдауынсыз мемлекет қабылдаған сыбайлас жемқорлыққа қарсы шаралар ішінара ғана тиімді болуы мүмкін. Сондықтан сыбайлас жемқорлықтың алдын алудың маңызды бағыты тиімді қоғамдық бақылау болып табылады.

- Біздің республикамызда қоғамдық бақылау жүйесін қалыптастыру процесі даму сатысында және жүргізілген талдауға сәйкес қоғамдық бақылау тетігін дамытудағы негізгі кемшіліктер мыналар болып табылады:

1) Елдің қоғамдық-саяси өміріндегі азаматтардың белсенділігі жеткіліксіз. Азаматтардың қоғамдық бақылауға жеткіліксіз қатысуының негізгі себебі мемлекеттің қоғамдық-саяси өміріне немқұрайлылық болып табылады. Себебі, мұндай қатысу үшін азаматтарда жоқ немесе өз дағдыларын, ақшасы мен уақытын қоғамдық бақылауға жұмсағысы келмейтін ресурстар қажет.

2) Мемлекеттік институттарға сенім, қоғамның базалық негіздерімен ынтымақтастық және келісім сияқты біріктіруші құндылықтардың әлсіз айқындылығы.

3) Халықтың әлеуметтік-экономикалық және саяси процестерді жеткіліксіз түсінуі және қоғамдық бақылаудың мазмұны туралы нақты түсініктің болмауы. Яғни, қарама-қайшы жағдай қалыптасты: бір жағынан, қоғамдық бақылау жүйесін дамыту процесі жүріп жатыр, қоғамдық бақылау

негіздерін бекітетін нормативтік-құқықтық база құрылуда, қоғамдық бақылаудың өзіндік институттары қалыптасуда; екінші жағынан, азаматтардың елдің қоғамдық-саяси өміріне деген қызығушылығы жыл сайын төмендейді, қоғамның сұраныстары жеткіліксіз қанағаттандырылады.

Ол мемлекеттік басқарудың неғұрлым демократиялық және жауапты жүйесін құруға бағытталған. Ол қоғамдық бақылауды жүзеге асырудың бірқатар тетіктерін ұсынады, соның ішінде тәуелсіз қоғамдық кеңестер құру, негізгі шешімдер қабылдау кезінде қоғамдық тыңдаулар өткізу, мемлекеттік сипаттағы ақпаратқа қол жеткізу, сондай-ақ ережелер мен заңдарды бұзу мәселелері бойынша азаматтардың өтініштеріне мүмкіндік беретін құрылымдар құру.

Сондай-ақ, Қазақстандағы азаматтық қоғам үшін жаңа мүмкіндіктер ашады, халықтың кең тобына мемлекетті басқаруға белсенді қатысуға, өз ұсыныстары мен пікірлерін айтуға, сондай-ақ мемлекеттік органдардың іс-әрекеттерін бақылауға мүмкіндік береді. Бұл билік пен қоғам арасындағы сенімді нығайтуға ықпал етеді.

Алайда, қазіргі уақытта қоғамдық бақылауды дербес институт ретінде заңнамалық тұрғыдан бекіту, оның ұғымдарын, міндеттері мен қағидастарын айқындау ғана емес, сонымен қатар, нақты Мемлекеттік органдардың қызметін реттеуде қоғамдық бақылаудың мүмкіндіктерін кеңейту маңызды, өйткені мемлекеттік органдар қызметінің барынша ашықтығы кезінде және азаматтар мен олардың бірлестіктерінің тиісті өтініштерін қарауға байыпты назар аударғанда ғана сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл саласындағы қоғамдық бақылау, тиімді болады және азаматтық қоғамды нығайтуға және елдегі демократияны дамытуға ықпал ете алады.

Дегенмен, бұл заңды Мемлекеттік басқарудағы ашықтық пен жауапкершілікке бағытталған маңызды қадам деп санауға болады.

Пайдаланылған дереккөздер тізімі:

1. «Конвенция Организации Объединенных Наций против коррупции» (принята вг.Нью-Йорк 31.10.2003г. Резолюцией 58/4 на 51-ом пленарном заседании 58-ой сессии Генеральной Ассамблеи ООН. Дата печати: 30.07.2014г. Система КонсультантПлюс: Версия Проф.-32 с.
2. Большой юридический словарь. <http://slovar.cc/pravo.-68> с.
3. Основы антикоррупционной культуры: учебное пособие / под общей редакцией д.б.н., профессора Абдрасилова Б.С. – Астана: Академия государственного управления при Президенте Республики Казахстан, 2016. – 176 с.
4. «Қоғамдық кенестер туралы» Қазақстан Республикасының 2015 жылғы 2 қарашадағы № 383-V ҚРЗ Заңы. – «Әділет» ЖЗШ (zan.kz).
5. «Ақпаратқа қол жеткізу туралы» Қазақстан Республикасының 2015 жылғы 16 қарашадағы № 401-V Заңы ҚРЗ – «Әділет» ЖЗШ (zan.kz).
6. Қазақстан Республикасының 2020 жылғы 29 маусымдағы № 350-v Әкімшілік рәсімдік-процестік кодексі – «Әділет» ЖЗШ (zan.kz)
7. Қазақстан Республикасының Сыбайлас жемқорлыққа қарсы саясатының 2022 - 2026 жылдарға арналған тұжырымдамасын бекіту және Қазақстан Республикасы Президентінің кейбір жарлықтарына өзгерістер енгізу туралы. Қазақстан Республикасы Президентінің 2022 жылғы 2 ақпандағы № 802 Жарлығы. – «Әділет» ЖЗШ (zan.kz)
8. «Қоғамдық бақылау туралы» Қазақстан Республикасының 2023 жылғы 2 қазандағы № 30-VIII ҚРЗ Заңы. [https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z23000000030#:~: text](https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z23000000030#:~:text=)

Авторлар туралы мәліметтер

Саханова Нелли Талапқызы – Қазақстан Республикасы ИМ М.Бөкенбаев атындағы Ақтөбе заң институтының қылмыстық құқық, қылмыстық іс жүргізу және криминалистика кафедрасының меңгерушісі, заң ғылымдарының магистрі, полиция полковнигі.

Саханова Нелли Талаповна – начальник кафедры уголовного права, уголовного процесса и криминалистики Актыбинского юридического института МВД Республики Казахстан имени М.Букенбаева, магистр юридических наук, полковник полиции.

Sakhanova Nelli Talapovna – Head of the Department of Criminal Law, Criminal Procedure and Criminalistics of the Aktobe Law Institute of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after M. Bukenbaev, Master of Laws, Police Lieutenant Colonel, E-mail: nelly_uralsk@mail.ru.

Елена Андреевна Церковнова – Қазақстан Республикасы ИМ М.Бөкенбаев атындағы Ақтөбе заң институтының қылмыстық құқық, қылмыстық процесс және криминалистика кафедрасының доценті, полиция полковнигі.

Церковнова Елена Андреевна – доцент кафедры уголовного права, уголовного процесса и криминалистики Актыбинского юридического института МВД Республики Казахстан имени М.Букенбаева, полковник полиции.

Tserkovnova Elena Andreevna – Associate Professor of the Aktobe Law Institute of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after M. Bukenbayev, Police Lieutenant Colonel, E-mail: eslenko@mail.ru.

¹Sakharbay A.

*¹Aktobe Law Institute of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan
named after M. Bukenbayev, Aktobe, Kazakhstan*

SOME ISSUES OF THE APPLICATION OF MONETARY PENALTIES IN CRIMINAL PROCEEDINGS

Abstract. The article analyzes the possible application and effectiveness of a monetary penalty as one of the most useful sanctions to maintain the established order of criminal justice, as well as develops constructive proposals to improve the criminal procedure legislation based on the conducted survey. To this end, the authors of the article have studied the criminal procedure legislation of the Republic of Kazakhstan and legislation on administrative offenses, considered scientific opinions presented in numerous publications on relevant topics and conducted a comparative analysis of regulatory systems in the Republic of Kazakhstan, Germany, Austria, the USA and the UK. As a result, the authors have established that one of the main reasons hindering the adequate implementation of criminal justice is the violation of obligations to participate in criminal proceedings by persons named in the Criminal Procedure Code of the Republic of Kazakhstan. To maintain procedural discipline, the court is provided with ample opportunities in the form of coercive measures, including a monetary penalty. The authors have investigated the legal nature of a monetary penalty and compared it with administrative fines. The authors have considered grounds and application procedures for this sanction in the criminal procedure legislation of the Republic of Kazakhstan and some foreign legal systems.

Keywords: criminal procedure compulsion, monetary penalty, administrative liability, criminal proceedings.

ҚЫЛМЫСТЫҚ ПРОЦЕСТЕ АҚШАЛАЙ ӨНДІРІП АЛУДЫ ҚОЛДАНУДЫҢ КЕЙБІР СҰРАҚТАРЫ

Мақалада қылмыстық сот ісін жүргізудің белгіленген тәртібін сақтау үшін тиімді шаралардың бірі ретінде ақшалай өндіріп алудың ықтимал қолданылуы мен тиімділігі қарастырылады, сондай-ақ жүргізілген сауалнама негізінде қылмыстық іс жүргізу заңнамасын жетілдіру бойынша сындарлы ұсыныстар әзірленеді. Осы мақсатта мақала авторы Қазақстан Республикасының қылмыстық іс жүргізу заңнамасын және әкімшілік құқық бұзушылық туралы заңнаманы зерделеді, тиісті тақырып бойынша көптеген жарияланымдарда ұсынылған ғылыми пікірлерді қарады және Қазақстан Республикасында, Германияда, Австрияда, АҚШ-та және Ұлыбританияда реттеу жүйелеріне салыстырмалы талдау жүргізді. Нәтижесінде автор қылмыстық сот төрелігін тиісінше жүзеге асыруға кедергі келтіретін негізгі себептердің бірі Қазақстан Республикасының қылмыстық іс жүргізу кодексінде аталған адамдардың қылмыстық сот ісін жүргізуге қатысу жөніндегі міндеттерді бұзуы болып табылатынын анықтады. Іс жүргізу тәртібін сақтау үшін сотқа мәжбүрлеу шаралары, соның ішінде ақшалай өндіріп алу түрінде сипатталатын шара кең мүмкіндіктер беретіндігі сөз етілген. Автор ақшалай өндіріп алудың құқықтық сипатын зерттеп, оны әкімшілік айыппұлдармен салыстырды. Автор осы шараны Қазақстан Республикасының қылмыстық іс жүргізу заңнамасында және кейбір шетелдік құқықтық жүйелерде қолданудың негіздері мен тәртібін қарастырды.

Түйінді сөздер: қылмыстық іс жүргізу, ақшалай айыппұл, әкімшілік жауапкершілік, қылмыстық сот ісі.

НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ ПРИМЕНЕНИЯ ДЕНЕЖНОГО ВЗЫСКАНИЯ В УГОЛОВНОМ ПРОЦЕССЕ

В статье рассматривается возможное применение и эффективность денежного взыскания как одной из наиболее полезных мер для поддержания установленного порядка уголовного судопроизводства, а также приводятся конструктивные предложения по совершенствованию уголовно-процессуального законодательства на основе проведенного опроса. С этой целью автор статьи изучил уголовно-процессуальное законодательство Республики Казахстан и законодательство об административных правонарушениях, рассмотрел научные мнения, представленные в многочисленных публикациях по соответствующей тематике, и провел сравнительный анализ систем регулирования в Республике Казахстан, Германии, Австрии, США и Великобритании. В результате автор установил, что одной из основных причин, препятствующих надлежащему осуществлению уголовного правосудия, является нарушение обязанностей по участию в уголовном судопроизводстве лицами, указанные в Уголовно-процессуальном кодексе Республики Казахстан. Для поддержания процессуальной дисциплины суду предоставляются широкие возможности в виде принудительных мер, включая денежное взыскание. Автор исследовал правовую природу денежного взыскания и сравнил его с административными штрафами. Автор также рассмотрел основания и порядок применения данной меры в уголовно-процессуальном законодательстве Республики Казахстан и некоторых зарубежных правовых системах.

Ключевые слова: уголовно-процессуальное принуждение, денежный штраф, административная ответственность, уголовное судопроизводство.

Introduction. The criminal justice of any state greatly depends on how precisely and smoothly its procedural mechanism functions regulated by the law of procedure. However, an effective judicial system needs interim measures even if the implementation of criminal proceedings, their terms, parties' rights and obligations are legally consolidated. The precise and rigorous fulfillment of duties by parties to criminal proceedings is achieved by coercive measures that can be used by the court to maintain procedural discipline and encourage the proper procedural behavior of such parties. Criminal procedural systems of developed European countries and the United States provide a good example of effective judicial proceedings. Their courts have full-fledged mechanisms to ensure the order of criminal justice, investigate and resolve criminal cases clearly and promptly, which proves the effectiveness of such a judicial system. In this regard, we should also study the international experience of applying mechanisms to maintain the established order of justice.

The current situation is such that judicial bodies of the Republic of Kazakhstan record numerous violations of the criminal procedure law by people involved in investigative actions and criminal proceedings, as evidenced by the following statistics.

The statistics gathered from 2010 to 2014 are as follows: 1,168 administrative offense cases were initiated under Article 513 of the Administrative Offenses Code of the Republic of

Kazakhstan [1] «Contempt to court», 13 administrative offense cases – under Article 514-1 of the Administrative Offenses Code of the Republic of Kazakhstan «Failure to appear in court to serve as a juror», 4,198 administrative offense cases – under Article 521 of the Administrative Offenses Code of the Republic of Kazakhstan «Evasion from appearance before the prosecutor, the investigator and the investigation body, the bailiff» [2]. These statistics indicate the irresponsible attitude of parties to criminal proceedings to the performance of their procedural duties and their legal nihilism. These arguments prove that it is still relevant to study liability in criminal proceedings, including the effectiveness of different coercive measures.

If parties to criminal proceedings do not fulfill their procedural obligations, abuse their procedural rights, fail to attend a court session, violate the order of a court session or disobey orders of the presiding judge, the court or judge can impose a measure of procedural compulsion on them in the form of a monetary penalty. We can note that this measure of procedural coercion is applied to the widest possible circle of persons (as compared with other measures of procedural coercion). A monetary penalty is compulsory due to its material consequences for the subject in whose respect it was imposed. Many Kazakh scholars are concerned with the problems of this liability form of parties to criminal proceedings. A.S. Smyshlyaev [3], E.V.

Mitskaya [15], M.Z. Talysheva [15], Yu.A. Kuzovenkova [11], etc. studied monetary penalties as a measure of liability during proceedings. However, there are no major and comprehensive studies of this legal phenomenon. To fill this gap, we have conducted a comprehensive analysis of monetary penalties as a measure of the liability of parties to criminal proceedings in the Republic of Kazakhstan, drawn general and specific conclusions and suggested ways to improve the existing procedure legislation.

Methods. The dialectical method of cognition was selected as the main research method within the framework of this study and was used together with additional methods. To conduct a comprehensive analysis of the legal phenomenon under study, we utilized the integrated approach. The statistical method demonstrated the scale of issues and the relevance of their research. The study was made with the help of the comparative legal method. This method enabled to investigate the issue of liability in other countries and consider the possible use of this positive experience of foreign lawmaking. The specific legal method highlighted separate legal concepts necessary to regulate the procedural institute under consideration. The method of deduction emphasized peculiarities of monetary penalties as a type of liability applied to violators of criminal proceedings in the Republic of Kazakhstan.

Results. The liability of parties to criminal proceedings has been the research object of many procedural scientists for quite a long time (M.V. Frolov [4], A.A. Bessonov [5], D.A. Lipinskii [6], etc.). Liability is a mandatory structural element of any branch of law. This means of coercion is also used in procedure law. Liability is a complex and interdisciplinary institute, whose structural elements are criminal, civil, arbitration and administrative liability. This form of liability is closely connected with procedural coercion and can be considered as one of its forms. It is implemented within the framework of law enforcement and has both formal and factual grounds. The formal grounds of liability are the rules of procedure law whose dispositions record procedural obligations and sanctions state possible penalties. The factual grounds are procedural offenses, i.e. violations of procedural rules revealed as the party's non-

fulfillment of a procedural duty or breaching in procedural prohibitions [4]. In addition, a procedural offense means the abuse of procedural rights, which is also enshrined in the corresponding procedure law.

Let us consider criminal procedural issues of liability. According to A.A. Bessonov, the specifics of such liability are as follows: it is formed in the framework of criminal and judicial proceedings, the conduct of inquiries and preliminary investigations; subjects of liability can be citizens, state agencies and their officials; liability has negative consequences for offenders [5]. D.A. Lipinskii claims that liability is a unified phenomenon but it has two forms of implementation – voluntary and state-compulsory. The voluntary implementation of liability consists in the criminal and procedural obligations of delictual offenders and other persons who are obliged to facilitate and not interfere with the administration of justice, observe and comply with the norms of criminal proceedings. First, this form of liability is realized in real lawful behavior. Second, the state-compulsory implementation of liability consists in the offender's duty to be condemned and face other adverse consequences provided by the sanction of criminal proceedings. Third, only guilty behavior can serve as the ground for this form of liability. Fourth, the subject may simultaneously violate procedural rules and norms of another branch, which may entail other forms of liability. Fifth, a special sphere is criminal proceedings, including the conduct of inquiries, preliminary investigations and court hearings [6].

Considering the extensive list of procedural means influencing the behavior of parties to criminal proceedings, a monetary penalty or a fine imposed by the court can be attributed to substantive measures of liability.

If parties to criminal proceedings do not fulfill their procedural obligations, abuse their procedural rights, fail to attend a court session, violate the order of a court session or disobey orders of the presiding judge, the court or judge can impose a measure of procedural compulsion on them in the form of a monetary penalty. This measure can be imposed only by the court either on its own initiative or on the initiative of the investigator, the inquiry officer and the prosecutor if some violation was committed during pre-

trial proceedings. A monetary penalty does not free the subject from liability to perform their duties. It is the first sign that this measure relates to liability measures. Most scholars classify this measure together with a fine as methods of coercion applied under administrative law [7]. However, there are some fundamental differences between an administrative fine and a monetary penalty applied in the course of criminal proceedings. First, a monetary penalty can be imposed only on the subject of criminal proceedings or the person present in the courtroom. According to administrative law, any person who commits an administrative offense may be subject to an administrative fine if such a penalty is provided by the corresponding sanction. Second, the amount of a monetary penalty is much smaller than that of an administrative fine (up to 50 monthly calculation indices) (Part 4 of Article 160 of the Criminal Procedure Code of the Republic of Kazakhstan) [8]. Third, a monetary penalty is imposed only for the commission of procedural offenses, while an administrative fine can be imposed for both procedural offenses and other types of offenses. Fourth, a monetary penalty can be imposed by either a definition, decree or protocol. In fact, these documents do not solve such cases. The imposition of an administrative fine is executed by the act of applying the law that marks the end of considering any given case.

The application of a monetary penalty in some states demonstrates that it is an alternative or ancillary coercive measure. The actual study of criminal cases considered by Russian courts provides many examples when a monetary penalty was not used despite good reasons. For instance, witnesses and the victim failed to attend court hearings four times under criminal case No. 173085 regardless of the timely notification about the time and place of the hearings. The court handed down a verdict to bring these persons to the courtroom three times since it was impossible to parse the criminal case in their absence [9]. In this regard, we believe that bringing to court as a method of coercion reached its limits and was unmaintainable; therefore, it did not have an appropriate impact on the parties to criminal proceedings. It seems that a monetary penalty would have been an acceptable and ef-

fective method to solve the problem. A monetary penalty can financially influence a citizen and remind the violating parties about the consequences of their failure to perform their procedural obligations associated with the fulfillment of civic debt to society and state.

The Kazakh criminal procedure law concerned with fine recovery is regulated by Articles 142, 144, 155, 156, 159, 160, 165 and 346 of the Criminal Procedure Code of the Republic of Kazakhstan. The Criminal Procedure Code of the Republic of Kazakhstan contains a special legal norm entitled "Monetary penalty».

In Article 159 of the Criminal Procedure Code of the Republic of Kazakhstan, this coercive measure is described in the following manner: «For failure to fulfill procedural obligations stipulated in Articles 71, 78, 80, 81, 82, 90, 142, 144, 156 and 165 of this Code and the violation of the order in a court session, the victim, witness, specialist, interpreter and other persons, except for a lawyer, the procurator and the defendant, may be imposed a monetary penalty. The task of imposing a monetary penalty is regulated by the legislation on administrative offenses».

After analyzing the above-mentioned norms, we have reached the following conclusions.

For a start, these criminally remedial rules contain prescriptions, according to which a monetary penalty is used in cases of non-compliance with procedural obligations by parties to criminal proceedings and violation of the order in court. Article 159 of the Criminal Procedure Code of the Republic of Kazakhstan does not cover the "non-fulfillment of procedural obligations by parties to criminal proceedings". Moreover, it is known that the procedural obligations of a certain party to criminal proceedings are enshrined in specific norms of the criminal procedure law of the Republic of Kazakhstan. For this reason, one should remember that procedural obligations can include an appearance on a call of officials, etc.

According to Article 159 of the Criminal Procedure Code of the Republic of Kazakhstan, the authority governing criminal proceedings is entitled to impose a monetary penalty on the witness, the victim, the interpreter, the attesting witness, the guarantor (guarantors), the specialist

and the person who took a minor under supervision for the non-observance of procedural obligations.

In turn, Part 2 of Article 155 of the Criminal Procedure Code of the Republic of Kazakhstan enshrines the following order: procedural measures can be applied to the witness, the victim and other parties to the case.

It is evident that Article 159 and Part 2 of Article 155 of the Criminal Procedure Code of Kazakhstan are not fully agreed.

First of all, the statement «...and other persons involved in the case...» sounds unclear. Which parties to criminal proceedings may be categorized as «other» in addition to the above-mentioned in accordance with Article 159 of the Criminal Procedure Code of the Republic of Kazakhstan?

It seems that this obvious inconsistency does not really matter. Obviously, the legislator meant other persons who can be subject to a monetary penalty in conformity with Article 159 of the Criminal Procedure Code of the Republic of Kazakhstan. In other words, the legislator decided not to determine the full list of parties to criminal proceedings because it is stipulated by the specific rule «Monetary penalty». At the same time, Part 2 of Article 155 of the Criminal Procedure Code of the Republic of Kazakhstan takes into account the possibility of imposing a monetary penalty on other parties to criminal proceedings listed by the Code.

The prescription contained in Part 2 of Article 155 of the Criminal Procedure Code of the Republic of Kazakhstan is quite rational as it offers to expand the definition of the «witness» with such terms as «the attending witness, the specialist, the interpreter, the guarantor (guarantors) and the person who took a minor under supervision». Such amendments exclude a multifaceted interpretation of the phrase «other parties to criminal proceedings». In the recommended new edition of Part 2 of Article 155 of the Criminal Procedure Code of the Republic of Kazakhstan, the concept of «others» includes the parties listed in Article 159 of the Criminal Procedure Code of the Republic of Kazakhstan.

As mentioned above, the Kazakh criminal procedure law does not consider the possibility of imposing a monetary penalty on the civil de-

fendant, the civil plaintiff and the expert. In connection with the above, the irrationality of the Criminal Procedure Code of the Republic of Kazakhstan is undeniable.

According to Article 73 and Article 74 of the Criminal Procedure Code of the Republic of Kazakhstan, the civil defendant and the civil claimant have the obligations specified by Part 8 of Article 71 of the Criminal Procedure Code of the Republic of Kazakhstan similar to the victim's obligations. Consequently, the victim (both the civil defendant and the civil claimant) must appear on the call of the body regulating criminal proceedings. Otherwise, this person might be subject to reconduction and prosecution according to the law on administrative offenses in conformity with Part 9 of Article 71 of the Criminal Procedure Code of the Republic of Kazakhstan.

The expert's obligations (in accordance with Article 79 of the Criminal Procedure Code of the Republic of Kazakhstan) comprise appearance on the call of the authority managing criminal proceedings. However, the lawmaker's position is not entirely clear, which gives rise to the following question: why is not a monetary penalty imposed on such a party in case of a violation? Jumping ahead, we should say that the legislation of some foreign countries contains a clear answer to this question.

Discussion. According to the analysis above, the lack of the systematic approach enshrined in the law is among the main drawbacks of liability in criminal proceedings of the Republic of Kazakhstan. As a result, the law enforcer is guided by general legal norms, which are not always characterized as sectoral procedural [10]. In some cases, liability in the text of the criminal procedure law is set out as a blanket rule and refers to another regulatory legal act: criminal liability (Articles 80, 91 of the Criminal Procedure Code of the Republic of Kazakhstan, etc.). Several articles of the Criminal Procedure Code of the Republic of Kazakhstan determining the procedural status of parties (Articles 66, 67, 68, 70 of the Criminal Procedure Code of the Republic of Kazakhstan, etc.) do not properly enshrine the normative assignment of liability. For instance, while establishing the duties of the civil respondent, the civil claimant and the expert, the Criminal Procedure Code of the Repub-

lic of Kazakhstan does not consider the possibility of imposing a monetary penalty on the civil respondent, the civil claimant and the expert.

We should pay special attention to the regulation of similar measures of coercion in the legislation of European countries. The analysis of the German Code of Criminal Procedure has demonstrated that it significantly limits the number of parties who can be held liable for violating procedural obligations. These parties include only the witness and the expert because the German legislation does not recognize such parties as the victim, the specialist or the attesting witness common to the Criminal Procedure Code of the Republic of Kazakhstan. However, the German Code of Criminal Procedure defines the liability of the witness and the expert in a very peculiar way. Paragraph 1 of Section 51 states that «a witness who has been properly summoned yet fails to appear shall be charged with the costs attributable to their failure to appear. At the same time, a coercive fine shall be imposed on them and coercive detention ordered if the coercive fine cannot be collected». Section 77 claims that «in the case of non-appearance or refusal of an expert obliged to render an opinion they will be charged with the costs caused by their non-appearance or refusal. At the same time, a coercive fine shall be imposed on them. In the case of repeated disobedience, the coercive fine may be assessed a second time in addition to the costs (paragraph 1). If an expert obliged to render the opinion refuses to agree upon a reasonable time limit or if they fail to observe the time limit agreed upon, a coercive fine may be imposed on them. The assessment of a coercive fine must be preceded by an admonition setting an extension of the time limit. In the case of repeated failure to observe the time limit, the coercive fine may be assessed again (paragraph 2)». Thus, the German Code of Criminal Procedure does not provide any criminal procedural sanctions for the non-fulfillment of one's procedural obligations (non-appearance after being summoned, refusal to render an opinion) that be connected with the costs attributable to one's failure to appear and administrative liability in the form of a fine imposed by the administrative procedure. A monetary penalty is represented in the form of an administrative fine but the court applies this meas-

ure in the course of its criminal proceedings rather than administrative activity [11]. According to the Austrian Criminal Procedure Law, the witness who was summoned to the court but failed to appear there twice without a valid reason may be fined up to 10,000 shillings and be forced to reconduction. In exceptional cases, the decision about reconduction is made after the first non-appearance of the witness. All costs caused by reconduction are borne by the witness [12]. In this case, a property sanction is in the form of a fine.

The basis for imposing a monetary penalty in the English and US legal systems is «contempt of court» – an integral part of the mechanism of liability in civil and criminal proceedings. For example, there is the «Contempt of Court Act 1981» and judicial precedents in the United Kingdom.

The following acts can be classified as contempt of court and punished with a fine in the United Kingdom: 1) breaching the court order or instruction prescribing to commit some action or refrain from committing it; 2) failure to fulfill an obligation to the court which let the court confirmed some procedural action; 3) violation of the court order on drawing up a list of questions for interviewing witnesses, disclosing or validating evidence [13].

The legislation of the United States distinguishes between civil and criminal contempt of court. The US criminal contempt of court is understood as any unspecified behavior in the court, including failure to appear in court proceedings, and is perceived as a challenge to the judiciary or an act of obstruction of justice, for which the court may impose a fine or a repeat fine (for a repeated violation) [14]. It should be noted that the imposition of procedural fines for procedural violations in the Anglo-Saxon criminal process takes place exclusively in the procedural order without any reference to the law on administrative offenses.

Thus, the study of international experience demonstrates that recovery by enforcement of the violator's funds the state lost due to the non-fulfillment of criminal procedural duties is the most effective and efficient measure matching the nature of criminal offenses. It seems that the amount of the recovered money in case of a failed trial should be calculated and assigned

separately with due regard to the time spent to prepare for the trial and the cost of other parties to criminal proceedings.

Conclusion. While working on this article, we analyzed available information and considered rules of criminal law and procedure concerned with monetary penalties in the Republic of Kazakhstan and a number of foreign countries. As a result, we reached the following conclusions.

Failures in the existing algorithm of using coercive measures proved its low effectiveness, which most likely made Kazakh lawmakers develop the new procedure under study belonging to new methods of criminal procedural coercion. Once the current version of the Criminal Procedure Code of the Republic of Kazakhstan came into force, the institute of monetary penalties underwent significant changes. A monetary penalty is a specific measure; therefore, the existing criminal procedure law of the Republic of Kazakhstan thoroughly reveals the mechanism of its imposition on the majority of parties to criminal proceedings.

According to the studies conducted by other scientists, we can argue that such a measure of procedural coercion as a monetary penalty should be applied exclusively in the framework of criminal proceedings rather than administrative proceedings. In this regard, we share the opinion of some scholars who believe that the rules governing liability in the Criminal Procedure Code of the Republic of Kazakhstan and the Administrative Offenses Code of the Republic of Kazakhstan should be distinguished to unify the procedure for imposing a monetary penalty in criminal proceedings and exclude the alternative choice of law enforcers.

In our opinion, the established amount of a monetary penalty imposed on the violator of criminal proceedings and connected with the state's costs of the above-mentioned procedural violation will have a preventive disciplining effect on potential violators, which will ultimately increase the effectiveness of criminal proceedings.

List of sources used:

1. Kodeks Respubliki Kazakhstan ob administrativnykh pravonarusheniyakh ot 5 iyulya 2014 goda № 235-V (s izmeneniyami i dopolneniyami po sostoyaniyu na 14.04.2019 g.) [The Administrative Offenses Code of the Republic of Kazakhstan of July 5, 2014 No. 235-V (as amended and enlarged on April 14, 2019)] URL: https://online.zakon.kz/document/?doc_id=31577399
2. Informatsionnyi servis Komiteta po pravovoi statistike i spetsialnym uchetaм Generalnoi prokuratury Respubliki Kazakhstan [Information service – Committee of Legal Statistics and Special Records of the Office of Prosecutor General of the Republic of Kazakhstan]. URL: <http://service.pravstat.kz/>
3. Smyshlyaev, A.S. Ob otvetstvennosti uchastnikov ugovnogo protsesssa za narushenie norii ugovno-protsessualnogo kodeksa Respubliki Kazakhstan [On liability of parties to criminal proceedings who violated norms of the Criminal Procedure Code of the Republic of Kazakhstan] // In collection: V mire nauchnykh otkrytii. Proceedings of the 14th International scientific conference. Tsentr nauchnoi mysli. 2014. P. 209-214.
4. Frolov, M.V. O merakh protsessualnoi otvetstvennosti kak raznovidnosti protsessualnogo prinuzhdeniya [On measures of procedural liability as a type of procedural compulsion] // Vestnik Orlovskogo gosudarstvennogo universiteta. Seriya: Novye gumanitarnye issledovaniya. 2009. 4(8). P. 305-308.
5. Bessonov, A.A. Normy protsessualnogo prava [Rules of procedure]: thesis for a Candidate Degree in Law Sciences. Saratov, 2003. P. 134.
6. Lipinskii, D.A. Problemy yuridicheskoi otvetstvennosti [Liability-related issues]. Saint Petersburg: Yurid. tsentr Press, 2004. P. 350-351.
7. Smyshlyaev, A.S. Problemy realizatsii administrativnoi otvetstvennosti uchastnikov ugovnogo protsesssa za narushenie norm ugovno-protsessualnogo zakonodatelstva Respubliki Kazakhstan

---

[Issues of implementing administrative liability of parties to criminal proceedings who violated the criminal and procedural legislation of the Republic of Kazakhstan] // Sibirskie ugovolno-protsessualnye i kriminalisticheskie chteniya. 2015. 1(7). P. 77-83.

8. Ugolovno-protsessualnyi kodeks Respubliki Kazakhstan ot 4 iyulya 2014 goda № 231-V (s izmeneniyami i dopolneniyami po sostoyaniyu na 01.04.2019 g.) [The Criminal Procedure Code of the Republic of Kazakhstan of July 4, 2014 No. 231-V (as amended and enlarged on April 1, 2019)] URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31575852

9. Arkhiv Oktyabrskogo raionnogo suda g. Omska. Ugolovnoe delo № 1-27/2003 [The archive of Oktyabrskii district court of Omsk. Criminal case No. 1-27/2003]. Volume 2. P. 24, 42.

10. Karimova, S.S. Denezhnoe vzyskanie: sootnoshenie mery ugolovno-protsessualnogo prinuzhdeniya i administrativnoi otvetstvennosti [Monetary penalty: the correlation between criminal and procedural compulsion and administrative liability] // Vestnik Tyumenskogo instituta povysheniya kvalifikatsii sotrudnikov MVD Rossii. 2016. 1(6). P. 13-19.

11. Kuzovenkova, Yu.A. Pravovaya reglamentatsiya primeneniya denezhnykh vzyskaniy za narushenie protsessualnykh obyazannostei v Rossii i zarubezhnykh stranakh [The legal regulation of money penalties for violating procedural duties in Russia and abroad] // Aktualnye problemy sovremenogo ugolovnogo protsessa Rossii: interuniversity collection of scientific articles / edited by Professor V.A. Lazareva; Federal Education Agency. Samara: Izd-vo «Samarskii universitet», 2009. Issue 4. P. 208-215.

12. Butov, V.N. Ugolovnoe sudoproizvodstvo Avstriiskoi Respubliki: opyt i problemy organizatsii i deyatelnosti [Criminal proceedings of the Republic of Austria: experience, organizational and functional issues]. Yekaterinburg, 1999. P. 124, 125.

13. Young, J. Contempt of Court Act 1981. British Journal of Law and Society. Vol. 8, 1981. P. 243-245.

14. White III, Clifford J. Civil and Crivinal Concept in Bankruptcy Court // USA Bulletin of Justice. The Executive Office for United States Attorneys. Vol. 47, 1999. No. 4.

15. Mitskaya, E.V., Talyshev, M.Z. Ugolovno-protsessualnaya otvetstvennost po novomu Ugolovno-protsessualnomu kodeksu Respubliki Kazakhstan [Criminal and procedural liability under the new Criminal Procedure Code of the Republic of Kazakhstan] // Interaktivnaya nauka. 2017. 5(15). P. 137-140.

Information about the authors

Sakharbay Arman – Head of the Scientific Research Center of the Aktobe Law Institute of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after M. Bukenbayev, Master of Law, Police Lieutenant Colonel.

Сахарбай Арман – Қазақстан Республикасы ІІМ М.Бөкенбаев атындағы Ақтөбе заң институтының Ғылыми-зерттеу орталығының бастығы, заң ғылымдарының магистрі, полиция подполковнигі.

Сахарбай Арман – начальник Научно-исследовательского центра Актюбинского юридического института МВД Республики Казахстан имени М.Букенбаева, магистр юридических наук, подполковник полиции.

-
- Ішкі істер органдарының кадрларын дайындау
  - Подготовка кадров органов внутренних дел
  - Training of personnel of internal affairs bodies

¹ Кудайбергенова Ж.К.

¹Ақтөбінский юридический институт МВД Республики Казахстан им. М.Букенбаева, Ақтөбе, Казахстан

ГРАЖДАНСКАЯ ЗАЩИТА КАК ДАЛЬНЕЙШИЙ ЭТАП РАЗВИТИЯ ГРАЖДАНСКОЙ ОБОРОНЫ

Актуальность мероприятий Гражданской обороны по защите населения, территорий и объектов хозяйствования от чрезвычайных ситуаций природного и техногенного характера объяснить не приходится. Каждое государство должно заботиться о доверяющим государству населении. Со одной стороны государство разрабатывает ряд законов направленных на предотвращение, ликвидацию и т.п. ЧС, а также доводит их до населения. С другой стороны население должно в обязательном порядке знать все правила поведения при ЧС. Только так государство может избежать больших потерь среди населения при ЧС.

Ключевые слова: формирования служб Гражданской обороны, чрезвычайные ситуации, оперативно-спасательные отряды, подразделения противопожарной службы, эвакуационные органы, защита населения, убежище.

АЗАМАТТЫҚ ҚОРҒАУ АЗАМАТТЫҚ ҚОРҒАНЫСТЫ ДАМУДЫҢ КЕЛЕСІ КЕЗЕҢІ РЕТІНДЕ

Халықты, аумақтарды және шаруашылық объектілерін табиғи және техногендік сипаттағы төтенше жағдайлардан қорғау жөніндегі азаматтық қорғаныс іс-шараларының өзектілігін түсіндірудің қажеті жоқ. Әр мемлекет өзіне сенетін халыққа қамқорлық жасауы керек. Бір жағынан мемлекет ТЖ алдын алуға, жоюға және т.б. бағытталған бірқатар заңдарды әзірлейді, сондай-ақ оларды халыққа жеткізеді. Екінші жағынан, халық міндетті түрде ТЖ кезіндегі мінез-құлықтың барлық ережелерін білуі керек. Тек осылай ғана мемлекет ТЖ кезінде халық арасында үлкен шығындардан құтыла алады.

Түйінді сөздер: азаматтық қорғаныс қызметтерін қалыптастыру, Төтенше жағдайлар, жедел-құтқару жасақтары, өртке қарсы қызмет бөлімшелері, эвакуациялық органдар, халықты қорғау, баспана.

CIVIL PROTECTION AS A FURTHER STAGE IN THE DEVELOPMENT OF CIVIL DEFENSE

The relevance of Civil defense measures to protect the population, territories and economic facilities from natural and man-made emergencies cannot be explained. Every state should take care of the population that trusts the state. On the one hand, the state is developing a number of laws aimed at preventing, eliminating, etc. emergencies, and also brings them to the public. On the other hand, the population must necessarily know all the rules of behavior in an emergency. This is the only way the state can avoid large losses among the population in an emergency.

Keywords: formation of civil defense services, emergency situations, operational rescue teams, fire service units, evacuation authorities, protection of the population, shelters.

Вопросам защиты населения на государственном уровне, прежде всего, при ведении военных действий, стало уделяться уже в ходе гражданской войны и особенно после ее окончания, когда авиация получила бурное развитие, стала способной наносить

удары по тылам противника. Началом пути Гражданской обороны считается март 1918 года. Изданное Комитетом революционной обороны воззвание «К населению Петрограда и его окрестностей» устанавливало правила поведения населения в условиях

воздушного нападения и явилось первым документом, определяющим мероприятия гражданской обороны.

Историки определили март 1918 года начальным этапом (первым) зарождения системы отвечающей за защиту населения, содержанием которого явились революционные перемены не только в социально-политическом строе страны, но и в последовательной индустриализации и связанным с ней техническим перевооружением зарождающейся системы. Появление первых признаков военной опасности со стороны Германии повлекло за собой проведение комплекса мероприятий по организации защиты гражданского населения.

В связи с этим 4 октября 1932 года было принято Советом народных комиссаров СССР «Положение о противовоздушной обороне СССР», которым впервые определены мероприятия и средства непосредственной защиты населения и территорий страны от воздушной опасности в зоне возможного действия авиации противника. Этим актом было положено начало создания Местная противовоздушная оборона, предназначенной для защиты населения от воздушного нападения противника. В связи с этим 4 октября 1932 года принято считать днем рождения Местная противовоздушная оборона – начальным этапом развития государственной системы защиты населения и территорий.

Кардинальный шаг в развитии системы защиты населения и территорий страны от военных опасностей наша страна вынуждена была сделать в 1961 году и создать качественно новую систему – Гражданскую оборону, ставшую одним из стратегических факторов обеспечения жизнедеятельности государства в современной войне.

В основу новой системы легли опыт, традиции, словом, все лучшее, что было создано за годы существования Местная противовоздушная оборона. В основном была охранена организационная структура, подходы к обеспечению защиты населения, система его обучения.

В то же время гражданская оборона принципиально отличалась от Местной противовоздушной обороны. В чем же состояло это отличие?

Во-первых, мероприятиям Гражданской обороны был придан общегосударственный и общенародный характер. Все они планировались и реализовывались на всей территории страны и касались каждого гражданина и каждого коллектива.

Во-вторых, система защитных мер исходила из необходимости обеспечить защиту населения и территорий страны от всех поражающих факторов оружия массового уничтожения.

В-третьих, расширился круг задач, решаемых гражданской обороной. Так в число основных ее задач вошла задача по обеспечению устойчивой работы промышленности в военное время.

В-четвертых, новое качество приобрела задача по ликвидации последствий нападения противника. Опыт Хиросимы и Нагасаки показал, что в случае ядерного нападения возникает необходимость оказания помощи одновременно сотням тысяч пострадавших.

В 80-е годы XX века стали достаточно быстро накапливаться проблемы предупреждения и ликвидации чрезвычайных ситуаций природного и техногенного характера. Это было обусловлено значительным ростом в последние десятилетия количества и масштабов таких чрезвычайных ситуаций, по своим последствиям сопоставимых в ряде случаев с последствиями военно-политических конфликтов. Для их ликвидации требовалось сосредоточение усилий всего государства, а в некоторых ситуациях – помощь со стороны мирового сообщества.

Именно Чернобыльская катастрофа 1986 года подтвердила назревшую необходимость решения проблем защиты населения и территорий при чрезвычайных ситуациях природного и техногенного характера на государственном уровне, а Спитакская трагедия (Армения, 1988 г.) ускорила принятие решения по данному вопросу.

В середине 1989 года Верховный Совет СССР постановил создать постоянно дей-

ствующую Государственную Комиссию Совета Министров СССР по чрезвычайным ситуациям, а постановлением Совета Министров СССР 15 декабря 1990 г. была образована Государственная общесоюзная система по предупреждению и действиям в чрезвычайных ситуациях, которая включала в себя союзную, республиканские и отраслевые (министерств и ведомств) подсистемы. Названная комиссия и система существовали до распада СССР.

21 августа 1991 года создана Комиссия по чрезвычайным ситуациям.

19 октября 1995 года создан Государственный комитет по чрезвычайным ситуациям.

10 октября 1997 года создан Комитет по чрезвычайным ситуациям.

22 января 1999 года создано Агентство по чрезвычайным ситуациям.

29 сентября 2004 года создано Министерство по чрезвычайным ситуациям.

6 августа 2014 года Министерство внутренних дел Республики Казахстан Комитет по чрезвычайным ситуациям.

Согласно Закона Республики Казахстан от 11 апреля 2014 года «О гражданской защите» № 188-V ЗРК, Гражданская оборона – это составная часть государственной системы гражданской защиты, предназначенная для реализации общегосударственного комплекса мероприятий, проводимых в мирное и военное время, по защите населения и территории Республики Казахстан от воздействия поражающих (разрушающих) факторов современных средств поражения, чрезвычайных ситуаций природного и техногенного характера.

Однако жизнь показала, что она не в полной мере могла решать возникающие сложные задачи. Особенно это касалось организации экстренного реагирования на крупномасштабные чрезвычайные ситуации.

Развернулась разработка нормативно-правовой базы по предупреждению и ликвидации чрезвычайных ситуаций. Впервые в отечественной истории деятельность в едином направлении была регламентирована законодательными актами государства.

Сформировалась разветвленная, достаточно эффективно функционирующая система управления, охватившая всю инфраструктуру страны. Благодаря рациональной региональной политике укрепилось взаимодействие между органами управления различных уровней.

В результате целенаправленного реформирования были значительно укреплены силы ГО, созданы эффективные профессиональные мобильные подразделения. Значительно вырос профессионализм спасателей. Радикально улучшилось техническое оснащение сил ГО.

На базе войск гражданской обороны были сформированы группировки сил, заблаговременно нацеленные на возможный фронт аварийно-спасательных работ в мирное и военное время.

Принципиально изменилось и усовершенствовались финансовое и материально-техническое обеспечение системы.

В соответствии с Постановлением Правительства Республики Казахстан от 23 октября 2020 года №701 на базе Министерства по ЧС РК создан Комитет по гражданской обороне и воинским частям.

Гражданская оборона – это государственная система органов управления и совокупность общегосударственных мероприятий, проводимых в мирное и военное время в целях защиты населения, объектов хозяйствования и территории страны от воздействия поражающих (разрушающих) факторов современных средств поражения, чрезвычайных ситуаций природного и техногенного характера;

органы управления Гражданской обороны – центральные и местные исполнительные органы Республики Казахстан, организации всех форм собственности, осуществляющие руководство и обеспечивающие выполнение мероприятий Гражданской обороны в мирное и военное время;

эвакуационные органы – эвакуационные и эвакуационные комиссии, создаваемые центральными и местными исполнительными органами, организациями всех форм собственности для осуществления эвакуации населения, материальных ценностей

в безопасную зону, организации их размещения, производственной деятельности и жизнеобеспечения;

формирования Гражданской обороны - территориальные и объектовые формирования, формирования служб Гражданской обороны и чрезвычайных ситуаций, создаваемые в областях, городах, районах, центральных и местных исполнительных органах, организациях;

службы Гражданской обороны и чрезвычайных ситуаций – республиканские, областные, районные, городские службы Гражданской обороны и чрезвычайных ситуаций, создаваемые решением Правительства Республики Казахстан, акимами, руководителями центральных и местных исполнительных органов, организаций;

Сигнал «Внимание всем!» – единый сигнал Гражданской обороны, ко торый передается сиренами и другими сигнальными средствами. По этому сигналу население обязано включить телевизоры, радио и другие средства приема информации, внимательно прослушать передаваемую информацию и выполнить требования по порядку действий и правилам поведения;

объекты хозяйствования - здания, сооружения и другие строения, используемые в интересах промышленного, сельскохозяйственного производства и других сфер деятельности общества.

Актуальность мероприятий Гражданской обороны по защите населения, территорий и объектов хозяйствования от чрезвычайных ситуаций природного и техногенного характера объяснять не приходится. Каждое государство должно заботиться о доверяющим государству населении. Со одной стороны государство разрабатывает ряд законов направленных на предотвращение, ликвидацию и т.п. ЧС, а также доводит их до населения. С другой стороны население должно в обязательном порядке знать все правила поведения при ЧС. Только так государство может избежать больших потерь среди населения при ЧС.

В первой части данной работы рассказывается об общих правилах поведения населения в условиях ЧС.

Во второй части – представлена глава закона РК о ГО посвященная мероприятиям Гражданской обороны по защите населения, территорий и объектов хозяйствования от чрезвычайных ситуаций природного и техногенного характера.

Защита населения.

Укрытие населения в убежища

Защитными сооружениями называются специальные инженерные сооружения для защиты населения от воздействия ядерного взрыва, химического оружия, бактериальных средств, а также от возможных второстепенных факторов поражения.

Основные понятия и термины, Основные задачи Гражданской обороны, Принципы и порядок организации Гражданской обороны Мероприятия Гражданской обороны по защите от землетрясений, Мероприятия Гражданской обороны по защите от последствий изменения уровня морей и крупных водоемов, Мероприятия Гражданской обороны по защите населения, территорий и объектов хозяйствования от современных средств поражения Подготовка специалистов и населения по Гражданской обороне.

Вывод: Список использованной литературы Основные понятия и термины. Организация и ведение гражданской обороны – одна из важнейших функций государства, основная часть его оборонных мероприятий.

Гражданская оборона – это государственная система органов управления и совокупность общегосударственных мероприятий, проводимых в мирное и военное время в целях защиты населения, объектов хозяйствования и территории страны от воздействия поражающих (разрушающих) факторов современных средств поражения, чрезвычайных ситуаций природного и техногенного характера;

Эвакуационные органы – эвакуационные и эвакуационные комиссии, создаваемые центральными и местными исполнительными органами, организациями для осуществления эвакуации населения, материальных ценностей в безопасную зону, организации их размещения, производственной деятельности жизнеобеспечения;

Силы Гражданской обороны - воинские части Гражданской обороны, территориаль-

ные, объектовые формирования, формирования служб Гражданской обороны и чрезвычайных ситуаций, оперативно-спасательные отряды, подразделения противопожарной службы;

Оперативно-спасательные отряды – республиканские, областные, городские, районные организации, предназначенные для ведения поисково-спасательных работ в труднодоступных районах и на объектах повышенной сложности;

Сигнал «Внимание всем!» – единый сигнал Гражданской обороны, который передается сиренами и другими сигнальными средствами. По этому сигналу население обязано включить телевизоры, радио и другие средства приема информации, внимательно прослушать передаваемую информацию и выполнить требования по порядку действий и правилам поведения;

Фондзащитных сооружений - совокупность всех имеющихся инженерных сооружений, специально предназначенных для защиты производственного персонала и населения от современных средств поражения, а также при чрезвычайных ситуациях природного и техногенного характера;

Объекты хозяйствования – здания, сооружения и другие строения, используемые в интересах промышленного, сельскохозяйственного производства и других сфер деятельности общества.

Основные задачи Гражданской обороны Защита населения и объектов хозяйствования является первостепенной задачей Гражданской обороны и осуществляется на основе научного определения оптимальных способов действия населения и заблаговременной подготовки территорий и объектов хозяйствования в интересах уменьшения ущерба при применении современных средств поражения и чрезвычайных ситуациях природного и техногенного характера. Основными задачами Гражданской обороны являются:

1) организация, развитие и поддержание в постоянной готовности систем управления оповещения и связи;

2) создание сил Гражданской обороны, их подготовка и поддержание в постоянной готовности к действиям при чрезвычайных

ситуациях; 3) подготовка персонала центральных и местных исполнительных органов, организаций и обучение населения;

4) наблюдение и лабораторный контроль за радиационной, химической, бактериологической (биологической) обстановкой;

5) обеспечение мобилизационной готовности воинских формирований Гражданской обороны;

6) проведение комплекса мероприятий по повышению устойчивости функционирования отраслей и объектов хозяйствования;

7). Гражданская оборона – это государственная система органов управления и совокупность общегосударственных мероприятий, проводимых в мирное и военное время в целях защиты населения, объектов хозяйствования и территории страны от воздействия поражающих (разрушающих) факторов современных средств поражения, чрезвычайных ситуаций природного и техногенного характера.

Формирования Гражданской обороны

1. Формирования Гражданской обороны предназначены для проведения аварийно - спасательных и других неотложных работ при угрозе и возникновении чрезвычайной ситуации в мирное и военное время. Формирования Гражданской обороны создаются в организациях, в районах, городах, областях и подразделяются на объектовые и территориальные. Объектовые формирования создаются в организациях, по месту жительства и используются, как правило, в их интересах.

Заключение Гражданская оборона на современном этапе продолжает оставаться важной общегосударственной функцией, составной частью системы национальной безопасности страны, призванной обеспечить защиту населения, материальных и культурных ценностей в экстремальных условиях военного времени. Она выступает как форма участия всего населения страны, органов государственной власти и местного самоуправления в обеспечении обороноспособности и жизнедеятельности государства. Успешное осуществление мероприятий гражданской обороны во многом зависит от подготовки ее кадров и формирований.

Гражданская оборона – это государственная система органов управления и совокупность общегосударственных мероприятий, проводимых в мирное и военное время в целях защиты населения, объектов хозяйствования и территории страны от воздействия поражающих (разрушающих) факторов современных средств поражения, чрезвычайных ситуаций природного и техногенного характера;

Органы управления Гражданской обороны – центральные и местные исполнительные органы Республики Казахстан, организации всех форм собственности, осуществляющие руководство и обеспечивающие выполнение мероприятий Гражданской обороны в мирное и военное время.

Гражданская оборона - это государственная система органов управления и совокупность общегосударственных мероприятий, проводимых в мирное и военное время в целях защиты населения, объектов хозяйствования и территории страны от воздействия поражающих (разрушающих) факторов современных средств поражения, чрезвычайных ситуаций природного и техногенного характера; Органы управления Гражданской обороны - центральные и местные исполнительные органы Республики Казахстан, организации всех форм собственности, осуществляющие руководство и обеспечивающие выполнение мероприятий Гражданской обороны в мирное и военное время. Формирования Гражданской обороны - территориальные и объектовые формирования, формирования служб Гражданской обороны и чрезвычайных ситуаций, создаваемые в областях, городах, районах, центральных и местных исполнительных органах, организациях;

Службы Гражданской обороны и чрезвычайных ситуаций – республиканские, областные, районные, городские службы Гражданской обороны и чрезвычайных ситуаций, создаваемые решением Правительства Республики Казахстан, акимами, руководителями центральных и местных исполнительных органов, организаций; Объекты хозяйствования - здания, сооружения и другие строения, используемые в интересах про-

мышленного, сельскохозяйственного производства и других сфер деятельности общества.

Ответственность за ГО на местах возлагалась на Советы Министров республик, исполкомы Советов народных депутатов, министерства, ведомства, организации и предприятия, руководители которых являлись начальниками гражданской обороны. При них были созданы штабы ГО и различные службы ГО. Во главе штабов ГО были начальники штабов ГО, которые являлись заместителями руководителей предприятий и организаций по ГО.

Актуальность мероприятий Гражданской обороны по защите населения, территорий и объектов хозяйствования от чрезвычайных ситуаций природного и техногенного характера объяснить не приходится. Каждое государство должно заботиться о доверяющем государству населении. С одной стороны, государство разрабатывает ряд законов направленных на предотвращение, ликвидацию и т.п. ЧС, а также доводит их до населения. С другой стороны, население должно в обязательном порядке знать все правила поведения при ЧС.

Для непосредственного осуществления и планирования рассредоточения и эвакуации населения создаются эвакуационные органы: 1. эвакуационная комиссия; 2. эвакуационная приемная комиссия; 3. сборные эвакуационные пункты (СЭП); 4. промежуточные пункты эвакуации (ППЭ); 5. приемные эвакуационные пункты (ПЭП); Эвакуационные комиссии создаются в республике, областях, городах, городских районах и организуются в министерствах, агентствах центральных и иных исполнительных органах. Эвакуационные приемные комиссии создаются в районах сельских поселений, пунктах и сельскохозяйственных организациях всех форм собственности на территории которых производится размещение эвакуируемого населения. СЭП – предназначены для сбора и регистрации эвакуируемого населения и отправки его в пункты посадки на транспортные средства. ППЭ – создаются если районы размещения эвакуируемого населения находятся на удалении более суточного перехода. Они должны обеспечивать эвакуируемое

население условиями для жизни. ПЭП – развертываются в пунктах высадки рассредоточиваемого и эвакуируемого населения и отправки его в места расселения.

Индивидуальные средства предназначаются для защиты личного состава формирований гражданской обороны и населения от попадания внутрь организма, на кожные покровы и одежду отравляющих, радиоактивных веществ и бактериальных средств. К средствам индивидуальной защиты относятся: 1. средства защиты органов дыхания; 2. средства защиты кожи; 3. медицинские средства; К средствам защиты органов дыхания относятся: 1. противогазы – предназначены для защиты органов дыхания, лица и глаз. – для ФГО (ГП-5б ГП-7); – для остального населения (ПДФ-7, КЗД-4); промышленные противогазы; 3. изолирующие (ИП-4, ИП-5, ИП-4б); 4. изолирующие приборы (КИП-5, КИП-7, АИП-8 со сжатым кислоро-

дом); 5. общевойсковые противогазы; 6. респираторы (Р-2, Р-2Д); Средства индивидуальной защиты. Проведение аварийно-спасательных и других неотложных работ, средства индивидуальной защиты, своевременное оповещение населения об угрозе нападения противника, применения им оружия массового поражения, опасных технологических авариях, стихийных бедствий, информирование о порядке действий в чрезвычайной ситуации.

Укрытие населения в защитных сооружениях эвакуация, рассредоточение, а также перебрось населения в безопасные районы защита продовольствия, сооружений на системах водоснабжения и водозаборов, сельскохозяйственных животных, фуража и т.д. от заражения радиоактивными и сильнодействующими ядовитыми веществами и биологическими средствами; защита населения на всей территории стран.

Список использованных источников:

1. Конституция Республики Казахстан. Алматы. 30.08.1995 (с изменениями и дополнениями, внесенными 08.06.2022);
2. Закон Республики Казахстан от 6 января 2011 года № 380-IV о правоохранительной деятельности (с изменениями и дополнениями от 12 октября 2021 года);
3. 23.04.2014 года Республики Казахстан. Закон № 199-V «Об органах внутренних дел Республики Казахстан» (с изменениями и дополнениями от 30 декабря 2021 года);
3. 23.04.2014 года Республики Казахстан. Закон № 199-V «Об органах внутренних дел Республики Казахстан» (с изменениями и дополнениями от 30 декабря 2021 года);
4. Закон Республики Казахстан о гражданской защите от 11 апреля 2014 года № 188-V КРЗ (ред. от 21 мая 2022 года).
5. Законодательная база Закон Республики Казахстан от 07. 05. 1997 года N 100 -I «О Гражданской обороне».

Сведения об авторе

¹**Кудайбергенова Жанат Кенесовна** – старший инспектор отдела планирования и контроля Актюбинского юридического института МВД РК им.М.Букембаева, майор полиции.

¹**Кудайбергенова Жанат Кенесқызы** – Қазақстан Республикасы ІІМ М.Бөкенбаев атындағы Ақтөбе заң институтының жоспарлау және бақылау бөлімінің аға инспекторы, полиция майоры.

¹**Kudaibergenova Zhanat Kenesovna** – senior inspector of the planning and control department of the Aktobe Law Institute of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after M. Bukembayev, police major.

¹ Құрманғазы Т.Ж.

¹ Қазақстан Республикасы ІІМ М.Бөкенбаев атындағы Ақтөбе заң институты,
Ақтөбе, Қазақстан.

ОҚУ-ТӘРБИЕ ПРОЦЕСІНДЕ ПРОБЛЕМАЛЫҚ ОҚЫТУ ӘДІСІН ҚОЛДАНУ

Автор өз мақаласында Қазақстан Республикасының жоғары білім беру жүйесіндегі оқу-тәрбие процесінде орын алатын проблемалық оқыту әдісін қолданудың маңыздылығына және жүзеге асыру тетіктеріне өзінің кәсіби түсініктемелерін берген. Мемлекеттік білім беру стандарты жаңа педагогикалық технологияларды білім үдерістеріне енгізуді бағыттайды. Сол себепті оқу-тәрбие процестеріне жаңартылған инновациялық әдіс тәсілдерді енгізу білім алушылардың білім алуға қызығушылықтарын, талпыныстарын арттырып, өз беттерінше ізденуге және шығармашылық еңбек етуге жол салатыны айдан анық.

Түйінді сөздер: оқу процесі, дәріс, семинар, зертханалық сабақтар, оқытуды ұйымдастыру формасы, білім беру бағдарламасы, педагогика, түлек, оқу орны, жоғарғы білім беру жүйесі, педагогикалық тәжірибе.

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ПРОБЛЕМНОГО МЕТОДА ОБУЧЕНИЯ В УЧЕБНО-ВОСПИТАТЕЛЬНОМ ПРОЦЕССЕ

В своей статье автор дал свои профессиональные комментарии о важности использования метода проблемного обучения в образовательном процессе в системе высшего образования Республики Казахстан и механизмах реализации. Государственный образовательный стандарт направлен на внедрение новых педагогических технологий в образовательные процессы. Поэтому очевидно, что внедрение обновленных инновационных методических подходов в учебно-воспитательные процессы позволит повысить интерес, стремление обучающихся к получению знаний, направить их к самостоятельному поиску и творческому труду.

Ключевое слово: учебный процесс, лекция, семинар, лабораторные занятия, форма организации образования, образовательная программа, педагогика, выпускник, образовательное учреждение, система высшего образования, педагогический опыт.

THE USE OF THE PROBLEM-BASED LEARNING METHOD IN THE EDUCATIONAL PROCESS

In his article, the author gave his professional comments on the importance of using the method of problem-based learning in the educational process in the higher education system of the Republic of Kazakhstan and the mechanisms of implementation. The state educational standard is aimed at introducing new pedagogical technologies into educational processes. Therefore, it is obvious that the introduction of updated innovative methodological approaches in educational processes will increase the interest, the desire of students to acquire knowledge, direct them to independent search and creative work.

Keywords: Educational process, lecture, seminar, laboratory classes, form of educational organization, educational program, pedagogy, graduate, educational institution, higher education system, pedagogical experience.

Еліміз тәуелсіздік алғаннан бері қоғамымыздың барлық салаларында өзгерістер мен реформалар орын алуда. Соның ішінде – жоғары білім беру

жүйесіндегі болып жатырған негізгі мәселелер қазіргі жоғары оқу орны түлектерінің білім сапасының деңгейлерін халықаралық стандарттық дәрежеге көтеру.

Қазақтың кемеңгер ұстазы Ахмет Байтұрсынов өз заманында елді түзетуді шәкірт оқыту ісін түзетуден бастау керек екендігін айтып кеткен болатын. Өткен ғасырда айтылған осы дана сөз бүгінгі заманда да өз өзектілігін жоғалтқан емес, себебі Қазақстан Президенті өзінің халыққа жолдаған Жолдауларында Ұлттық бәсекеге қабылеттілік бірінші кезекте білім деңгейімен анықталатындығын үнемі айтып отырады. Осы баламаға сәйкес қазіргі таңда оқытудың тиімді әдістерін таңдай білу әдістемесі қалыптасып жетілуде.

Қазақстан Республикасының Тіл туралы заңнамасында; Оқытудың неғұрлым оңтайлы әдістерін, нысандары мен құралдарын таңдап алуда оқытушылардың мүмкіндіктерін кеңейтіп, педагогикалық ғылым жетістіктерін практикаға батылырақ енгізу керек делінсе, білім беру жүйесінің әлемдік деңгейге көтерілуіне түлектеріміздің қазіргі заман талаптарына сай экономика және еңбек нарығында үлесімізді қосуға оқытушылардың шығармашылықпен еңбек етуіне, өзінің пәніне деген біліктіліктерін көтерулеріне үлкен жауапкершіліктер артылуда.

Соңғы жылдары оқыту үдерістерін ізгілендіру, оның тәжірибелік бағыттарын күшейту мақсатында әртүрлі жаңартылған технологияларды қолдану тәжірибеге енгізіліп нәтижелерін беруде. Жаңа технологиялар әлемнің түкпір-түкпірінен жиналған Джинни Л. Ситл, Куртис С., Занков В., Давыдов В.А., Эльконин Д.В., Выготский Л.С. секілді білім берушілердің еңбектерімен және отандық әдіскерлер; М. Жанпейісованың деңгейлік саралау технологиясының теориялары басшылыққа алынып, мемлекеттік тілде оқу орындарының тәжірибелеріне енгізіле бастады.

2016 жылдан бастап Қазақстандағы білім беру жүйесі реформалануда. Бұл ғылымның және техниканың ақпараттық кеңістіктік даму динамикасына байланысты болып жатырған процестер.

Тұлға ұтқыр және нәтижелі болуы қажет, мансаптық бағытты жоғарылата алатын технологияларды қабылдауға дайын болуы тиіс.

Осының барлығы жоғары оқу орындарында оқуға және кәсіби мамандарды оқытуда қойылатын талаптарды айтарлықтай өзгерістерге алып келді деп айтуға болады. Білім алушының тиімділігі оның алған білімінің деңгейінен емес, игерген дағдылары мен әдістерінің қолдану мүмкіндіктерін анықтауы тиіс. Нақтырақ айтатын болсақ ғаламтор дәуірінде фактілерді – даталарды және оқиғаларды есте сақтаудың қажеттілігі жоқ. Ақпараттармен жұмыс жасау дағдыларын игеру сыни ойлау қабылетін дамытуды және фактілер арасындағы ұқсастық орнату арқылы оларды түсіндіре білу дағдыларын қалыптастыру жеткілікті.

Кәсіби бағыттарды өзгерту, жеке көрсеткіштер деңгейін көтеру еңбек нарығындағы бәсекеге қабылеттілікті арттыру – ол өте күрделі процесс.

Жоғары кәсіби білім беру сапасын түбегейлі жақсарту қажет. Ойлау қабылеттіліктері, ақыл ой және шығармашылық қабылеттіліктер және жаңа дағдылар сонау бала кезден қалыптасуы қажет. Білім беру жүйесінде моделдік негізде; креативтілікті, сыни ойлау қабілетін, коммуникативтілікті дамытуға және сонымен қатар командада яғни топтар ішінде жұмыс жасай білуге басты назар аударылуы қажет [1].

Проблемалық жағдайлар білім алушылардың ақыл-ой белсенділігінің сұрақтары арқылы жүзеге асырылады. Білім берушінің сұрақтары білім алушыларға қиындық туғызатындай және өз бетінше жауап беруге болатындай күрделі болуы қажет.

Проблемалық мәселелердің әдеттегі оқу міндеттерінен айырмашылығы оның белгілі бір жағдайды сипаттауы ғана емес, сонымен қатар осы аталған жағдайдың негізінде ашылуы тиіс мәліметтердің сипаттамаларын көрсетуді қамтуы тиіс.

Зерттеулер көрсеткендей, барлық пәндерге бірдей ортақ педагогикалық тәжірибеге тән проблемалық жағдайлардың түрлерін ажыратуға болады;

Біріншісі, білім алушылар мәселені қалай шешуді білмесе, проблемалық сұрақтарға жауап бере алмайтын, білім беру немесе өмірлік жағдайдағы оқиғаларды

түсіндіре алмайтын түлек дайындалып шығуы әбден мүмкін, сол себепті де осы жерде проблемалық жағдай туындайды.

Екіншісі, білім алушыларда бұрын алған білімдерін жаңа тәжірибелік жағдайларда қолдану қажеттілігі туындағанда проблемалық жағдайлар орын алады.

Үшіншісі, мәселелерді шешудің теориялық жолы мен таңдалған әдістердің тәжірибелік мүмкін еместігі арасындағы қарама-қайшылық орын алса, проблемалық жағдайлар міндетті түрде туындайды.

Төртіншісі, проблемалық жағдайлар оқу тапсырмаларын орындаудың іс жүзінде қол жеткізілген нәтижелері мен білім алушыларды теориялық жетілдіру үшін білімнің жеткіліксіздігінің арасындағы қарама-қайшылықтар орын алған жағдайларда туындайды.

Бүгінгі қоғамның тарапынан білім беруші оқытушыларға қойылып отырған негізгі талап ол сапалы білім берумен қатар, жан-жақты дамыған, өзіндік ой-пікірі қалыптасқан түлектерді дайындау.

Түлектерді даярлауда оның тәнін және жанын қатар дамытуға, танымдық қызығушылығын артыруға және сонымен қатар іздену, анықтау, жүйелеу әдіс тәсілдерін қолдануға баулу негізгі мақсат болып табылады.

Мемлекеттік білім беру стандарты жаңа педагогикалық технологияларды білім үдерістеріне енгізуді бағыттайды. Сол себепті оқу-тәрбие процестеріне жаңартылған инновациялық әдіс тәсілдерді енгізу білім алушылардың білім алуға қызығушылықтарын, талпыныстарын арттырып, өз беттерінше ізденуге және шығармашылық еңбек етуге жол салатыны айдан анық.

Қазіргі таңда жоғарғы оқу орындарында педагогикалық тәжірибені зерттеу және жинақтау істері күрделі мәселелердің бірі болып табылады.

Педагогикалық тәжірибе – оқыту, білім беру нақтырақ айтсақ нәтижесі білім берушінің жеке тұлғалық сапаларынан білінетін белгілі бір мақсатпен ұйымдастырылатын педагогикалық процесс.

Қазіргі уақытта еліміздің халықаралық білім беру кеңістігіне кіруі жүзеге асырылуда. Бұл өз кезегінде жоғары білім беру

жүйесін реформалаудың түйінді бағыттарын нақтылауды қажет етеді. Тез өзгеріп жатырған технологиялар дамыған заманда оның басты ұстанымы: өмір бойы білім алу, адамның сапалы кәсіби және ғылыми дайындығы, өз бетінше іздене білуі және өзін-өзі жетілдіруге қабылеттілігі.

Жоғары педагогикалық білім берудің қазіргі кезеңдегі ең өзекті мәселесі – бәсеке-лестікке қабылеттілік, білім беру сапасын арттыру, еңбек нарығына сұранысқа ие болатындай кәсіби мамандарды даярлау. Бұл жоғары оқу орындарында білім беру сапасын арттыру, әлемдік білім кеңістігінің тәжірибелерін игеру арқылы ғана жүзеге асатындығы белгілі.

Қазақстан Республикасының 2020-2025 жылдарға дейінгі білім беруді дамытудың Мемлекеттік бағдарламасының негізгі мақсаты – білім берудің бәсекеге қабылеттілігін арттыру, экономиканың тұрақты дамуы үшін сапалы білімнің қолжетімділігін қамтамасыз ету арқылы адам капиталын дамыту деп көрсеткен [1].

Жастардың сапалы білім алып, білікті маман болып қалыптасуы, әрине дұрыс ұйымдастырылған оқыту процесімен тікелей байланысты. Білім беру барысында педагогтың оқытудың әдіс-тәсілдерін, формаларын орынды қолдана білуі нәтижесінде ғана қоғамымызда болашағынан мол үміт күттірер білімді де білікті, кәсіби шеберлігі қалыптасқан тұлғалар пайда болады.

Білім берудің теориясы мен практикасында көптеген формалар жинақталған. Форма – латын тілінен сыртқы бейнесі, сыртқы көрінісі деген мағынаны білдіреді. Оқытуды ұйымдастыру формалары түсінігіне берілген анықтамалар да түрліше болып келеді. Атап айтсақ:

Педагогикалық сөздікте: «Оқытуды ұйымдастыру формасы дегеніміз – оқытудың әдіс-тәсілдерін тиімді қолануды жүзеге асыру үшін білім алушыларды топтастыру».

Ресей педагогы И.М. Чередовтің пікірі бойынша: «Оқытуды ұйымдастыру формасы дегеніміз – педагогикалық іс-әрекетте белгілі бір тапсырманы орындау кезіндегі білім алушылар мен оқытушының бір-бірімен өзара байланысты ықпалдастық, әсер етушілік қарым-қатынасы».

Г.Усмановтың «Педагогика» атты оқу құралында: «Оқытуды ұйымдастыру формасы дегеніміз – бұл оқытушы мен білім алушылардың оқу әрекетіне қолайлы жағдай жасау үшін арнайы ұйымдастырылған белгілі бір тәртіппен өтілетін жұмыс» деп қарастырылады[2].

Педагогиканы оқытуды ұйымдастырудың аудиториялық формаларына дәрістер, семинарлар, зертханалық оқу процестері жатады.

Дәріс – педагогика бойынша оқу процестерінің классикалық формасы. Оның дидактикалық мақсаты білім алушылардың оқу материалдарын терең меңгерулері үшін бағыт беретін негізді қалыптастыру болып табылады. Дәрістердің негізгі дидактикалық

қызметтеріне ақпараттық, бағыт-бағдарлық, түсіндірушілік, жүйелеушілік, дамытушылық, эмоционалды-ынталандырушылық қызметтері жатады[3].

Оқытушы педагогикалық білім беру барысында қолданатын аудиториялық және аудиториядан тыс сабақтардың нәтижелері негізінде білім алушылар бойында өз бетінше жұмыс істей алатын іс-әрекеттің қалыптасуы тәжірибесіне байланысты екендігін білуі қажет. Білім алушылардың өз бетімен жұмыс істеуді дамыту проблемасы, оқу және ғылым іс-әрекетіндегі білімдерін арттыруы, толықтыруы, проблемалық жағдайдан шығу жолдарын ойлап табуы педагог іс-әрекетінің басты мәселесі болып табылады[4].

Пайдаланылған дереккөздер тізімі:

- 1.Қазақстан Республикасының 2020-2025 жылдарға дейінгі білім беруді дамытудың Мемлекеттік бағдарламасы (yvision.kz).
2. Оқытуды ұйымдастырудың формаларының мәні, мазмұны және түрлері (www.diplomk.az.kz).
- 3.Г. Н. Губайдуллина «Педагогиканы оқыту әдістемесі» - Алматы, 2011ж.
- 4.Ә. Мұханбетжанова «Педагогиканы оқыту әдістемесі» - Алматы, 2011ж.
- 5.Демкин В.П., Можаева Г.В. Организация учебного процесса на основе технологий дистанционного обучения. Учебно-методическое пособие. Томск, 2009.

Автор туралы мәлімет

Құрманяз Тұрар Жақсыбайұлы – Қазақстан Республикасы ІІМ М.Бөкенбаев атындағы Ақтөбе заң институтының Кәсіби даярлық факультетінің оқытушы-әдіскері, полиция аға лейтенанты.

Құрманяз Тұрар Жақсыбайұлы – преподаватель-методист факультета профессиональной подготовки Актюбинского юридического института МВД Республики Казахстан им. М.Букембаева, старший лейтенант полиции.

Kurmaniyaz Turar Zhaksybayevich – teacher-methodologist of the Faculty of Professional Training of the Aktobe Law Institute of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after M. Bukembayev, senior police lieutenant.

¹Сагинтаева А.А.¹Актюбинский юридический институт МВД Республики Казахстан имени М.Букенбаева, Актюбе, Казахстан.

ВИКТИМОЛОГИЧЕСКИЙ АСПЕКТ В ДЕЯТЕЛЬНОСТИ СОТРУДНИКОВ ОВД

В настоящей статье представлен аналитический разбор профессионально значимого качества как профессионализм, обеспечивающее его повышенный уровень при служебной деятельности.

Наличествующий подход, выработанный и являющийся основой формирования компетенций, в рамках которого ведется анализ на предмет выявления виктимного поведения, направлен на выработку работника прилагать определенные знания и умения в практической деятельности, быстро реагировать, вникать и суметь применить их в различных условиях деятельности, а также проявить гибкую реактивность на изменения внешних факторов. Для того, чтобы достичь поставленную цель, необходимо учесть психологические особенности специфики и профессионально важные качества, которые обеспечивают предельность эффективного решения оперативно-служебных задач. Приводится анализ наблюдения, с целью дефиниции этого аспекта. Дается обоснование мнения о том, что профессиональная наблюдательность является частью виктимологической профилактики.

Ключевые слова: виктимность, профессионально-психологическая подготовка, жертва, деформация, профилактика, подход, аналитический разбор.

ПО ҚЫЗМЕТКЕРЛЕРІНІҢ ҚЫЗМЕТІНДЕГІ ВИКТИМОЛОГИЯЛЫҚ АСПЕКТ

Осы мақалада қызметтік қызмет кезінде оның жоғары деңгейін қамтамасыз ететін кәсіпқойлық ретінде кәсіби маңызды сапаға аналитикалық талдау ұсынылған.

Қалыптасқан және компанияларды қалыптастырудың негізі болып табылатын, оның шеңберінде жәбірленуші мінез-құлықты анықтау тұрғысынан талдау жүргізілетін қолда бар тәсіл қызметкерді практикалық қызметте белгілі бір білім мен дағдыларды дамытуға, тез әрекет етуге, оларды әр түрлі қызмет жағдайларында қолдануға, сондай-ақ сыртқы факторлардың өзгеруіне икемді реактивтілік танытуға бағытталған. Алға қойылған мақсатқа жету үшін жедел-қызметтік міндеттерді тиімді шешудің шегін қамтамасыз ететін ерекшеліктер мен кәсіби маңызды қасиеттердің психологиялық ерекшеліктерін ескеру қажет. Осы аспектіні анықтау мақсатында бақылау талдауы келтірілген. Кәсіби бақылау виктимологиялық профилактиканың бөлігі болып табылады деген пікірге негіз беріледі.

Түйінді сөздер: виктимологиялық, кәсіби-психологиялық дайындық, жәбірленуші, деформация, алдын алу, тәсіл, аналитикалық талдау.

THE VICTIMOLOGICAL ASPECT IN THE ACTIVITIES OF POLICE OFFICERS

This article presents an analytical analysis of professionally significant quality as professionalism, which ensures its increased level in official activities.

The existing approach, developed and which is the basis for the formation of competencies, within which an analysis is conducted to identify victim behavior, is aimed at developing an employee to apply certain knowledge and skills in practice, to react quickly, to delve into and be able to apply them in various conditions of activity, as well as to show flexible reactivity to changes in external factors. In order to achieve this goal, it is necessary to take into account the psychological characteristics of the

specifics and professionally important qualities that ensure the maximum effectiveness of solving operational and service tasks. An analysis of the observation is given in order to define this aspect. The author substantiates the opinion that professional observation is a part of victimological prevention.

Key words: victimization, vocational and psychological training, the sacrifice, the deformation prevention, approach, analytical analysis.

Наличествующий подход, выработанный и являющийся основой формирования компетенций, в рамках которого ведется анализ на предмет выявления виктимного поведения, направлен на выработку работника прилагать определенные знания и умения в практической деятельности, быстро реагировать, вникать и суметь применить их в различных условиях деятельности, а также проявить гибкую реактивность на изменения внешних факторов. Для того, чтобы достичь поставленную цель, необходимо учесть психологические особенности специфики и профессионально важные качества, которые обеспечивают предельность эффективного решения оперативно-служебных задач. Приводится анализ наблюдения, с целью дефиниции этого аспекта. Дается обоснование мнения о том, что профессиональная наблюдательность является частью виктимологической профилактики.

Так как сотрудники органов внутренних дел, выполняя возложенные на полицию обязанности, выступают в качестве представителя власти и находятся под защитой государства, вопрос исследования проблемы виктимности в процессе исполнения ими служебных обязанностей, является актуальным.

В связи с тем, что каждый день сотрудник в рискованных условиях несет службу, это приводит к привыканию. Теряется бдительность, связанная с ощущением, что их работа связана с экстремальными ситуациями в результате это может привести к потерям. Поэтому полагаем, одной из целей переподготовки сотрудников органов внутренних дел является пересмотреть модель отношения к ежедневной трудовой деятельности, а именно возможные риски и потери, что позволит сформировать у них такие качества и свойства, способствующие бдительности и готовности к опасности [7].

В настоящее время научный анализ, совместно с оперативной обстановкой основательно требует системный подход в переподготовке сотрудников ОВД. Так, Профессионализм сотрудника полиции определяется через обусловленные требования государства и общества к профессиональному облику стража правопорядка и потребности, особенности оперативно-служебной деятельности, при наличии гражданских, нравственных, духовно-моральных и иных профессионально значимых качеств личности учитывая рост информационного потока, а также нестабильности социальных и экономических условий.

Рассмотрим несколько направлений виктимности:

Виктимность (общая) в психологии является определением и исследованием причинного поведения личности, которая осознанно или неосознанно создает такие ситуации, в результате которых она становится потерпевшей/пострадавшей/жертвой.

Криминальная виктимность – учение о жертве, раздел криминологии, изучающий поведение потерпевших и его роль в причинном поведении, объяснении преступного поведения.

Травмальная виктимность (жертвы несчастного случая) производственные, транспортные, бытовые, природные катастрофы и т.д.

Наряду с общей виктимностью, травмальной и криминальной существует и профессиональная виктимность, которая связана со степенью личной безопасности сотрудников ОВД, а также содержанием выполняемой ими, деятельности и в значительно влияющую на ее эффективность.

Профессиональная виктимология в ОВД изучает профессиональные и личностные особенности жертвы (потерпевшего, пострадавшего сотрудника), недостатки в профессиональной подготовленности, психоло-

гически значимые виктимные качества и состояния, образ жизни и стереотипы поведения, спровоцировавшие или значительно облегчившие противоправные действия сотрудников либо создавшие условия для несения физических, психологических и имущественных потерь.

Анализ показал, что основной процент сотрудников органов внутренних дел погибают или получают ранения при задержании правонарушителей, проверке документов подозреваемых, конвоировании задержанных и арестованных лиц или внезапного нападения на них преступников. Имеются в опасных для жизни и здоровья случаи, когда сотрудники проявляют непрофессионализм, неосторожность, беспечность, демонстрируют недостаточную подготовленность к действиям в подобных ситуациях, не обладают умениями разрешать конфликты с правонарушителями психологическими методами, имеются факты агрессивного и провокационного поведения, проявляют излишнюю жестокость.

Подобные действия укладываются в рамки уязвимого поведения (виктимного) и требуют его изучения, а именно выработки психологических рекомендаций по снижению виктимности сотрудников органов внутренних дел.

Профессиональная виктимность сотрудников органов внутренних дел – это совокупность личностных предпосылок, качеств и элементов профессиональной неподготовленности, определяющих предрасположенность и потенциальную возможность для полицейского работника, который исполняет служебные обязанности в реально опасных ситуациях различного предиката (криминальный, техногенный, стихийное бедствие и тп.) стать жертвой, понести физические (получить телесные повреждения или разной тяжести ранения) и психологические потери.

Анализ ряда проблем возникающих у полицейских, показал очевидность неправильного ориентирования в конкретной ситуации, а именно наличие неуверенности в верном применении специальных средств, физической силы или огнестрельного оружия, в правильности собственных действий и оценке ситуации, а также общий негативный

настрой отдельных граждан к любым активным проявлениям действий сотрудников полиции.

Личность с виктимными качествами, имеет личностную уязвимость, предрасположенность и подверженность к несчастным случаям при действиях полицейского в экстремальных ситуациях, определяющихся опасностью для его здоровья и жизни.

С одной стороны, виктимность включает в себя отрицательные психологические характеристики личностных особенностей, качеств и состояний, профессионально-психологической подготовленности, увеличивающих вероятность быть уязвимым или стать подверженным несчастным случаям и с другой стороны, психологические характеристики личности, отражающие физический возраст, пол, образование, жизненный опыт, занятие «опасной» профессией и тп. [1].

У определенного количества полицейских, явно выраженный уровень профессиональной виктимности определяется как рассмотрено выше, низким уровнем профессиональной, в том числе психологической подготовки, которая обусловлена наличием личностных качеств и свойств, формирующих уязвимость личности, а также предрасположенность к неэффективным действиям в опасных ситуациях, которые нередко приводят к несчастным случаям, ранениям или гибели.

На ряду с этим, основная причина проявления виктимности у сотрудника полиции, это деформация в следствии профессиональной деятельности, говоря иначе профессиональная деструкция, с точки зрения психологии наступающая по истечении пяти лет службы.

Профессиональная деформация личности – это изменение личностных ориентаций, характера, способов общения и поведения, которые наступают под влиянием продолжительного выполнения профессиональной деятельности с одной и той же ее функцией.

Если остановится в изменении данных личностных направленностей – профессиональной деформации работника полиции, в контексте внутри-коллективного взаимодействия, то деловые взаимоотношения между

коллегами, обретают личностных характер со стороны данного сотрудника, который может позволить себе перейти на конфронтации с теми, чьи взгляды и мнения отличны от его, или переступая «правила» при коммуникации, например, переходя личные границы, не соблюдая этические нормы поведения. Данная личность, являясь работником конкретной исполнительской функции, может позволить самому себе «устанавливать» сроки выполнения на него возложенных задач, или вовсе «пересмотреть» основные принципы деятельности ОВД, так как он считает нужным. Привыкая к постоянной опасности, в ситуациях потенциально представляющую угрозу его жизни и здоровью, переоценивают свои силы и возможности, не прислушиваясь к своим инстинктам самозащиты.

В итоге сотрудники становятся внушаемыми, неосторожными, доверчивыми по отношению к данному контингенту лиц, что определяет негативные изменения морально-нравственных ценностей, психологических и профессиональных качеств личности сотрудников и, как следствие их виктимизацию [2]. Иначе говоря, существует закономерность: чем выше показатели противоправного поведения сотрудников, тем ниже уровень виктимологической безопасности, и наоборот. Так, целесообразно и необходимо ознакомление некоторых рекомендаций для полицейских работников, в качестве профилактики виктимности и виктимного поведения.

Выделим три группы основных факторов, препятствующих проявлению виктимности, как свойства личности [3]:

- первая группа факторов определена с уровнем культуры полицейского, его жизненными целями и ценностями. Результаты изучения и исследования практической деятельности, показывают, что сотрудник ориентированный не только на выполняемость работы, но и на улучшение и укрепление его взаимоотношений внутри коллектива, товарищами и семьей, легче переносят нагрузки и быстрее восстанавливаются, а также наиболее успешны и остаются не подвержены профессиональной деформации;

- вторая группа факторов связана с устойчивостью личности, а именно качеством которое поддается развитию для успешного противостояния травмирующим условиям деятельности. Устойчивость личности должна учитываться при первичном принятии будущего полицейского на службу, для содействия правильного противостояния различных стрессовых ситуаций, возникающих в служебной деятельности;

Третья группа связана с овладением сотрудником психотехник и техник саморегуляции, это аутогенные тренировки, медитация, техники нейтрализации конфликтных ситуаций и управления конфликтом, методики ведения переговоров и тп. [4].

Профилактика виктимологического аспекта правонарушений в системе органов внутренних дел, является частью профессионального становления сотрудника [5].

Формирование профессиональной наблюдательности сотрудников органов внутренних дел способствует тому, что сотрудник будет замечать признаки опасности и предупреждать возможные негативные последствия. Еще одним важным следствием формирования профессиональной наблюдательности сотрудника является повышение его способности к замечанию своих действий, в том числе, ставших автоматическими, не осознаваемыми в процессе деятельности. Это способствует виктимологической профилактике сотрудника и обеспечивает бдительность при решении оперативно-служебных задач. Для иллюстрации рассмотрим пример из деятельности сотрудника Госавтоинспекции. Сотрудник ежедневно несет службу в условиях риска и опасности. Если он будет обладать развитой профессиональной наблюдательностью, то сможет замечать те действия и манипуляции, которые совершает в течение дня. Так, находясь на проезжей части, он может замечать транспортные средства, траекторию их движения, особенности их маршрута, что поможет ему вовремя заметить опасность, в случае ее возникновения, и совершить действия по защите себя или своего напарника [7]. Это позволит ему, как «ролевым типом виктимности» избежать становления потерпевшим в

дорожно-транспортном происшествии при пресечении нарушений правил дорожного движения либо регулировании дорожного движения [3, с. 30].

Таким образом, можно сделать вывод о том, что в целях предупреждения виктимности сотрудников ОВД необходимо прежде всего, правильно организовать профессионально служебную подготовку и сформиро-

вать у них знания, умения и навыки, способствующие защите от преступных посягательств при исполнении ими служебных обязанностей и кризисных ситуациях. Важна четкая ориентированность и осознанность полицейского, того что за его плечами общепринятые жизненные цели и ценности: жизнь, здоровье, семья и служебная деятельность во благо народа!

Список использованных источников:

1. Варьгин А.Н. Преступность сотрудников органов внутренних дел и воздействие на нее / под редакцией Б.Т. Разгильдиева. Саратов: Изд-во Саратов. Ун-та 2003. 218с.
2. Ривман Д. В., Устинов В.С. Виктимология: монография. – Н. Новгород, 1998. 211с.
3. Эриксон Г.Э., Детство и общество/ Изд-е, перераб. и доп. / Пер. с англ. – СПб: Ленато, АСТ, Фонд «Университетская книга», 1996. 592 с.
4. Гурская С.П. Программа сценарного поведения // вестник ЮУрГУ. Сер. Психология. 2013. Т. 6, №1 С. 101-104.
5. Кашкаров А.А. Виктимологический механизм должностной преступности // Общество и право. 2016. №2(56).
6. Гоулман, Дэниел. Фокус. О внимании, рассеянности и жизненном успехе /Д. Гоулман. — М.: АСТ, 2013. – Серия: CORPUS.

Сведения об авторе

Сагинтаева Асель Айдосовна – старший преподаватель кафедры профессионально-психологической подготовки и управления ОВД Актюбинского юридического института МВД Республики Казахстан им.М.Букембаева, подполковник полиции.

Сагынтаева Әсел Айдосқызы – Қазақстан Республикасы ІІМ М.Бөкенбаев атындағы Ақтөбе заң институтының кәсіптік-психологиялық даярлық және ІО басқару кафедрасының аға оқытушысы, полиция подполковнигі.

Sagintayeva Assel Aidosovna – senior lecturer of the Department of Professional Psychological Training and Management of the Department of Internal Affairs of the Aktobe Law Institute of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after M.Bukenbayev, police Lieutenant Colonel.

¹Садықов А.К.

¹ *Актюбинский юридический институт МВД Республики Казахстан им. М.Букенбаева, Актюбе, Казахстан.*

КОММУНИКАТИВНЫЕ МЕТОДЫ ПРЕПОДАВАНИЯ В МЕЖВЕДОМСТВЕННЫХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЯХ

В данной статье рассматривается проблема, актуальность которой обусловлена потребностью человека в коммуникабельности и потребности общества, желающего видеть конкурентоспособного человека, склонного к сотрудничеству. В современном деловом мире выпускникам учебных заведений не хватает коммуникативных навыков. Коммуникативное обучение структурировано, таким образом, что все его содержание и организация пронизаны новизной, что, в свою очередь, позволяет отказаться от произвольного запоминания, развивает речевую продуктивность, эвристичность и продуктивность языковых навыков учащихся, пробуждает интерес к учебной деятельности.

Ключевое слово: высшее образование, учитель, образовательный процесс, коммуникация, обучение общению.

ВЕДОМСТВОАРАЛЫҚ ОҚУ ОРЫНДАРЫНДАҒЫ КОММУНИКАТИВТІ ОҚЫТУ ӘДІСТЕРІ

Бұл мақала өзектілігі адамның қарым-қатынас дағдыларына деген қажеттілігімен және бәсекеге қабілетті адамды ынтымақтастыққа бейім көргісі келетін қоғамның қажеттіліктерімен анықталатын проблеманы қарастырады. Қазіргі бизнес әлемінде түлектерге коммуникативті дағдылар жетіспейді. Коммуникативтік оқыту оның барлық мазмұны мен ұйымдастырылуы жаңашылдықпен сусындайтындай етіп құрылады, бұл өз кезегінде ерікті есте сақтаудан бас тартуға мүмкіндік береді, сөйлеу өнімділігін, эвристикалық және оқушылардың тілдік дағдыларының өнімділігін дамытады, оқуға деген қызығушылықты әрекеттер оятады

Түйінді сөздер: жоғары білім, мұғалім, оқу-тәрбие үдерісі, қарым-қатынас, обучение общению.

COMMUNICATIVE TEACHING METHODS IN INTERDEPARTMENTAL EDUCATIONAL INSTITUTIONS

This article examines a problem whose relevance is determined by a person's need for communication skills and the needs of a society that wants to see a competitive person inclined to cooperate. In today's business world, graduates lack communication skills. Communicative learning is structured in such a way that all its content and organization are imbued with novelty, which, in turn, allows one to abandon arbitrary memorization, develops speech productivity, heuristics and productivity of students' language skills, and awakens interest in educational activities.

Keywords: higher education, teacher, educational process, communication, communication training.

В учебном процессе остается открытым вопрос о необходимости новой методологической системы, которая могла бы гарантировать, что эта цель будет достигнута наиболее эффективным и рациональным способом. На протяжении нескольких лет в Казахстане разрабатываются принципы коммуникативной

методологии. Логика развития коммуникативной методологии привела к окончательному выводу культуры образования на новый уровень. Кроме того, как показала практика использования метода общения, он обеспечивает не только усвоение материала, но и развитие всесторонних личностных качеств.

Считается необходимым учитывать психологические факторы коммуникативного обучения, к которым относятся:

- уважение к личности обучаемого,
- принятие личной уникальности каждого участника работы,
- защита личности от психологических травм на уроке,
- поддержание личной автономии каждого обучаемого,
- развитие межличностных отношений.

Занятия по обучению, ориентированному на общение, основаны на игре, подражании и свободном общении.

Формирование коммуникативной компетентности учащихся образовательных учреждений на основе образовательного процесса, основанного на компетентностном подходе.

Совершенствование процесса формирования коммуникативной компетентности учащихся в процессе профессионального обучения в образовательных учреждениях.

Эффективность формирования коммуникативной компетентности учащихся в учебном процессе на основе компетентностного подхода возрастет, если:

1. Коммуникативная компетентность рассматривается как важная составляющая профессиональной компетентности выпускника образовательного учреждения [Введенский В.Н. Моделирование профессиональной компетентности педагога // Педагогика, 2003. №10. С. 51-55.];

2. Разработанные уровни формирования коммуникативной компетентности используются в педагогической диагностике;

3. Процесс формирования коммуникативной компетентности учащихся организуется в соответствии с разработанной образовательной программой;

4. При формировании коммуникативной компетентности учащихся соблюдаются следующие педагогические условия:

- содержание отдельных гуманитарных, юридических и специальных дисциплин включает теоретические и практические вопросы, позволяющие целенаправленно формировать коммуникативную компетентность;

- для преподавателей организуются методические семинары, круглые столы, педагогические консультации по проблеме формирования коммуникативной компетентности и представлены новые методики проведения занятий в рамках компетентностного подхода;

- в процессе формирования коммуникативной компетенции используются активные методы обучения, практические и ориентированные занятия и тренинги.

Результат изучения различных подходов позволил определить содержание понятия коммуникативной компетентности применительно к УВД и выявить педагогические условия и возможности формирования коммуникативной компетентности в процессе обучения слушателей в образовательных учреждениях. Министерство внутренних дел Республики Казахстан основано на компетентностном подходе [Коржуев А.Б., Попков В.А. Актуальные проблемы высшего образования и образования взрослых. М.: Ассоциация «Профессиональное образование», 2002. 340 с- обоснование образовательной программы по формированию коммуникативной компетентности учащихся образовательных учреждений];

- характеристика уровня подготовки вашей коммуникативной компетентности;

- разработка методических рекомендаций для заведующих кафедрами и преподавателей по формированию коммуникативной компетентности учащихся образовательных учреждений. Рекомендации включают актуализацию содержания учебного процесса, активизацию самостоятельной работы студентов, индивидуализацию профессиональной подготовки студентов, что позволяет оптимизировать профессиональную подготовку будущих сотрудников ОВД [Дубов Г.В., Пылев С.С., Гришин А.А. под ред. Щеглова А.Б. Профессиональная этика сотрудников из числа сотрудников ОВД] [Дубов Г.В., Пылев С.С., Гришин А.А. под ред. Щеглова А.Б. правоохранительным органам. Учебная программа по труду. Специальности: юриспруденция.].

В соответствии с современным подходом правоохранительных органов, за счет от-

каза от преимущественного применения административных и карательных мер в пользу мер социального предупреждения преступности, возрастает значение коммуникативного подхода как наиболее продуктивного, ненасильственного способа достижения профессиональных целей для сотрудников.

Профессиональное общение сотрудника имеет одну особенность, которая, во-первых, отличает его как представителя правоохранительного органа от представителя другой профессии от человека к человеку.

Теоретический анализ, опросы показали, что для сотрудников характерен правовой, принудительный, властный, нормативный, экстремальный характер общения Эф-

фективность выбранных условий также была подтверждена данными самооценки и экспертной оценки.

Это дает основание рекомендовать использование разработанной педагогической программы для формирования коммуникативной компетентности учащихся и выделенных условий для их успешного функционирования при подготовке будущих сотрудников.

В данной статье анализируется лишь часть разнообразных педагогических проблем, связанных с организацией учебного процесса в учебных заведениях, профессиональным общением сотрудников полиции, которые требуют дальнейшего теоретического обоснования и экспериментальной проверки.

Список использованных источников:

1. Брудный А.А. О проблемах коммуникации. Методологические проблемы социальной психологии. М.: Наука, 1979г. 175-176 стр.
2. Моделирование профессиональной компетентности учителей Педагогика, 2003год. № 10. С. 51-55.
3. Дубов Г.В., Паирев С.С., Глицин А.А. Под редакцией Щеглова. Профессиональная этика сотрудников внутренних дел. Практическая учебная программа. Специальность: юриспруденция.
4. Дуров А.Б. Судебная медицина. Минск, 1975 год. С. 178.
5. Емельянов Ю.Н. Теория образования и практика повышения коммуникативной компетентности: диссертация доктора психологических наук. Санкт-Петербург: Санкт-Петербургский университет.
6. Психологические аспекты социальных навыков. Диссертация доктора технических наук. психол. психол. наука. 188 стр.
7. Коржуев А.Б., Попков В.А., Актуальные проблемы высшего школьного и взрослого образования. Ассоциация «Профессиональное образование», 2002 год. С. 340.

Сведения об авторе

¹*Садыков Азамат Кунтуевич* – старший инспектор отдела планирования и контроля Актыбинского юридического института МВД Республики Казахстан имени М.Букенбаева, майор полиции.

¹*Садыков Азамат Кунтуұлы* – Қазақстан Республикасы ІІМ М.Бөкенбаев атындағы Ақтөбе заң институтының жоспарлау және бақылау бөлімінің аға инспекторы, полиция майоры.

¹*Sadykov Azamat Kuntuevich* – Senior Inspector of the Planning and Control Department of the Aktobe Law Institute of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after M.Bukenbayev, police major.

¹Таласбаев Н.А.

¹Қазақстан Республикасы ИМ М.Бөкенбаев атындағы Ақтөбе заң институты,
Ақтөбе, Қазақстан.

ФИЗИКАЛЫҚ САУ ҰРПАҚТЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ВАЛЕОЛОГИЯЛЫҚ МАҢЫЗЫ

Адам ағзасы физикалық және интеллектуалды дамуды жақсартудың белсенді биологиялық ынталандыру факторлары болып табылатын қозғалыстарға биологиялық қажеттілікті сезінеді. Мақалада денсаулықты нығайтуда және жеке тұлғаны жан-жақты дамытуда қалыптасатын валеологияның өзекті мәселелері, оның ішінде жоғары оқу орындары студенттерінің денсаулығын нығайтуда педагогикалық валеологияның алатын орны туралы қарастырылады.

Түйінді сөздер: валеология, денсаулық, салауатты өмір салты, дене шынықтыру және спорт.

ВАЛЕОЛОГИЧЕСКОЕ ЗНАЧЕНИЕ ФОРМИРОВАНИЯ ФИЗИЧЕСКИ ЗДОРОВОГО ПОКОЛЕНИЯ

Человеческое тело испытывает биологическую потребность в движениях, которые являются активными биологическими стимуляторами для улучшения физического и интеллектуального развития. В статье рассматриваются актуальные проблемы валеологии, формирующиеся в укреплении здоровья и всестороннем развитии личности, в том числе о том, какое место занимает педагогическая валеология в укреплении здоровья студентов высших учебных заведений.

Ключевые слова: валеология, здоровье, здоровый образ жизни, физическая культура и спорт.

VALEOLOGICAL SIGNIFICANCE OF THE FORMATION OF A PHYSICALLY HEALTHY GENERATION

This article discusses topical issues of valeology, which are formed in the promotion of health and comprehensive development of personality. The article discusses the current problems of valeology that are emerging in health promotion and comprehensive personal development, including the place that pedagogical valeology occupies in strengthening the health of students of higher educational institutions.

Keywords: valeology, Health, Health image of Life, Physical Culture and sports.

XX ғасырдың екінші жартысында медицина теориясы халықтың денсаулығына қол жеткізу үшін дені сау адамның денсаулығын сақтауға назар аудару керек деген мақсатты негізгі алды айналды. XX ғасырдың соңында денсаулық туралы ғылымды енгізу қажеттілігі туралы сұрақты күн тәртібіне қою күтпеген жағдай болып көрінуі мүмкін. Алғашқы кезден бастап медициналық өнер, содан кейін ғылым денсаулықты басты мақсаты ретінде көрді. Медицина корифейлері табиғаттың ұлы сыйы ретінде денсаулыққа басымдық берді.

Денсаулық пен сұлулық ежелгі емшілер мен философтардың ой-пікірлерінің нысаны болды. Цицерон денсаулық туралы айтты: әртүрлі психикалық күйлердің дұрыс қатынасы, ал ежелгі Грецияның медицинасы өзінің гүлдену кезеңінде аурудың материалдық себептерін, олардың сыртқы ортамен байланысын зерттеу қажет деп санады. Сонымен қатар, ежелгі грек мәдениетінің ерекшелігі жаттығуларға, қатаюға және жеке гигиенаға үлкен көңіл бөлу болды [1]. Шығыстың ежелгі мәдениеттерінде адамның рухани және физикалық жағдайы арасындағы байланыс

байқалды. Шығыс данышпандары абсолютті, бұлыңғыр емес тыныштық пен сыртқы әлеммен үйлесімділік күйін табу үшін шамадан тыс эмоциялар мен құмарлықтардан арылуға тырысты.

Ежелгі Шығыс канондарына сәйкес, адам денсаулығы адамның психиканың тұрақты тепе-теңдігіне қол жеткізе алуына тікелей байланысты болды. Бұған адамның санасына қоршаған факторлар әсер етпейтін толық ішкі еркіндік қана қол жеткізе алады, ол үнемі жоғары, рухани болып қалады.

Өткен ғасырдың 80-ші жылдарының басында медицина ғылымдарының докторы, профессор И.И. Брехман «Валеология» терминін енгізді, 1987 жылдан бастап ол медицина, биология, гигиена, дене шынықтыру және психология, экология, диета және адам, оның денесі туралы басқа ғылымдардың тоғысында дүниеге келген Достық медицина ғылымы ретінде әрекет етеді. Профессор И.И.Брехманның (1982) және В. П. Петленконың (1998) пікірінше, денсаулық пен аурудың арасында «үшінші жағдай» жатыр, аралық және бұл жағдай «ауру алдындағы», яғни дененің қалыпты жұмысының төтенше кернеу жағдайы деп аталады. Бұл күйде адамзаттың жартысынан көбі бар. «Үшінші күйдегі» адамда табиғаттың өзіне тән психофизикалық мүмкіндіктерінің жартысы ғана бар. (Я.Л.Мархоцкий, 2010).

Валеология – көріну заңдылықтары, адам денсаулығын сақтау, нығайту және сақтау механизмдері мен тәсілдері туралы ғылым. Адам ағзасының «үшінші күйін» болжау, тану, алдын алу және жою валеологияның маңызды міндеттері болып табылады [2].

Адамның денсаулығы қандай маңыздылық пен құндылықты білдіретіні туралы айтудың қажеті жоқ сияқты. Алайда, сонымен қатар, салауатты өмір салтын көптеген адамдар эфемерлік құбылыс ретінде қабылдайды, әдеттегі күнделікті өмірге аз бейімделеді. Эксцентриктерге немесе өте бай адамдарға қызығушылық танытатын, жеке диетологты, психологты және жаттықтырушыны жалдай алатын адам.

Сарапшылардың айтуынша, бұл қазіргі адам аурудың себептерін түсінуге дағдыланбағандықтан және соның салдарынан олардың өмір салтына тиісті талаптары жоқ. Ол толығымен медицинаға сүйенеді және кез келген ауруды таблеткамен немесе операциямен емдеуге болады деп санайды.

Сонымен қатар, медицинаны емдеуде көмекші ретінде ғана қабылдау керек. Адамды сау ете алатын «керемет» таблеткалар мен ерекше емдеу әдістері жоқ екенін түсіну керек. Денсаулық пен сұлулық, олардың жағдайы, ең алдымен, өз өмірінің нәтижесі. Өкінішке орай, мұндай қарапайым шындықты түсіну үшін адамдар денсаулығына қауіп төнген немесе жоғалған сәттерде жиі келеді.

Жақсы жаққа түбегейлі өзгерістерге қол жеткізу өте қиын, кейде мүмкін емес. Сондықтан біз өзімізді қаншалықты жақсы сезінсек те, нормаларды, салауатты өмір салтының негіздерін сақтау маңызды деп саналады. Салауатты өмір салты – бұл медициналық-биологиялық қызмет қана емес, сонымен қатар, физикалық және рухани қажеттіліктерді ақылға қонымды қанағаттандыру, адамның жеке мәдениеті мен білімін қалыптастыру. Бұл жоғары медициналық белсенділік, елдегі саяси және экономикалық жағдайға қарамастан өзінің кәсіби және әлеуметтік функцияларын орындау мүмкіндігі.

Салауатты өмір салтын қалыптастыру адамның валеологиялық сауаттылығы, гигиеналық дағдыларды үйрету, денсаулығын нашарлататын негізгі факторларды білу негізінде оның өмір сүру жағдайларын жақсартуға бағытталған. Денсаулықты сақтау көбінесе адамның тіршілік ету ортасына байланысты.

Адамның тіршілік ету ортасының қалыптасуы оның валеологиялық мәдениетімен, физикалық, психологиялық және әлеуметтік қысымның әсеріне қарсы тұру қабілетімен тікелей байланысты. Салауатты өмір салтының басты шарты: денсаулықты үйлесімді дамыту мен нығайтуды, адамдардың еңбекке қабілеттілігін арттыруды, олардың шығармашылық

ұзақ өмір сүруін ұзартуды қамтамасыз ететін сауықтыру іс-шараларының кешені[3].

Дені сау баланың дамуы саласындағы ғылыми зерттеулер дене тәрбиесі мен спорттың балалар денесінің қалыптасуына шешуші әсерін көрсетеді. Адам ағзасы физикалық және интеллектуалды дамуды жақсартудың белсенді биологиялық ынталандыру факторлары болып табылатын қозғалыстарға биологиялық қажеттілікті сезінеді. Қозғалыстың рөлі әсіресе дененің қарқынды өсуі мен дамуы кезеңінде – балалар мен жасөспірімдерде маңызды. Осыған байланысты, студенттік кезден адам денсаулығы өмірдің басты құндылығы екенін есте сақтай отырып, оны өмірдің постулаты етуге тырысу керек.

Қоғамның қазіргі экологиялық және гемодинамикалық ерекшеліктерін ескере отырып, адамның және ең алдымен жастардың салауатты өмір салты мәселесі туындайды. Тәжірибені зерттеу қазіргі студенттердің басым көпшілігі салауатты өмір салты мәдениетін өте қалыпты және күмәнмен қабылдайтынын көрсетеді. Иммуитеттің әлсіреуіне әкелетін объективті себептерден басқа, жастардың өз денсаулығына немқұрайлы қарауы және қарапайым білімнің болмауы, дене шынықтыру және спорт арқылы салауатты өмір салтын сақтау және жақсарту, жоғары оқу орындарындағы студенттердің дене тәрбиесі жүйесінде педагогикалық валеологияның кейбір мәселелері бар

Салауатты өмір салты – бұл сіздің денсаулығыңызға ұқыпты және сауатты көзқарас, тең және ақылға қонымды мінез-құлық, дұрыс тамақтану, дене шынықтыру, темекі шегуден бас тарту, алкогольді тұтынудан бас тарту, денені қатайту, табиғатпен достық. Салауатты өмір салты стандарттары дәстүрлер мен әдет-ғұрыптарда, мақал-мәтелдерде, діни көзқарастар мен этнопедагогикада көрініс тапты. Бірақ заманауи өркениет адамды табиғаттан және өзінен алшақтататын өмір жолдарының нұсқаларын ұсынады.

Жоғары оқу орындарындағы студенттердің дене тәрбиесі жүйесіндегі педагогикалық валеологияның негізгі проблемалары біздің жастарымыздың

денсаулығының әлеуметтік беделінің, дене шынықтыру мен бұқаралық спорттың денсаулықты нығайту және физикалық даму құралы ретіндегі рөлін акселерация, қозғалыс белсенділігінің жеткіліксіздігі, оқу процесінде ақыл-ой белсенділігінің жүктемелерінің артуы, жаман әдеттерді тарату сияқты факторларды ескере отырып, құнсыздануы болып табылады. Ғылыми-әдістемелік әдебиеттер мен әзірлемелердің, ақпараттық мазмұнның қосымша құралдарының жеткіліксіздігі және оларды дене тәрбиесі бойынша оқу үдерісінде пайдаланудың нақты әдістемесінің болмауы сабақ кезінде және одан тыс уақытта студенттердің жеке басының жан-жақты дамуын қамтамасыз етуге мүмкіндік бермейді. Осылайша, студенттердің жүйелі жаттығуларға саналы қажеттілігін қалыптастыру оқытушының сабақтарды өткізудің тиімді формалары мен әдістерін іздестіруді, тиісті оқу-әдістемелік қамтамасыз етуді, сондай-ақ белсенді үгіт-насихат қызметін енгізу талап етеді.

Бүгінгі таңда мамандар студенттердің денсаулығын нығайтудың екі стратегиялық бағытын ажыратады: әр адамның бойында бар жағымды нәрселерді жетілдіру және нығайту, өмірлік ресурстарды кеңейту, адамның физикалық, психикалық және рухани әлеуетін нығайту; жағымсыз жағдайларды: ауруларды, шектеулерді, проблемаларды, жаман әдеттерді жеңу және жою; жоғарыда аталған бағыттарды жүзеге асыру үшін студенттердің денсаулығын нығайту үшін мыналарды дамыту қажет және бюджетте экономикалық қамтамасыз етілген және заңнамалық нормалармен расталған кешенді мемлекеттік бағдарламаларды іске асыру.

Студенттік жас (17-25 жас) ерекше анатомиялық-физиологиялық сипаттамаларға ие. Сондықтан дене тәрбиесі студенттердің денесінің тиісті қалыптасуына ықпал етуі, денсаулық жағдайындағы ауытқуларды жоюы, оқу жағдайынан туындаған зиянды әсерлерге қарсы тұруы керек. Демек, жүйелі түрде дене шынықтыру жаттығулары, сондай-ақ студенттерді денсаулық сақтау саласындағы біліммен қаруландыру қажеттілігі туындайды [4].

Жастардың салауатты өмір салтын қалыптастыру үшін негізгі бағыттар бойынша кешенді бағдарламаларды әзірлеу және іске асыру қажет, оларға мыналар жатқызылуы тиіс:

- жастардың соматикалық және психологиялық денсаулығының қазіргі жай-күйінің қолда бар көрсеткіштерін айқындау; дұрыс тамақтануды ұйымдастыру; оқу орындары қызметінің режимін қалыптастыру кезінде эргономикалық талаптарды сақтау;

- жоғары санитарлық мәдениетті, жеке гигиена дағдыларын тәрбиелеу; салауатты өмір салты зиянды әдеттермен үйлеспейді. Салауатты өмір салтын ұстанудың маңызды құралдарының бірі – гигиеналық жаттығулар, оны таңертең де, күндіз де шиеленісті жеңілдету үшін жасауға болады [5].

Қорытындылай келе, «дене тәрбиесі» курсы гигиеналық және валеологиялық білім

көлемінде жоғары оқу орындарының студенттеріне өз білімдерін тереңдетуге, кәсіптер мен өздерінің физикалық жағдайларындағы өзгерістерге саналы түрде қарауға, әр адамның өзін-өзі жетілдіруге деген ұмтылысын нығайтуға, дене шынықтырумен және салауатты өмір салтымен айналысуға деген қызығушылығы мен ынтасын арттыруға мүмкіндік береді, – деп қорытынды жасауға болады. Сондай-ақ, жаттығулар денсаулықты нығайтуға және физикалық дамуға көмектеседі, әртүрлі жаттығулар біздің денемізге әртүрлі әсер етеді, мейлі ол залда, бассейнде, ашық ауада шаңғы жаттығуларында болсын. Жергілікті деңгейде жоғары оқу орындары мен жергілікті өзін-өзі басқару органдары салауатты өмір салтын насихаттауға көбірек көңіл бөлуі керек.

Пайдаланылған дереккөздер тізімі:

1. Бекбергенова Ж.Е. Физическое развитие студентов РК: современные подходы и перспективы. - [Электронный ресурс]. - Режим доступа: [http://www.rusnauka.com/11 NND 2015/Sport/1190808.doc.htm](http://www.rusnauka.com/11_NND_2015/Sport/1190808.doc.htm).
2. Бондарь С.Б. и др. Комплексный подход к проблемам здоровья // Личность студента в образовательно-развивающем пространстве физической культуры: Тез. докл. - М., 2003. - Б. 72.
3. Петленко В.П. Валеология человека [Текст]: здоровье – любовь – красота /В.П. Петленко. – СПб.: РЕТРОС, 1997. – Т. 5: Гармония чувств и образ жизни. – 358 с.
4. Ибадуллаева Х. Т Основы валеологии: Учебное пособие / Х.Т. Ибадуллаева. – Ташкент: ТГЭУ, 2010. -125 с.
5. Шкондина И.Е. Валеология. Учебно-методическое пособие / И.Е. Шкондина. – Ташкент: ТИИЖТ, 2007. - 85 с.

Автор туралы мәлімет

Таласбаев Нұрлан Асхатұлы – Қазақстан Республикасы ІІМ М.Бөкенбаев атындағы Ақтөбе заң институтының дене шынықтыру кафедрасының аға оқытушысы, полиция капитаны.

Таласбаев Нурлан Асхатович – старший преподаватель кафедры физической подготовки Актюбинского юридического института имени М.Букенбаева МВД Республики Казахстан, капитан полиции.

Talasboev Nurlan Askhatovich – Ministry of internal affairs of the Republic of Kazakhstan named after M. Bokenbayev Aktobe Law Institute Department of Physical Culture captain of the police.

¹Туребеков Е.Е.

¹ Қазақстан Республикасы ІІМ М.Бөкенбаев атындағы Ақтөбе заң институты,
Ақтөбе, Қазақстан.

ЖОҒАРЫ ОҚУ ОРЫНДАРЫНДА ПЕДАГОГИКАНЫ ҰЙЫМДАСТЫРУ ФОРМАЛАРЫ

Бұл мақалада жоғары оқу орындарында білім беру процесін ұйымдастыру нысандарын зерттеу нәтижелері берілген. Оқу жүйелерінің авторлық жіктелісі ұсынылған, жоғары оқу орындарында білім беру процесін ұйымдастырудың әртүрлі нұсқаларының артықшылықтары мен кемшіліктері көрсетілген.

Түйінді сөздер ЖОО-да оқыту жүйелері; ЖОО-да білім беру процесін ұйымдастыру нысандары; модульдік, қашықтықтан және жобалық оқыту.

ФОРМЫ ОРГАНИЗАЦИИ ПЕДАГОГИКИ В ВЫСШИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЯХ

В данной статье отражены результаты исследования форм организации образовательного процесса в вузах. Представлена авторская классификация систем обучения, отражены достоинства и недостатки различных вариантов организации образовательного процесса в вузе.

Ключевые слова: системы обучения в вузе; формы организации образовательного процесса в вузе; модульное, дистанционное и проектное обучение.

OPTIMIZATION OF WORK PROCESSES OF DISTRICT POLICE INSPECTORS TAKING INTO ACCOUNT PRACTICE-ORIENTED APPROACHES

This article reflects the results of a study of the forms of organization of the educational process in universities. The author's classification of learning systems is presented, the advantages and disadvantages of various options for organizing the educational process at the university are reflected.

Keywords: educational systems at the university; forms of organization of the educational process at the university; modular, distance and project-based learning.

Білім беру процесінің ұйымдастырушылық формаларын оқу процесіне қатысушылардың өзара әрекеттерінде белгіленген тәртібі мен жүйесінің сипаттамасындағы процесс ретінде қарастыруға болады.

Білім беру процесін ұйымдастырудың әртүрлі нысандары мен жүйелерін таңдау және қалыптастыру әртүрлі факторлармен анықталады: оқытудың мақсаттары мен міндеттері, білім алушылар саны, жекелеген білім беру процестерінің ерекшеліктері, оқу жұмысының орны мен уақыты және т.б.

Оқытудың ұйымдастырушылық формалары мен жүйелерінің жіктелуі мазмұнға, әдістерге байланысты, білім беру процесіне қатысушылардың технологияларына, құралдарына, қызмет түрлеріне және өзара іс-

қимыл әрекеттесу әдістеріне байланысты болады. Алғашқы университеттердің пайда болуымен және жоғары оқу орындарда білім беруде дәрістік-семинарлық жүйе негізгі болып табылады. Бұл жүйенің негізгі компоненттері: дәрістер, семинарлар, практикалық және зертханалық сабақтар, кеңестер және т.б. Оны қолдану үшін тыңдаушылардың оқу-танымдық қызметін жеткілікті тәжірибесі, жалпы ғылымды қалыптастыру дағдылары, өз бетінше білім алу қабілеті бастапқыда болуы қажет.

Оқытудың дәріс-семинар жүйесі бұл жоғары кәсіптік білім беру жүйесінде баламаның жоқтығын көрсетпей, жоғары оқу орындарында білім беру процесін ұйымдастыру нысандары дамымайды.

Дәстүрлі және ең кең тарағаны – білім беру процесін ұйымдастырудың тәртіптік жүйесі. Білім берудің тәртіптік жүйесінің ерекшелігі пәндерді біртіндеп, дәйекті зерделеу негізінде білім беру процесін ұйымдастыру болып табылады.

Жоғары оқу орнында білім беру процесін ұйымдастыруға қойылатын жалпы талаптар оқу орындары заңға сәйкес құрылады. Алайда, бұл дегеніміз жоғары оқу орнында ешқандай еркіндік пен тәуелсіздік жоқтығын білдірмейді. Белгілі бір шектерде оқытылатын пәндердің көлемін, мазмұны мен құрылымын түзету, білім беруде пәндерді нақтылау, олардың оңтайлы мәнін анықтап уақыт бойынша дамуына жоғары оқу орнына мүмкіндік беріледі.[2].

Білім беру процесін ұйымдастырудың дәстүрлі тәртіптік жүйесі болғанына қарамастан процесс бірнеше ғасырлар бойы қалыптасып, сынақтан сәтті өтті. Дәстүрлі тәртіптік білім беру жүйесінің ең басты кемшілігі – тыңдаушы оқу іс-әрекетінің сипаты мен оның болашақ жұмыс орнындағы қойылатын талаптар арасындағы болатын қайшылықтар қарастырылады. Бұл қайшылық шартталған келесі себептерге байланысты:

- білім беру процесін ұйымдастырудың дәстүрлі тәртіптік жүйесі болғанына қарамастан процесс бірнеше ғасырлар бойы қалыптасып, сынақтан сәтті өтті. Дәстүрлі тәртіптік білім беру жүйесінің ең басты кемшілігі тыңдаушы оқу іс-әрекетінің сипаты мен оның болашақ жұмыс орнындағы қойылатын талаптар арасындағы болатын қайшылықтар қарастырылады. Бұл қайшылық шартталған келесі себептерге байланысты:

- тыңдаушы оқу іс-әрекетінің дерексіз пәні және нақты маманның болашақ кәсіби қызметінің мәніс- академиялық пәндер бойынша білім алу процесін және қажеттілікті бөлу болашақ өндірістік қызметте интеграция және жүйелі пайдалану үшін;

- дәстүрлі оқытуда, негізінен, зейін, есте сақтау процестеріне сүйену

- тыңдаушы және оның болашақ қызметіне қатысу, ең алдымен түсіну, ойлау,

- маманның тұлғасын осы қызметке қосу;

- тыңдаушының оқу жұмысының жеке сипаты және мамандардың қарым-қатынасын, өзара іс-қимылы мен ынтымақтастығын көздейтін кәсіби қызметтің ұжымдық сипаты.

Кейбір ғалымдардың пікірінше, білім беру процесін ұйымдастырудың дәстүрлі жүйесі ескірген және білім берудің қазіргі принциптеріне, міндеттері мен қажеттіліктеріне сәйкес келмейді.

Ғалымдардың атап өтілген кемшіліктерге қарамастан, мамандарды даярлау мазмұнының тәртіптік құрылымы басқаларға қарағанда тыңдаушылардың ғылыми және кәсіби білімі мен дағдылары жүйесін, шындықтың әртүрлі аспектілері туралы толық түсінік қалыптастыруға мүмкіндік береді деп санайды. Демек, бұл жүйеден бас тартуға ешқандай себеп жоқ, оны жетілдіру және тыңдаушылар алған білімді біріктіру жолдарын іздеу қажет.

Білім беру процесін қайта құрудың ең перспективті бағыттары ретінде мыналарды бөліп көрсетуге болады:

- тыңдаушылардың өзіндік жұмысына бөлінетін сағаттардың үлесі мен көлемін ұлғайту;

- оқу процесіне тыңдаушылардың бірлескен қызметін талап ететін дайындық нысандарын енгізу тыңдаушылар ынтымақтастығын көздейді;

- тыңдаушылар мен оқытушы арасындағы ынтымақтастық қатынастарын қалыптастыруға баса назар аудару, білім алушылар арасындағы өзара іс-қимыл идеясы монолог түрінде емес, диалог, өзара қарым-қатынас, серіктестік түрінде;

- білім алушыны тек ақпарат алушы ретінде емес, белсенді субъект ретінде қабылдау;

- білім алушыны берік іргелі білім алуын қамтамасыз ету және өзін-өзі оқыту және өзін-өзі дамыту дағдыларын қалыптастыру бір-бірінен тәуелсіз пәндердің қарапайым жиынтығы ретінде емес, түпкілікті нәтижелерге бағытталған кешенді мақсатты бағдарлама ретінде маман даярлау мазмұнын қалыптастыру.

Әрбір жеке пәннің мазмұны белгілі бір профильдегі маманның жан-жақты дайындығының тұтас мазмұнының бөлігі ретінде қарастырылуы керек.

Дәстүрлі тәртіптік оқыту жүйесінің көптеген кемшіліктерін жоюға мүмкіндік беретін модульдік оқыту. Модульдік оқытудың мәні оқу материалының жеке блоктарын (модульдерін) мүмкіндігінше оқшаулау болып табылады. Әрбір модуль оны зерттеу кезінде белгілі бір дидактикалық мақсатқа жетуді, екінші жағынан, мұндай оқытуды ұйымдастырудың маңызды кемшілігі – модульдерге тікелей зерттелетін пәнге жатпайтын ақпарат орналастырылады. Сонымен қатар, іргелі ғылымдар туралы ақпарат (атап айтқанда, инженерлік білім беру үшін – математика, физика және басқа да жалпы техникалық пәндер) әртүрлі модульдерде бірнеше рет қайталануы мүмкін.

Бұл, әрине, материалды игеру сапасына оң әсер етеді, бірақ тыңдаушыға жоғары оқу орнында оқу кезеңінде ұсынылатын оқу материалының жалпы көлемін едәуір азайтады. Сонымен қатар, бір ақпараттың көптеген қайталануы теріс реакцияны тудыруы мүмкін, әсіресе егер ақпаратты әртүрлі оқытушылар ұсынса және олардың бір мәселеге қатысты пікірлері мүлдем сәйкес келмесе немесе одан да көп болса, бір-біріне қайшы келеді.

Жобалық оқыту түрінде ЖОО-да оқу процесін ұйымдастыру принциптері. «Жобалық әдісі» осы ғасырдың басында пайда болды. Авторлар әдіске енгізген негізгі идея: белсенді негізде, тыңдаушының іс-әрекеті арқылы, оның осы білімге деген жеке қызығушылығына сәйкес оқыту.

Білім беру процесін ұйымдастырудың бұл формасының айрықша ерекшелігі-тыңдаушылардың барлық қажетті білімдері, дағдылары белгілі бір пәнді оқу процесінде емес, сол немесе басқа жобада жұмыс істеу процесінде алынады.

Жоба әдісін өмірлік контекстке ие нақты, нақты практикалық нәтижемен аяқталуы керек мәселені егжей-тегжейлі әзірлеу арқылы оқыту әдісі ретінде анықтауға болады.

Жоғары оқу орындарда білім беру процесінде жоба - бұл оқытушымен арнайы ұйымдастырған және тыңдаушымен өз бетінше орындайтын, шығармашылық ізденіспен аяқталатын іс-шаралар кешені [2, 26-бет].

Жоба әдісін қолданудың негізгі алғышарты-интеграцияланған білімді, оны шешу үшін зерттеу ізденісін және тәуелсіз топтық іс-әрекетте қызмет өнімін құру арқылы оны шешу мүмкіндігін талап ететін зерттеу, шығармашылық тұрғыдан маңызды мәселенің болуы.

Жобаны орындау нәтижесінде тыңдаушы стандартты құзыреттіліктерге - тәртіптік білімге, дағдыларға, сондай-ақ басқа деңгейдегі қажетті құзыреттерге ие болады: ақпаратты іздеу, өңдеу, жүйелеу, оның ішінде кәсіпқойлармен қарым-қатынас процесінде, гипотезалар мен нәтижелерді негіздеуге, шешім процесінде білім мен дағдыларды синтездеуге, микротопты басқаруға үйренеді және т. б.

Сонымен қатар, жоба әдісі тек іс-әрекетте дамитын кейбір жеке қасиеттерді қалыптастыруға мүмкіндік береді. Бұл, ең алдымен, топтық жобаларға қатысты, шағын ұжым жұмыс істеген кезде және оның бірлескен қызметі барысында бірлескен өнім пайда болады. Мұндай қасиеттерге ұжымда жұмыс істеу, таңдау, шешім қабылдау, жауапкершілікті бөлісу, қызмет нәтижелерін талдау қабілеті жатады. Сондай - ақ, өзіңізді команда мүшесі ретінде сезіну - темпераментіңізді, мінезіңізді, уақытыңызды жалпы істің мүдделеріне бағындыру қабілеті өте маңызды.

Білім беру процесіне қатысушылардың өзара іс-қимылының негізгі қағидаты ынтымақтастық болып табылады. Көптеген зерттеушілердің пікірінше, жобалық оқыту жүйесін қолдану мүмкіндік береді:

- материалдың ауқымды көлемін, оны түсіну тереңдігін арттыру;
- фронтальды оқытуға қарағанда аз уақыт жұмсай отырып, қажетті дағдыларды қалыптастыруды қамтамасыз ету.

Алайда, жоғарыда аталған артықшылықтарға қарамастан, барлық білім беру процесін жобалық оқытуға көшіру мүмкін емес деп саналады. Ең қарқынды дамып келе

жатқан бағыттардың бірі – білім беру процесінде ақпараттық технологияларды қолдану және қашықтықтан оқытуды ұйымдастыру.

тыңдаушының сабақтан қанағаттану деңгейін арттыру, олардың өзіне деген сенімділігін арттыру;

- тыңдаушының танымдық белсенділігі мен шығармашылық дербестігін арттырады;

- тыңдаушылардың бірігуіне, олардың бір-бірін жақсы түсінуіне ықпал етеді:

- өзін-өзі бағалау, өзін-өзі бақылау, өзін-өзі сынау және т. б. сияқты қасиеттердің дамуына ықпал етеді.

- өзін-өзі бағалау, өзін-өзі бақылау, өзін-өзі сынау және т. б. сияқты қасиеттердің дамуына ықпал етеді.

Алайда, жоғарыда аталған артықшылықтарға қарамастан, барлық білім беру процесін жобалық оқытуға көшіру мүмкін емес деп саналады. Ең қарқынды дамып келе жатқан бағыттардың бірі – білім беру процесінде ақпараттық технологияларды қолдану және қашықтықтан оқытуды ұйымдастыру.

Қазіргі уақытта тыңдаушыларды оқытудың негізгі нысаны аудиториялық сабақтар болып табылады, ол білім беру процесіне қатысушылардың тікелей байланысын қамтиды.

Қазіргі уақытта тыңдаушыларды оқытудың негізгі нысаны аудиториялық сабақтар болып табылады, ол білім беру процесіне қатысушылардың тікелей байланысын қамтиды.

Қашықтықтан оқытудың мәні мынада: оқыту электрондық және басқа байланыс құралдарын қолдану арқылы жүзеге асырылады. Бұл ретте, ең маңыздысы, бұл оқыту жүйесі білім беру процесінің барлық кезеңдерінде оқытушы мен тыңдаушы арасында тікелей байланыстың болмауын білдіреді: сабақ өткізу кезінде, консультативтік көмек көрсету кезінде, қалыптасқан білімді, іскерлікті және дағдыларды аттестаттау және бақылау жүргізу кезінде.

Білім беру процесін ұйымдастырудың қашықтықтан оқыту формасының мәнін талдау кезінде қашықтықтан оқыту сырттай оқытудың модификациясы емес, тек көмекші

құрал мен оқу құралы емес екенін түсіну маңызды. Қашықтықтан оқыту бұл өзінің арнайы құралдары мен технологиялары бар оқытудың жаңа түрі [3,4].

Қашықтықтан оқытудың негізгі артықшылықтары:

- қашықтықтан оқыту тек тыңдаушы мен оқытушы арасында ғана емес, тыңдаушылар арасында да ақпарат алмасу қарқындылығын едәуір арттырады;

- тыңдаушылардың жеке ерекшеліктеріне, тілектері мен мүмкіндіктеріне сәйкес жеке жоспар бойынша білім беру процесін ұйымдастыруға мүмкіндік береді;

- тыңдаушыларға оқу кестесі мен жүктемесін еркін жоспарлауға мүмкіндік береді;

- ЖОО-да оқытуды басқа қызмет түрлерімен: басқа ЖОО-да оқыту, практикалық еңбек қызметі және т.б. біріктіруге мүмкіндік береді.

- жоғары оқу орнынан тыс жерде тұратын адамдар үшін білім алуға байланысты оқу құнын, көліктік және өзге де шығыстарды төмендету есебінен оқытуға қолжетімділіктің неғұрлым жоғары деңгейін қамтамасыз етеді;

- әлеуетті топты едәуір кеңейтеді және ЖОО-ның нақты тыңдаушылардың санын көбейтеді;

- қашықтықтан оқыту жоспарларының икемділігі жағдайында мүмкін болатын жеке даму жоспарлары тыңдаушылардың ЖОО ішіндегі академиялық ұтқырлығын қамтамасыз етуге мүмкіндік береді (тігінен де, көлденеңінен де);

- ақпараттық технологиялар оқытудың кез-келген түрінде кеңінен қолданылады, бірақ қашықтықтан оқытуда тиісті ақпараттық-білім беру ортасы құрылады, онда қажетті ақпарат көздеріне қолжетімділік білім алушыға ыңғайлы түрде ұйымдастырылады.

Кез келген оқыту жүйесі сияқты, қашықтықтан оқытудың да кемшіліктері мен шектеулері бар:

- білім алушылардың кейбір бастапқы білімі, оның ішінде интернетте жұмыс істеу дағдыларына қатысты болуы қажет;

- білім беру процесіне қатысушыларды (ЖОО-да да, оның

тыңдаушылары да) тиісті техникалық қамтамасыз ету қажет;

- оқытуды бұрмалау қаупінің жоғары деңгейі, нәтижесінде бақылау мен қорғаудың қосымша тетіктерін әзірлеу және қолдану қажеттілігі.

Сонымен қатар, қашықтықтан оқыту формасын енгізу өте күрделі процесс. Қашықтықтан оқытуды дамытуға кедергі келтіретін негізгі проблемалар ретінде мыналарды атап өтуге болады:

Кез келген оқыту жүйесі сияқты, қашықтықтан оқытудың да кемшіліктері мен шектеулері бар:

- білім алушылардың кейбір бастапқы білімі, оның ішінде интернетте жұмыс істеу дағдыларына қатысты болуы қажет;

- білім беру процесіне қатысушыларды (ЖОО-да да, оның тыңдаушылары да) тиісті техникалық қамтамасыз ету қажет;

- оқытуды бұрмалау қаупінің жоғары деңгейі, нәтижесінде бақылау мен қорғаудың қосымша тетіктерін әзірлеу және қолдану қажеттілігі.

Сонымен қатар, қашықтықтан оқыту формасын енгізу өте күрделі процесс. Қашықтықтан оқытуды дамытуға кедергі келтіретін негізгі проблемалар ретінде мыналарды атап өтуге болады:

- қашықтықтан оқыту және қолданылатын ақпараттық технологиялар саласындағы процестерді дамытудың қазіргі кезеңіне сәйкес келетін нормативтік-құқықтық базаның болмауы (тез артта қалуы және ескіруі);

- білім беру процесін тиісті әдістемелік қамтамасыз етудің жоқтығы мен күрделілігі, өйткені оны дамыту үшін тек компьютерлік коммуникация саласындағы мамандардың ғана емес, сонымен қатар пәндік саладағы мамандардың, интернеттегі жұмыс ерекшеліктерімен, желідегі өзара әрекеттесудің психологиялық ерекшеліктерімен жақсы таныс әдіскерлердің күш-жігері қажет.

Алайда, бірқатар зерттеушілердің пікірінше, болашақта білім алудың барлық түрлері (күндізгі, сырттай, қашықтықтан) бір-бірінен ажыратылмайтын болады және бір формаға біріктіріледі [4].

Қорытындылай келе, білім берудің қазіргі заманғы тұжырымдамаларына сәйкес әлемнің көптеген елдерінде сыни және шығармашылық ойлауды қалыптастыруға және дамытуға, ақпаратпен жұмыс істей білуге бағытталған тұлғаға бағытталған тәсіл басымдық ретінде танылғанын атап өткім келеді. Тұлғаға бағытталған тәсіл оқушылардың тәуелсіз танымдық белсенділігін үлкен көлемде қамтиды. Оқыту емес, таным, ілім қызметі басты назарда. Білім беру емес, ынтымақтастық, өзара жұмыс. Бұл тәсілді енгізу бір жүйені немесе оқыту формасын екіншісіне ауыстыру арқылы мүмкін емес, білім беру процесінің барлық қатысушылары болып жатқан өзгерістер туралы хабардар болуы керек, бұл әдеттер мен стереотиптердің белгілі бір бұзылуын білдіреді және уақытша ресурстар сияқты қаржылық емес.

Қорытындылай келе, білім берудің қазіргі заманғы тұжырымдамаларына сәйкес әлемнің көптеген елдерінде сыни және шығармашылық ойлауды қалыптастыруға және дамытуға, ақпаратпен жұмыс істей білуге бағытталған тұлғаға бағытталған тәсіл басымдық ретінде танылғанын атап өткім келеді. Тұлғаға бағытталған тәсіл оқушылардың тәуелсіз танымдық белсенділігін үлкен көлемде қамтиды. Оқыту емес, таным, ілім қызметі басты назарда. Білім беру емес, ынтымақтастық, өзара жұмыс. Бұл тәсілді енгізу бір жүйені немесе оқыту формасын екіншісіне ауыстыру арқылы мүмкін емес, білім беру процесінің барлық қатысушылары болып жатқан өзгерістер туралы хабардар болуы керек, бұл әдеттер мен стереотиптердің белгілі бір бұзылуын білдіреді және уақытша ресурстар сияқты қаржылық емес.

Пайдаланылған дереккөздер тізімі:

1. Андреев А.А. Педагогика высшей школы. Новый курс – М.: Московский международный институт эконометрики, информатики, финансов и права, 2006. - 264 с.

-
2. Демкин В.П., Можаяева Г.В. Организация учебного процесса на основе технологий дистанционного обучения. Учебно-методическое пособие. Томск. – ТГУ . – 2009. – 135 с.
  3. Крюков В.Ф. «Современная методика преподавания» М. : Норма. . – 2006. – 176 с.
  4. Лобачев С.Л. «К вопросу создания системы сетевого ДО в вузе: проблемы и пути решения», Материалы XIII Всероссийской научно-методической конференции «Телематика 2006», С-Петербург, 2006. [Информационный сайт ИДО МФЮА <http://www.do.mfua.ru.>]

Автор туралы мәлімет

Төрбеков Ерболат Есенұлы – Қазақстан Республикасы ІІМ М.Бөкенбаев атындағы Ақтөбе заң институтының арнайы-тактикалық даярлық кафедрасының доценті, заң ғылымдарының магистрі, полиция подполковнигі.

Турбеков Ерболат Есенович – доцент кафедры тактико-специальной подготовки Актюбинского юридического института МВД Республики Казахстан имени М. Букенбаева, магистр юридических наук, подполковник полиции.

Turebekov Yerbolat Esenovich – Associate Professor of the Department of Tactical and Special Training of the Aktobe Law Institute of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after M. Bukenbayev, Master of Law, police Lieutenant Colonel.

-
- Шетелдердің құқық қорғау қызметінің тәжірибесі
  - Опыт право охранительной деятельности зарубежных стран
  - Experience in law enforcement activities in foreign countries

¹Губайдуллин Ж. Ж.

¹Қазақстан Республикасы ИМ М.Бөкенбаев атындағы Ақтөбе заң институты,
Ақтөбе, Қазақстан.

ӘУЕ КӨЛІГІ ОБЪЕКТІЛЕРІНДЕГІ ҚҰҚЫҚ БҰЗУШЫЛЫҚТАРДЫҢ ШЕТЕЛДІК ЗАҢНАМАМЕН РЕТТЕЛУІ

Мақалада халықаралық азаматтық авиация ұйымының ұшу кезінде жолаушылардың қауіпсіздігін қамтамасыз етудің жалпы стандарттарын қабылдау және белгілі бір авиакомпания келтірген моральдық және материалдық залалды өтеу жөніндегі қызметі сипатталған. Жолаушылардың қауіпсіз ұшуын қамтамасыз ету процесін зерделеу – ұшу қауіпсіздігінің толық кепілдігіне ықпал етпейтін кемшіліктерді анықтауға мүмкіндік берді.

Түйінді сөздер: халықаралық стандарттар, құзыреттер, қауіпсіз ұшу, кепілдіктер, келісім, көлік, шарт, ережелер, азаматтық авиация, ұшақтар, тікұшақтар, борттар, жолаушылар

ПРАВОНАРУШЕНИЯ НА ОБЪЕКТАХ ВОЗДУШНОГО ТРАНСПОРТА РЕГУЛИРОВАНИЕ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВОМ

В статье описана деятельность Международной организации гражданской авиации по принятию общих стандартов обеспечения безопасности пассажиров во время полетов и компенсации морального и материального ущерба, причиненного определенной авиакомпанией. Исследование процесса обеспечения безопасного полета пассажиров позволило выявить недостатки, не способствующие полной гарантии безопасности полета..

Ключевые слова: международные стандарты, компетенции, безопасный полет, гарантии, договор, транспорт, договор, правила, гражданская авиация, самолеты, вертолеты, борты, пассажиры.

ANY NUMBER OF OBJECTS CAN BE USED AS A COVER ZANAMAMEN RETTELUI

The article describes the activities of the International Civil Aviation Organization on the adoption of general standards for ensuring the safety of passengers during flights and compensation for moral and material damage caused by a certain airline. The study of the process of ensuring the safe flight of passengers made it possible to identify shortcomings that do not contribute to the full guarantee of flight safety.

Keywords International standards, competences, safe flight, guarantees, agreement, transport, contract, regulations, civil aviation, airplanes, helicopters, boards, passengers.

Қазақстан Республикасының құрлық және су аумағы мен оның аумақтық суларының үстінде орналасқан әуе кеңістігінің үстіндегі толық және айрықша егеменді Қазақстан Республикасына тиесілі.

Егер Қазақстан Республикасымен ратификациялаған халықаралық шартта осы Заңда көзделгеннен өзгеше қағидалар белгіленсе, онда халықаралық шарттың қағидалары қолданылады.

Әуе кемелері қысқа уақыт ішінде әлемнің кез келген нүктесіне айтарлықтай қашықтықты еңсеруге және белгілі бір мемлекеттің юрисдикциясына жатпайтын

аумақтарда болуға мүмкіндік беретін жалғыз көлік түрі болып табылады және қала береді, соның салдарынан әуе кемесінде тәртіп бұзушыларды жауапкершілікке тарту проблемалары туындайды.

Өкінішке орай, ұшақ бортында жасалатын құқық бұзушылықтар азаматтық авиацияның ажырамас бөлігіне айналып отыр.

Мұндай мысалдарды көптеп келтіруге болады, әуе бортындағы жолаушылар арасында жиі кездесетін құқық бұзушылықтарға алкогольдік ішімдіктерді тұтыну, темекі шегу және халықаралық келісімде белгіленген ережелерді орындаудан бас

тарту жатады. Әрбір құқық бұзушы құқық қорғау органдарына табысталады, оларға қатысты әкімшілік немесе қылмыстық заңнаманың тиісті нормалары қолданылады.

Сонымен қатар, ұшуға шектеу қойылған, әуе кемесінде тәртіпті қасақана бұзатындардың тізімдері жасалады, яғни одан әрі авиакомпаниялар аталған санаттағы азаматтарды тасымалдаудан бас тарту құқығын өзіне қалдырады. Тәжірибе көрсетіп отырғандай, деструктивті жолаушылардың жалпы әлемдік көрсеткіші өте жоғары, жылына бір мың ұшуға екі құқық бұзушыдан келеді.

Осы сипаттағы ұшақ бортында жасалатын құқық бұзушылықтардың бірнеше мысалын келтіруге болады. Мәселен, «Алматы-Орал» бағыты бойынша келе жатқан қазақстандық авиакомпанияның бір ұшағының бортында мас күйдегі жолаушы ұшу бойы өзін дұрыс ұстамайды. Жолаушылардың тынышталу туралы өтініштерін және ұшу кезіндегі мінез-құлық ережелерін сақтау талаптарын елемеді. Осыған байланысты экипаж әуежайдағы полицияның желілік бөліміне хабарлауға мәжбүр болды, оның қызметкерлері ұшып келгеннен соң соңғыны ұстап, жауапқа тартты.

Тағы бір мысал, мас күйінде ұшу ережелеріне бағынбаған, сыртқы есікті ашуға тырысқан «Алматы-Ақтау» әуе рейсімен келе жатқан жолаушының әрекетіне қатысты, бірақ дәл осы рейспен ұшқан спортшылардың арқасында құқық бұзушыны тыныштандырып, Ақтау қаласына келген кезде жолаушы полицияға тапсырылды. Азаматтар тарапынан және әуежайда заңға қайшы әрекеттер фактілері бар: отырғызуға тіркелу аяқталғаннан кейін жолаушылардың бірі тіркеуге кешігіп, ұшырудан бас тартқаны үшін жанжал шығарған. Полицияға жүгіну арқылы жолаушы ұсталып, жауапқа тартылды. Мұндай фактілер жер шарының кез келген жерінде кездеседі. Мысал ретінде азамат Б.-ның әуе кемесі бортында оқ жаудырып, ұшақтың жолсерігін атып тастау фактісін келтіруге болады. Экипаж рейс бағытын өзгертіп, Түркия әуежайларының біріне қонуға мәжбүр болды. Әуе кемесіне иелік етуші мемлекеттердің бірі қылмыскерді тапсыруды талап етті, бірақ түрік тарапы қылмыскерді ұстап беруге құқықтық көмек туралы екіжақты келісімнің болмауы-

на байланысты одан бас тартты, бұл жерде қылмыскер ұшақ бортында кісі өлтіргені үшін емес, тек мемлекеттік шекараны заңсыз кесіп өткені үшін ғана қылмыстық жауапкершілікке тартылды.

Мұндай жағдайларда құқық бұзушыларды жауапкершілікке тартуға мүмкіндік беретін бірыңғай реттелген халықаралық нормативтік құқықтық актілерді қабылдау ерекше маңызға ие.

Халықаралық азаматтық авиация ұйымы аясында кейбір ережелер жасалды. Олар қазіргі уақытта жұмыс істеп тұрған үш халықаралық шартта бекітілген: Әуе кемелерінің бортында жасалатын қылмыстар мен кейбір басқа актілер туралы Конвенция (Токио, 14 қыркүйек 1963 ж.) [2], Әуе кемелерін заңсыз басып алуға қарсы күрес туралы Конвенция (Гаага, 16 желтоқсан 1970 ж.) [3] және Азаматтық авиацияның қауіпсіздігіне қарсы бағытталған заңсыз актілермен күрес туралы Конвенция (Монреаль, 23 қыркүйек 1971 ж.) [4].

Осы конвенциялардың ережелері қандай да бір юрисдикция болмаған жағдайда проблемалық мәселелерді шешу мақсатында қабылданды.

Монреаль конвенциясында ұшақ бортында жасалатын құқық бұзушылықтардың толық тізімі келтірілген. Монреаль конвенциясы Гаага конвенциясын қайталайды деп айтуға болады, бірақ бұл екі Конвенция да әуе көлігі саласындағы негізгі халықаралық құқықтық актілер болып табылады.

Сонымен бірге, барлық мемлекеттерде бірыңғай конвенциялар белгілеу туралы айтудың қажеті жоқ, өйткені барлық елдер оларды ұлттық заңнамаға енгізген жоқ, егер құқық бұзушылық пен мемлекет арасында қажетті байланыс болмаса, бұл жекелеген құқық қорғау органдарына құқық бұзушыларды жауапкершілікке тартпай-ақ босатуға мүмкіндік береді.

Бұған мысал ретінде Мәскеуден Хургадаға әуе кемесімен келе жатқан жолаушылардың бірі әуе жолсерігінің денсаулығына зиян келтіру фактісін алуға болады, бірақ, ол аталған себептер бойынша жауапқа тартылмаған.

Әртүрлі мемлекеттерде ұлттық заңнаманың халықаралық заңнамадан айтар-

лықтай айырмашылығы болуына байланысты қосымша проблема туындайды. Мысалы, Америка Құрама Штаттарының (бұдан әрі - АҚШ) заңнамасында жоғарыда аталған конвенциялар негізінде әуе кемесінде құқық бұзушылық жасаған адамдарды экстрадициялау көзделмеген, бұл басқа мемлекет арасында екіжақты келісім болмаған жағдайда АҚШ екінші тарапқа құқық бұзушыны беруге міндетті емес екенін көрсетеді. Қылмыскерді экстрадициялау мәселесі бойынша АҚШ әлемнің көптеген елдерімен келісімдер жасады, олардың қатарына Ресей Федерациясы мен Қытай Халық Республикасы кірмейді.

Сондай-ақ, Біріккен Араб Әмірліктерінің заңнамасында, егер оларға қатысты жасалған құқық бұзушылықтар үшін жауапқа тарту жөніндегі іс жүргізу әрекеттері басталған болса, адамдарды ұстап беруді одан әрі шектеуі мүмкін.

Басқа мемлекеттердің заңнамасында, егер олар өз елінде нәсіліне, жынысына, тіліне, діни және саяси сенімдеріне байланысты қауіп төніп тұрса, құқық бұзушылық жасаған шетелдік тұлғаларды ұстап беруге тыйым салудың негіздері бар, бұл да жазадан құтылуға мүмкіндік береді.

Ұшу кезінде құқық бұзушылық жасаған адамдарды жауапқа тартудың халықаралық юрисдикциясы туралы айта отырып, қабылданған халықаралық нормативтік құқықтық актілерге қарамастан, шет мемлекеттердің құқық бұзушыларын экстрадициялауды реттеу мәселелері бойынша құқықтық қақтығыстар әлі де бар екенін және мұндай белгісіздік жақын болашақта әлемдегі саяси тұрақсыздыққа байланысты әлі де сақталатынын атап өткен жөн. Сонымен бірге, бұл мән-жайлар ерте ме, кеш пе Қазақстан Республикасында заңнамалық деңгейде қаралатын мәселелердің кейбір шешімдерін ұсынуға мүмкіндік береді.

Қазіргі заманғы тәуекелдерді, сынқатерлерді және ұлттық қауіпсіздікке төнетін қатерді ескере отырып, әкімшілік және қылмыстық заңнаманы талдау, ал қажет болған жағдайда әкімшілік және қылмыстық құқық бұзушылықтар туралы кодекстерде қамтылған әуе көлігіндегі құқық бұзушылықтар құрамының қолданыстағы нормаларын түзету қажет, атап айтқанда, бұл Қазақстан Республикасы ӘҚБтК-нің «Әуе

кемесіндегі мінез-құлық қағидаларын бұзу» 566-бабына қатысты.

Қазақстан Республикасының ҚК-де - ұшақ бортында жасалған іс-әрекеттердің барлық ерекшеліктерін қамтымайтын, мағынасы жағынан ұқсас құқық бұзушылық құрамы Қазақстан Республикасы ҚК-нің «Бұзақылық» 293-бабында атап өтіледі.

Сондай-ақ, әуе кемесі шет мемлекетке қонуға мәжбүр болған жағдайда, экипаж мүшелерінің жолаушылармен, оның ішінде құқық бұзушылармен қарым-қатынас жасау қағидаларын әзірлеу қажет, өйткені халықаралық әуе құқығында экипаждың мінез-құлық қағидаларын айқындайтын арнайы қабылданған құжат жоқ. Бұл ережелер әрбір жеке елің ұлттық заңнамасында қамтылған. Кейбір мемлекеттер дайындалған авиациялық кадрлардың болмауына байланысты шетелдік авиациялық персоналды тартатынын есте ұстаған жөн, онда жолаушылармен жұмыс істеудің қабылданған Ережелері айтарлықтай ерекшеленеді.

Ұшуды жүзеге асыратын адамдарға ұшу кезінде көмек көрсету мүмкін емес екені бәріне түсінікті. Ұшақты белгілі бір жағдайда қалай жүргізу керектігі туралы ұсыныстар беру ғана қалады. Бұл жағдайда әуе кемесінің өзі құтқару объектісі болады, ал денсаулық тек жердегі құтқару объектісіне айналады.

Мемлекеттер халықаралық әуе құқығы қағидаттарын бұзғаны үшін жауапты болады.

Сондай-ақ халықаралық құқықта ұшақтарды тікелей шығарған әуе көлігін басқару органдарының техникалық себептер бойынша авиациялық апат болған жағдайдағы жауапкершілігінің мәселелері реттелмеген. Мұнда жауапкершіліктің субъектісі бортты пайдаланатын ұйымдар болып табылады.

Қазіргі уақытта ірі қалалардың тұрғын үй массивтерінің үстінен ұшу барысында ұшақ қозғалтқыштарынан пайда болған шу үшін жауапкершілік мәселесі шешілмеген. Мысал ретінде облыс орталығына жақын орналасқан халықаралық әуежайға күн сайын азаматтық авиация ұшақтары ғана емес, әскери ұшақтар да қонатын Ақтөбе қаласын келтіруге болады. Осы ұшақтардың ұшуы мен қонуы барысында Батыс-2 шағын

ауданының тұрғындарына қорқынышты шу шығады.

Сондай-ақ, тікұшақтар Батыс-2-нің үстінен төмен биіктікте ұшып, қауіп төндіреді, өйткені ұшу аппараттарының бірінің көпқабатты үйге құлап кетпейтініне жүз пайыз кепілдік жоқ.

Интернет желісінде дұрыс ойластырылмаған қала құрылысы саясатының нәтижесінде пайда болған қауіп туралы пікірлер өте көп.

Егер аудан тұрғындары үйлерінің үстінен ұшатын әуе кемелерінің зиян келтіретіні туралы нақты дәлелдер келтірсе, зиянды өтеу құқығы туындауы мүмкін. Бұл үшін авиациялық қауіпсіздік саласындағы құзыретті мамандарды тарта отырып, зерттеу жүргізу қажет.

Әуе қатынасы саласындағы көлік құқығы әрдайым күрделі саланы, соның ішінде халықаралық тасымалдауды білдірді. Бұл мәселелерді халықаралық деңгейде шешуге бірнеше рет әрекет жасалды, бірақ проблемалар өзекті болып қала береді. Тасымалдаушылардың жауапкершілік шегі

үнемі өсіп келе жатқанына қарамастан, ұшу кезінде келтірілген зиян үшін жауапкершілік әрқашан қызу пікірталас тақырыбы болды. Сонымен бірге, бұл өсімді барлық мемлекет бірдей оң қабылдамайды. Мысалы, АҚШ жолаушылардың мүдделері қорғалуын жеткіліксіз деп санап, теріс бағалайды. Осыған байланысты, ұшу барысында жолаушылардың қауіпсіздігін қамтамасыз етуде авиатасымалдаушылардың жауапкершілігін арттыруды көздейтін бірқатар қосымша келісімдер қабылданды. Ұшу кезінде жолаушылардың толық қауіпсіздігі туралы айта алмаймыз, қабылданған келісімдер барлық қабылданған ережелердің қолданылуына кепілдік бере алмайды. Шет мемлекеттердің авиакомпанияларын ұшу кезінде жолаушылардың қауіпсіздігін қамтамасыз ету туралы қабылданған ережелерді қалай орындатуға болатындығы толық түсініксіз. Мұнда тек авиакомпаниялардың ең танымалын таңдау мүмкіндігі бар жолаушылар арасында өз беделін сақтап қалуы туралы айтуға болады.

Пайдаланылған дереккөздердің тізімі:

1. «Қазақстан Республикасының әуе кеңістігін пайдалану және авиация қызметі туралы» Қазақстан Республикасының 2010 жылғы 15 шілдедегі № 339-IV Заңы.

2. КСРО-ның шет мемлекеттермен жасаған қолданыстағы шарттар, келісімдер мен конвенциялар жинағы. Т. 44. М., 1990. 218-225 ББ.

3. КСРО-ның шет мемлекеттермен жасаған қолданыстағы шарттар, келісімдер мен конвенциялар жинағы. Т. 29. М.: Халықаралық. қарым-қатынас, 1975. 90-95 бет.

4. Sbornik dejstvujushhij dogovorov, soglashenij i konvencij, zakljuchennyh SSSR s inostrannymi gosudarst-vami. Вып. 27. М.: Mezhdunar. otnoshenija, 1974. S. 292296.

5. Қазақстан Республикасы Әкімшілік құқық бұзушылықтар туралы кодексі Қазақстан Республикасының 2014 жылғы 5 шілдедегі № 235-V ҚР Заңы.

Автор туралы мәлімет

Губайдуллин Жұмагелді Жұбандықұлы – Қазақстан Республикасы ІІМ М.Бөкенбаев атындағы Ақтөбе заң институтының көлік объектілерінде қауіпсіздікті ұйымдастыру кафедрасы бастығының орынбасары, заң ғылымдарының магистрі, полиция подполковнигі.

Губайдуллин Жұмагельды Жұбандыкович – заместитель начальника кафедры организации безопасности на транспортных объектах Актюбинского юридического института МВД Республики Казахстан им.М.Букенбаева, магистр юридических наук, подполковник полиции.

Gubaidullin Zhumageldy Zhubandykovich – Deputy Head of the Department of Security Organization at Transport Facilities of the Aktobe Law Institute of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after M. Bukenbayev, Master of Law, Police Lieutenant Colonel.

¹Казамиров А. И.

¹*Уфимский юридический институт Министерства Российской Федерации,
Уфа, Россия.*

НЕКОТОРЫЕ ОСОБЕННОСТИ ОРГАНИЗАЦИИ И ПРОВЕДЕНИЯ УЧЕБНЫХ ЗАНЯТИЙ С ИНОСТРАННЫМИ ОБУЧАЮЩИМИСЯ

В статье рассматриваются особенности методического обеспечения учебных дисциплин преподаваемых у иностранных слушателей, а также раскрываются проблемные вопросы организации учебных занятий. Автор обращает внимание на необходимость проведения учебных занятий в активных и интерактивных формах, что позволяет разнообразить подачу учебного материала и повысить заинтересованность в освоение дисциплины.

Ключевые слова: методическое обеспечение, обучающиеся, иностранные слушатели, реализация прав человека.

ШЕТЕЛДІК ОҚУШЫЛАРМЕН ОҚУ САБАҚТАРЫН ҰЙЫМДАСТЫРУДЫҢ ЖӘНЕ ӨТКІЗУДІҢ КЕЙБІР ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Мақалада шетелдік тыңдаушыларға оқытатын оқу пәндерін әдістемелік қамтамасыз ету ерекшеліктері қарастырылған, сонымен қатар оқу сабақтарын ұйымдастырудың проблемалық мәселелері ашылған. Автор оқу материалын ұсынуды әртараптандыруға және пәнді меңгеруге қызығушылықты арттыруға мүмкіндік беретін оқу сабақтарын белсенді және интерактивті формаларда өткізу қажеттілігіне назар аударады.

Түйін сөздер: әдістемелік қамтамасыз ету, студенттер, шетелдік студенттер, адам құқықтарын жүзеге асыру.

SOME FEATURES OF THE ORGANIZATION AND CONDUCT OF TRAINING SESSIONS WITH FOREIGN STUDENTS

The article discusses the features of methodological support of academic disciplines taught by foreign students, as well as reveals the problematic issues of the organization of training sessions. The author draws attention to the need to conduct training sessions in active and interactive forms, which allows you to diversify the presentation of educational material and increase interest in mastering the discipline

Keywords: methodological support, students, foreign students, the realization of human rights.

В современных условиях наблюдается усиление взаимодействия государств в различных направлениях деятельности. Одним из важных направлений такой деятельности является взаимодействие полицейских структур по подготовке кадров для правоохранительных органов иностранных государств.

Опыт проведения учебных занятий с иностранными слушателями позволяет сделать определенные выводы, связанные с качеством организации образовательного процесса. Обучение сотрудников правоохранительных органов иностранных государств в образовательных организациях МВД России по программам высшего

образования осуществляется в соответствии с Федеральным законом от 29 декабря 2012г. № 273 «Об образовании» [1], постановлениями и распоряжениями Правительства Российской Федерации, нормативными правовыми актами МВД России, а также требованиями федеральных государственных образовательных стандартов высшего образования. услуг со стороны граждан зарубежных стран, растущая конкуренция на нем требуют сегодня особого внимания к этому вопросу, так как современный специалист должен владеть не только необходимым объемом теоретических знаний, но и уметь творчески подходить к решению поставленных задач [2]. Препода-

вание учебных Повышение качества обучения иностранных слушателей обусловлено совершенствованием методического обеспечения учебного процесса, отвечающего современным требованиям, совершенствованием содержания и технологий учебно-методического и дидактического обеспечения образовательного процесса. Рост спроса на рынке образовательных дисциплин иностранным слушателям отличается от традиционных методов и средств проведения учебных занятий, характерных для отечественных обучающихся. Вызвано это рядом обстоятельств. Прежде всего, это обусловлено различным уровнем владения иностранными слушателями русским языком, в связи с этим часто возникают проблемы с восприятием и пониманием юридических терминов и определений. По этой причине возрастает роль методов визуализации и наглядности передаваемой информации [3] (лекция-визуализация, лекция-беседа, схемы, слайды и т.д.), что позволяет обучающемуся быстрее вникать и понимать рассматриваемые вопросы.

Следует подчеркнуть, что для иностранных слушателей наиболее эффективной формой усвоения учебного материала является лекция-визуализация. Психолого-педагогические исследования показывают, что иллюстративность помогает более успешному восприятию и запоминанию лекционного материала, а также позволяет активизировать мышление, глубже воспринимать сущность изучаемых явлений, показывает его связь с творческими процессами принятия решений. Лекция-визуализация помогает иностранным слушателям преобразовывать лекционный материал в визуальную форму, что способствует формированию у них профессионального мышления за счет систематизации и выделения наиболее значимых, существенных элементов [4].

При подготовке слайдов для иностранных слушателей, которые планируются использовать на лекционном занятии, необходимо учитывать следующие аспекты:

– длина предложений (исходя из объема оперативной памяти) не должна превышать 11–13 слов. причастных и деепричастных оборотов в предложении должно

быть не более двух. В тексте причастия и деепричастия лучше свести к минимуму. По возможности заменять их синонимическими конструкциями или глаголами.

– использовать прямой порядок слов (подлежащее – сказуемое – дополнение). Перед подлежащим может быть обстоятельство места, времени (где? когда?) или определение (какой?). В предложении желательнее использовать глаголы.

– по возможности пассивные конструкции заменять активными (например, конструкцию «соглашение было подписано двумя государствами» лучше заменить на «два государства подписали соглашение»). – по возможности пассивные конструкции заменять активными (например, конструкцию «соглашение было подписано двумя государствами» лучше заменить на «два государства подписали соглашение»). сложные предложения с несколькими придаточными заменять простыми предложениями или сложными с минимальным количеством придаточных [5].

В лекции-визуализации передача информации сопровождается показом различных рисунков, структурно-логических схем, диаграмм. Основной акцент в этой лекции делается на более активном включении в процесс мышления зрительных образов, то есть развитие визуального мышления. Опора на визуальное мышление может существенно повысить эффективность предъявления, восприятия, понимания и усвоения информации, ее превращения. Например, при преподавании учебной дисциплины «Конституционное право России» профессорско-преподавательским составом кафедры конституционного права Уфимского юридического института МВД России использовалась «Иллюстрированная Конституция России» (авторы М. Горелов, Н. Худякова). В данном учебно-наглядном пособии в простой и доступной форме, с помощью рисунков представлен текст Основного закона государства.

Занятия лекционного и семинарского типов, как правило, проводятся в специализированных учебных аудиториях, оснащенных интерактивным оборудованием и специальными стендами, которые позво-

ляют разнообразить подачу материала, активизировать восприятие информации с помощью визуализации рассматриваемого материала. Так, специально для иностранных слушателей в учебно-методическом кабинете кафедры конституционного права размещен стенд, наглядно демонстрирующий территорию Российской Федерации, а также количество и виды субъектов Федерации. Необходимость появления данного стенда была связана с тем, что при рассмотрении темы «Конституционные основы федеративного устройства Российского государства» многие иностранные слушатели слабо представляли территорию нашего государства, его границы и субъектный состав, некоторые обучающиеся не представляли расположения нашей страны на географической карте мира.

В основу формирования рабочей программной документации по учебной дисциплине, а также лекций и других методических материалов положен метод сравнительно-правового анализа российского законодательства и законодательства страны, направившей иностранного слушателя на обучение, что позволяет подчеркнуть схожесть и различие правоохранительных систем государств. Использование метода сравнительно-правового анализа способствует повышению интереса у обучающихся и лучшему освоению учебного материала. Кафедры института разрабатывают словари терминов и определений по каждой дисциплине, в помощь обучающимся готовятся лекции-конспекты, которые содержат необходимый минимум информации для иностранных. Например, по учебной дисциплине «Конституционное право России» профессорско-преподавательским составом кафедры конституционного права разрабатываются краткие конспекты лекций, содержащие необходимый минимум учебного материала по каждой теме, так как в учебниках и рабочих лекциях содержится большой объем информации, терминов и определений, которые иностранные слушатели первого года обучения не в состоянии воспринять. Краткий конспект лекции позволяет акцентировать внимание на наиболее важных и значимых аспектах рассма-

триваемой темы. Словари терминов и определений даже не обязательно издавать типографским способом, достаточно к каждой теме подготовить в виде раздаточного материала, в идеале с одновременным переводом на иностранный язык сложных для восприятия терминов, особенно это важно для обучающихся первых курсов (в дальнейшем погружение в языковую среду позволит уйти от этих раздаточных материалов). Использование вышеуказанных средств и способов позволяет иностранным слушателям постепенно вникать в юридическую проблематику, понимать и осваивать ту или иную учебную дисциплину.

Занятие семинарского типа необходимо проводить в активных и интерактивных формах, таких как «деловая игра», «круглый стол» и других формах, позволяющих вовлечь в процесс обсуждения темы наибольшее количество обучающихся, дать возможность выступить каждому, высказать свою точку зрения, обосновать ее с использованием нормативных правовых актов, учебной и научной литературы.

Одной из главных задач занятий семинарского типа является не только освоение юридических знаний, умений и навыков, а и приобщение к литературному русскому языку, овладение культурой речи и искусством публичных выступлений.

Кроме этого, необходимо большое внимание уделять организации самостоятельной работы обучающихся, проводить групповые и индивидуальные консультации, позволяющие направить обучающихся в нужном направлении, сориентировать их в огромном количестве учебной и научной литературы, помочь правильно организовать работу по самостоятельному изучению дисциплины.

Самостоятельная работа иностранных слушателей является важнейшей составной частью учебного процесса, направленного на подготовку высококвалифицированных специалистов, и проводится в целях:

- усвоения, углубления и закрепления знаний, полученных на лекционных, семинарских и практических занятиях;
- выработки умений и навыков

самостоятельного активного поиска новых, дополнительных знаний;

– подготовки к предстоящим семинарским и практическим занятиям, экзамену, выполнению контрольной работы. Однако существуют и некоторые проблемные вопросы в подготовке методических материалов для иностранных обучающихся. Так, например, одной из проблем является отсутствие официальных статистических данных, материалов судебной практики и статистики, а также положительного опыта деятельности правоохранительных органов иностранных государств, направивших слушателей на обучение. Отсутствие данных материалов не позволяет провести сравнительно-правовой анализ сложившейся криминальной ситуации в той или иной стране, понять необходимость акцентирования внимания на наиболее проблемных аспектах деятельности того или иного полицейского органа государства с целью эффективного реагирования на имеющиеся вызовы необходимости иностранные слушатели могут заниматься в учебно-методических кабинетах кафедр института, читальных залах библиотек, компьютерных классах института.

В целях успешной организации самоподготовки профессорско-преподавательским составом могут использоваться следующие формы:

– проведение групповых и индивидуальных консультаций слушателей иностранных государств по наиболее важным и трудно усваиваемым темам;

– консультирование по подготовке к написанию письменных работ, докладов и рефератов;

– проведение работы со слабоуспевающими обучающимися, а также пропустившими учебные занятия.

Правильно организованная работа иностранных слушателей во время самостоятельной подготовки – залог успешного освоения учебных дисциплин, формирования универсальных и профессиональных компетенций. На наш взгляд, решение данной проблемы позволит повысить уровень преподаваемых учебных дисциплин, позволит наполнить их более качественными

материалами судебной практики и статистики, выявить проблемы правоприменительной деятельности правоохранительных органов иностранных государств и выработать направления по совершенствованию методического обеспечения образовательного процесса.

В сложившейся ситуации возрастает роль кафедральных предметно-методических секций преподаваемых у иностранных слушателей учебных дисциплин. Существуют и некоторые проблемные вопросы в подготовке методических материалов для иностранных обучающихся. Так, например, одной из проблем является отсутствие официальных статистических данных, материалов судебной практики и статистики, а также положительного опыта деятельности правоохранительных органов иностранных государств, направивших слушателей на обучение. Отсутствие данных материалов не позволяет провести сравнительно-правовой анализ сложившейся криминальной ситуации в той или иной стране, понять необходимость акцентирования внимания на наиболее проблемных аспектах деятельности того или иного полицейского органа государства с целью эффективного реагирования на имеющиеся вызовы. На наш взгляд, решение данной проблемы позволит повысить уровень преподаваемых учебных дисциплин, позволит наполнить их более качественными материалами судебной практики и статистики, выявить проблемы правоприменительной деятельности правоохранительных органов иностранных государств и выработать направления по совершенствованию методического обеспечения образовательного процесса.

В сложившейся ситуации возрастает роль кафедральных предметно-методических секций – центров методического обеспечения преподаваемых у иностранных слушателей учебных дисциплин.

Таким образом, подготовка кадров для правоохранительных органов иностранных государств является одним из важнейших и перспективных направлений деятельности образовательных организаций МВД России. Преподавание учебных дисциплин иностранным слушателям требует сочетания

различных методов и подходов, включающих в себя инновационные педагогические технологии, которые, будучи интегрирован-

ными в процесс обучения, позволят повысить качество обучения иностранных слушателей и сделать образовательный процесс интересным и разнообразным.

Список использованных источников

1. Об образовании в Российской Федерации: Федеральный закон от 29 декабря № 273 ФЗ // Официальный интернет-портал правовой информации: URL: <http://pravo.gov.ru> (дата обращения: 24.04.2023).

2. Брылев А. А. Основы научно-исследовательской работы: учебник для вузов / А. А. Брылев, И. Н. Турчаева. М. Юрайт, 2023.

3. Бахтигулова Л. Б. Методика профессионального обучения: учебное пособие для вузов /Л. Б. Бахтигулова, П. Ф. Калашников. 3-е изд., перераб. и доп. М. Юрайт, 2023

4. Кожевникова А. А. Лекция-визуализация в учебном процессе // <http://journals.susu.ru/lcc/article/view/355/411> (дата обращения: 24.04.2023).

5. Лидер Н. В., Иоаниди А. Ф. Из опыта разработки учебника по истории России для иностранных военных специалистов, обучающихся в вузах Министерства обороны Российской Федерации // Интернет-журнал «НАУКОВЕДЕНИЕ». Том 7. № 4 (июль – август 2015) <http://naukovedenie.ru/index.php?p=vol7-4> (дата обращения: 24.04.2023).

Сведения об авторах

¹**Казмиров Анатолий Иванович** – начальник кафедры конституционного права Уфимского юридического института МВД России, кандидат юридических наук, доцент.

¹**Казмиров Анатолий Иванович** – Ресей ИМ Уфа заң институтының конституциялық құқық кафедрасының бастығы, заң ғылымдарының кандидаты, доцент.

¹**Kazamirov Anatoly** – I., Head of the Department of Constitutional Law of the Ufa Law Institute of the Ministry of Internal Affairs of Russia, Candidate of Sciences (Law), Associate Professor (Ufa, Russia).

¹Майборода, Т.Э., ²Ильина А.А
^{1,2} Санкт-Петербургская юридическая академия
Санкт-Петербург, Россия.

МЕДИАТИВНЫХ ПРОЦЕДУР ПРИ РАЗРЕШЕНИИ ПРАВОВЫХ СПОРОВ В РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ

Медиация является одним из наиболее эффективных и перспективных направлений альтернативных и досудебных методов разрешения спора. «Традиционные» способы разрешения правовых конфликтов подчас показывают свою неэффективность, что обуславливает необходимость распространить практику внесудебного регулирования конфликтов.

Ключевые слова: медиация, развитие медиации, отличие медиации от судебного разбирательства, достоинства и недостатки

РЕСЕЙ ФЕДЕРАЦИЯСЫНДА ЗАҢДЫ ДАУЛАРДЫ ШЕШУДЕ МЕДИАТОРЛЫҚ РӘСІМДЕРДІ ҚОЛДАНУ

Медиация дауларды шешудің баламалы және сотқа дейінгі әдістерінің ең тиімді және перспективалы бағыттарының бірі болып табылады. Құқықтық жанжалдарды шешудің «дәстүрлі» әдістері кейде олардың тиімсіздігін көрсетеді, бұл жанжалдарды соттан тыс реттеу тәжірибесін кенейту қажеттілігін туындатады.

Түйінді сөздер: медиация, медиацияның дамуы, медиация мен сот талқылауының айырмашылығы, артықшылықтары мен кемшіліктері

APPLICATION OF MEDIATORY PROCEDURES IN THE RESOLUTION OF LEGAL DISPUTES IN THE RUSSIAN FEDERATION

Mediation is one of the most effective and promising areas of alternative and pre-trial methods of dispute resolution. «Traditional» methods of resolving legal conflicts sometimes show their ineffectiveness, which necessitates the need to expand the practice of extrajudicial conflict resolution. mediation.

Keywords: words mediation, development of mediation, difference between mediation and litigation, advantages and disadvantages.

Медиация является одним из наиболее эффективных и перспективных направлений альтернативных и досудебных методов разрешения спора. «Традиционные» способы разрешения правовых конфликтов подчас показывают свою неэффективность, что обуславливает необходимость распространить практику внесудебного урегулирования конфликтов. Между тем комплексный анализ законодательства

Российской Федерации показывает, что в нашей стране отсутствует четко выраженная концепция урегулирования правовых споров и конфликтов, возникающих в различных сферах правоотношений, альтернативными способами. Не получили своего

правового оформления основы осуществления и взаимодействия внесудебных и судебных процедур разрешения правовых споров и конфликтов. в связи с чем имеется необходимость анализа зарубежного законодательства и медиативной практики Действующее нормативное правовое регулирование в сфере разрешения правовых споров не отвечает потребностям юридической науки, правоприменительной практики и запросам общества, вследствие чего альтернативные способы разрешения конфликтов должны занять достойное своему регулятивному потенциалу место в гражданско-правовых отношениях. Именно потому альтернативные способы разрешения и урегулирования

споров с привлечением посредника все больше и тщательнее изучаются современными цивилистами.

В современной научной юридической литературе исследователи достаточно часто предпринимают попытки раскрыть правовую природу медиации. При этом отдельные ученые-юристы закономерно утверждают, что в настоящее время «существует заинтересованность, вызванная необходимостью создания теоретической модели согласно используемого на практике медиативного соглашения, что, в свою очередь, непременно приведет к росту уровня доверия граждан к процедуре медиации и институту права в целом» [4].

Легальные определения понятий «процедура медиации» и «медиативное соглашение» приведены в ст.2 Федерального закона «Об альтернативной процедуре урегулирования споров с участием посредника (процедуре медиации)» от 27.07.2010 N 193-ФЗ, в частности, под процедурой медиации законодатель понимает «способ урегулирования споров при содействии медиатора на основе добровольного согласия сторон в целях достижения жасады.

В современной научной юридической литературе исследователи достаточно часто предпринимают попытки раскрыть правовую природу медиации. При этом отдельные ученые-юристы закономерно утверждают, что в настоящее время «существует заинтересованность, вызванная необходимостью создания теоретической модели согласно используемого на практике медиативного соглашения, что, в свою очередь, непременно приведет к росту уровня доверия граждан к процедуре медиации и институту права в целом» [4].

Легальные определения понятий «процедура медиации» и «медиативное соглашение» приведены в ст.2 Федерального закона «Об альтернативной процедуре урегулирования споров с участием посредника (процедуре медиации)» от 27.07.2010 N 193-ФЗ, в частности, под процедурой медиации законодатель понимает «способ урегулирования споров при содействии медиатора на основе добровольного согласия сторон в целях достижения ими взаимоприемлемого решения» (п.2 ст.2 Федерального закона «Об альтернативной

процедуре урегулирования споров с участием посредника (процедуре медиации)» от 27.07.2010 N 193-ФЗ), тогда как медиативное соглашение – это «соглашение, достигнутое сторонами в результате применения процедуры медиации к спору или спорам, к отдельным разногласиям по спору и заключенное в письменной форме» (п.7 ст.2 Федерального закона «Об альтернативной процедуре урегулирования споров с участием посредника (процедуре медиации)» от 27.07.2010 N 193-ФЗ).

В данном аспекте важно подчеркнуть, что в ст.2 Федерального закона «Об альтернативной процедуре урегулирования споров с участием посредника (процедуре медиации)» от 27.07.2010 N 193-ФЗ законодатель дает трактовку не только термину «медиативное соглашение», но также вводит в оборот такие понятия как «соглашение о применении процедуры медиации» (п.5 ст.2 Федерального закона «Об альтернативной процедуре урегулирования споров с участием посредника (процедуре медиации)» от 27.07.2010 N 193-ФЗ) и «соглашение о проведении процедуры медиации» (п.6 ст.2 Федерального закона «Об альтернативной процедуре урегулирования споров с участием посредника (процедуре медиации)» от 27.07.2010 N 193-ФЗ). Согласно нормам закона, данные виды соглашений различны, причем их форма и обязательные условия детально регламентированы нормами Федерального закона «Об альтернативной процедуре урегулирования споров с участием посредника (процедуре медиации)» от 27.07.2010 N 193-ФЗ.

Медиативное соглашение на современном этапе развития медиации в России является достаточно востребованным, например:

- в корпоративных спорах, где необходимо сохранить конфиденциальность внутренних разногласий;
- в трудовых спорах, чтобы снизить риск репутационного ущерба;
- в административных или хозяйственных спорах, поскольку оно помогает снизить финансовые потери.

Правовая сущность медиативного соглашения определена нормами Федерального закона «Об альтернативной процедуре урегулирования споров с участием посред-

ника (процедуре медиации)» от 27.07.2010 N 193-ФЗ, а также кодифицированными нормативно-правовыми актами гражданского (ст.153.5 ГПК РФ), арбитражного (ст.138.4 АПК РФ) и административного (ст.137.5 КАС РФ) процессуального права.

Законодатель в п.4 ст.12 Федерального закона «Об альтернативной процедуре урегулирования споров с участием посредника (процедуре медиации)» от 27.07.2010 N 193-ФЗ определяет, что медиативное соглашение по своей правовой природе является гражданско-правовой сделкой, и именно это определяет основные особенности его правового регулирования – неисполнение или ненадлежащее исполнение медиативного соглашения влечет применение способов защиты, предусмотренных гражданским законодательством.

В специальной юридической литературе также преобладает представление о медиативном соглашении, как о гражданско-правовой сделке, и для того, чтобы более полно раскрыть правовую природу медиативного соглашения, видится целесообразным обратиться к гражданско-правовым положениям и нормам о сделках.

Легальное определение понятие «сделка» законодатель дает в ст.153 ГК РФ, определяя данный юридический факт следующим образом: «сделками признаются действия граждан и юридических лиц, направленные на установление, изменение или прекращение гражданских прав и обязанностей». Для отечественного гражданского право-порядка предложенное законодателем в ст.153 ГК РФ определение понятия «сделка» также является традиционным, причем проведенные дефиниции дают основания утверждать, что понимание сделки со времен дореволюционной России почти не трансформировалось, и по своей сути осталось тем же.

Разбирая легальное определение понятия, «сделка», регламентированное ст.153 ГК РФ, считаем важным подчеркнуть: законодателем достаточно четко обозначено, что сделка представляет собой правомерное действие, которое не только допускается законом, но и всячески поощряется. В целом это подтверждает тот неоспоримый факт, что без сделок нормальное развитие гражданского оборота становится просто

невозможно, поэтому с юридической точки зрения, в общем и целом, сделка – это весьма правомерное и поощряемое действие.

Легальное определение сделки, содержащееся в ст.153 ГК РФ, позволяет выделить в ее правовой конструкции структурные элементы, определяющие сущность и содержание сделки. Большинство современных ученых-цивилистов, подразумевая, что сделка – это наиболее распространенное основание возникновения гражданских правоотношений, характеризуют ее следующими конструктивными элементами:

1. Воля и волеизъявление действий. Так, по мнению Е.А. Князевой, «для совершения сделки необходима воля лица, направленная на достижение правового результата» [5, с.221]. В свою очередь Т.Г. Семенов отмечает, что воля есть процесс психического регулирования поведения субъектов. Такое намерение, желание называются внутренней волей. Однако наличия только внутреннего желания совершить сделку недостаточно, необходимо выразить его во взаимоотношениях с иными субъектами [9, с.80]. Волеизъявление и воля должны совпадать, причем волеизъявление – это ничто иное, как способ проявления воли вовне, при наличии волеизъявления иные субъекты права узнают о желании лица совершить сделку, и только тогда могут возникнуть определенные юридические последствия.

2. Цель сделки. Изначально обозначенная цель сделки должна иметь правовой характер, поскольку представляет собой тот правовой результат, к достижению которого стремятся ее участники. Типичная для определенного вида сделок правовая цель представляет собой основание сделки (causa). В связи с эти такие термины, как «цель», «основание» и «кауза» применительно к характеристике сделки используются в юридической литературе как синонимы [15, с.27]. В сделке в обязательном порядке должны совпадать цель и правовой результат: цель, для достижения которой совершается сделка, называется ее основанием, к которому предъявляются требования законности и осуществимости, тогда как правовой результат сделки – это юридические последствия, которые возникли у субъектов после ее совершения.

3. Мотив сделки. В данном случае, под мотивом следует понимать осознанную потребность лица в совершении сделки, то есть это по факту основание, на котором формулируется цель совершения сделки. Именно мотив выступает побудительным фактором совершения субъектами гражданских правоотношений юридических сделок, при этом сами мотивы на саму сделку не оказывают какого-либо влияния и не являются ее правовым компонентом, то есть находятся как бы за пределами самой сделки, как юридического факта. Мотив является признаком сделки, который определяет отношение человека к совершаемому им же действию. Действие важно, так как оно направлено на совершение сделки. Здесь проявляется увязка с тем, ради чего в принципе заключается сделка, хотя цель причины для действительности значением не обладает.

Важным аспектом при рассмотрении теоретико-правовой характеристики сделок является вопрос условий действительности сделок, поскольку они выступают в качестве ключевого фактора для возникновения у субъекта права определенных прав и обязанностей. Несоблюдение любого и хотя бы одного условия действительности сделок влечет за собой ее недействительность, и как следствие, отсутствие сделки как юридического факта.

Анализ действующего законодательства позволяет выделить четыре ключевых условия действительности сделок: 1) законность (правомерность) сделки – соответствие содержания сделки положениям действующего законодательства, правилам общественного порядка и нормам нравственности; 2) совершение сделки надлежащим субъектом права, то есть обладающим для этого необходимой дееспособностью и правоспособностью лицом; 3) полное соответствие воли и волеизъявления субъектов сделки; 4) соблюдение формы сделки. Несоблюдение или наличие изъяна в любом из данных условий влечет за собой недействительность сделки в целом.

Таким образом, по своей правовой природе медиативное соглашение является гражданско-правовой сделкой, вследствие чего, в нему, наряду с процессуальными

положениями, применимы положения гражданского законодательства о сделках (глава 9 ГК РФ) и нормы материального права, в сфере действия которого находится конкретное соглашение.

Однако, несмотря на приоритетность понимания правовой природы медиативного соглашения, как гражданско-правовой сделки, отдельными исследователями высказывается совершенной иной подход, а именно они полагают, что медиативное соглашение сводить исключительно к гражданско-правовой сделке нельзя, при-водя в качестве аргументации указание на то обстоятельство, что процедура медиации активно применяется не только для разрешения споров, возникающих из гражданско-правовых отношений, но также и для споров и конфликтов, возникающих, например, из правоотношений административных[6].

Так, к сферам применения медиативного соглашения относятся, в частности, споры из гражданских, трудовых, семейных, корпоративных, административных, публичных и иных правоотношений. В частности, процедура медиации, и как следствие, заключение медиативного соглашения, позволяют:

- не разглашать (сохранить в тайне) возникающие разногласия (данный фактор имеет большое значение в корпоративных спорах):

- минимизировать или полностью исключить возможные репутационные потери (актуально для трудовых споров);

- снизить вероятные финансовые потери (актуально для административных и гражданских споров).

Процедура медиации применяется к обширному кругу правовых споров на всех этапах развития конфликтных отношений между гражданами, как на начальной стадии, так и после возбуждения подходящего дела в суде, что уже означает интегрированную медиацию, причем уровень интеграции процедуры медиации в судебную систему тоже может варьироваться [12].

Медиативное соглашение является результатом процедуры медиации, вследствие чего оно призвано закрепить в юридической форме и обеспечить соблюдение достигнутых договоренностей, устранять какие-либо недопонимания между сторо-

нами спора или конфликта, а также не допустить двусмысленных толкований. Вследствие этого, наиболее важным является то, чтобы в медиативном соглашении:

- все действия сторон закреплены подробно, конкретно и понятно;
- четко прописан срок исполнения всех действий сторон;
- исключено любое двоякое толкование и отражена истинная воля (волеизъявление) сторон.

В свою очередь, ключевой в данном вопросе, является роль медиатора, который фиксирует принятые сторонами решения и обеспечивает правильное понимание условий медиативного соглашения. Изложенные выше требования к медиативному соглашению еще раз подчеркивают его правовую природу, как гражданско-правовой сделки.

Переходя к технической стороне вопроса, проанализируем требования закона к составлению медиативного соглашения, а также рассмотрим процедуру его подготовки и заключения. В данном аспекте в первую очередь необходимо подчеркнуть, что законодатель в процедуру заключения медиативного соглашения практически не вмешивается, оставляя за сторонами право самостоятельно и по возможности гибко разрешать процессуальные и договорные вопросы медиации. Несмотря на такую свободу, в любой процедуре медиации стороны, при подготовке и заключении медиативного соглашения, должны придерживаться трех ключевых этапов:

1. Сторонами заключается соглашение о медиации. Так, еще до начала процесса медиации сторонами составляется и подписывается соглашение о проведении процедуры медиации (ст.8 Федерального закона «Об альтернативной процедуре урегулирования споров с участием посредника (процедуре медиации)» от 27.07.2010 N 193-ФЗ). Данный документ, согласно норма закона, должен в обязательном порядке содержать информацию: о сути самого спора; данные о медиаторе; правила проведения медиативных мероприятий; распределение между сторонами спора расходов на медиативные мероприятия; сроки проведения процесса медиации (п.2 ст.8 Федерального закона «Об альтернативной процедуре урегулирования

споров с участием посредника (процедуре медиации)» от 27.07.2010 N 193-ФЗ). Данное соглашение по сути является техническим, вследствие чего медиатор может предложить готовые варианты такого документа.

2. Проведение примирительной процедуры (процедуры медиации). Во время примирительной процедуры ключевую роль играет медиатор, который организует переговорный процесс и обобщает информацию о споре. В его обязанности входит разъяснение всем сторонам спора смысла условий, представленных оппонентом (противной стороной). Важно подчеркнуть, что обязанность проверки на соответствие нормам действующего законодательства условий медиативного соглашения лежит на сторонах спора (сторонах медиативного соглашения), медиатор не занимается данным вопросом. При этом стороны могут привлечь к процессу медиации консультантов для проверки законности и исполнимости условий соглашения. В свою очередь, основная задача медиатора – собрать воедино претензии сторон и попытаться привести их к взаимопониманию и взаимным уступкам для разрешения спора. Результатом данного этапа является выработка итогового варианта медиативного соглашения.

3. Подписание сторонами медиативного соглашения. В целом важно подчеркнуть, что выработанное медиативное соглашение должно быть грамотно и лаконично составлено, соответствовать действующим законодательным нормам и защищать интересы сторон. Подписывая медиативное соглашение стороны подтверждают, что: они понимают, о чем договорились; достигнутое соглашение является оптимальным и удовлетворяющим интересы всех сторон спора; обязательства медиатора выполнены в полном объеме.

Обращаясь к вопросу формы и содержания медиативного соглашения стоит отметить, что законодателем данные аспекты регламентированы достаточно ограничено. Так, в максимальной степени содержание и форма медиативного соглашения урегулированы ст.12 Федерального закона «Об альтернативной процедуре урегулирования споров с участием посредника (процедуре медиации)» от 27.07.2010 N 193-ФЗ, в

которой содержатся следующие требования:

- форма медиативного соглашения – допускается исключительно письменная форма медиативного соглашения (п.1 ст.12 Федерального закона «Об альтернативной процедуре урегулирования споров с участием посредника (процедуре медиации)» от 27.07.2010 N 193-ФЗ), причем стороны вправе использовать как простую письменную, так нотариальную форму данного документа (медиативное соглашение может быть заверено нотариусом при его заключении во внесудебном порядке). В случае, если сторонами принято решение использовать нотариальную форму медиативного соглашения, силу исполнительного документа медиативное соглашение получит только после его нотариального удостоверения. При этом, стороны должны нотариально удостоверить заключенное между ними медиативное соглашение, если сам договор содержит требующие такое удостоверение условия (в частности, нотариальная форма применяется, если предметом спора становятся, например, элементы договора залога доли уставного капитала общества с ограниченной ответственностью, перевода долга)[7, с.19]. Аналогичным образом, необходимым является регистрация медиативного соглашения в случаях, если в договоре содержатся условия, подлежащие государственной регистрации (например, условия распоряжении недвижимым имуществом, условия о долгосрочной аренде и т.д.);

- содержание медиативного соглашения – в обязательном порядке документ должен содержать персонализированную информацию об участниках процесса медиации (сторонах медиативного соглашения) и медиаторе, а также идентифицирующие сведения о предмете спора. Также, в медиативное соглашение выключаются данные о протоколе проведенной процедуры медиации, подробно и четко описываются обязательства сторон, и указывается срок исполнения данных обязательств. Поскольку медиативное соглашение является гражданско-правовой сделкой, стороны вправе включить в него любые условия, о которых присутствует взаимная договоренность и которые они считают важными. При этом

документ должен содержать условия, которые являются обязательными для регулируемых отношений (так, например, это могут быть существенные условия договоров купли-продажи, залога, аренды и т.д.). Сам процесс медиации предполагает, что содержащиеся в медиативном соглашении условия сторонами будут выполнены добровольно, однако, при этом, с целью обеспечения их исполнения в медиативном соглашении должен быть прописан механизм ответственности нарушившей стороны.

Стоит отметить, что законодатель нормативно не предусмотрел специальной процедуры защиты прав сторон медиативного соглашения, исходя из чего можно сделать вывод, что при защите прав или обжаловании сторона медиативного соглашения будет действовать так же, как и в случае обычной сделки.

В научном сообществе, относительно вопросов правовой сущности итога процедуры медиации, превалирует мнение, что стоит разделять два вида медиативного соглашения: одно из них заключается в рамках частной практики (во внесудебном порядке), а другое – в судебном порядке, причем если первое больше напоминает обычную сделку, то второе по своей правовой природе приближено к мировому соглашению[14].

Стоит отметить, что по большому счету данный подход распределения медиативного соглашения на виды соответствует нормам Федерального закона «Об альтернативной процедуре урегулирования споров с участием посредника (процедуре медиации)» от 27.07.2010 N 193-ФЗ, и в целом соответствует международной судебной практике. Так, в правовом институте многих стран мировые соглашения, которые заключаются в области частной медиации, носят вид договоров гражданско-правового характера с наложением на них единых условий материального законодательства о двухсторонних сделках и, в отдельности, о мировой сделке [2]. В свою очередь, мировые соглашения, которые были заключены в ходе судебной медиации, подразделяются на следующие виды: - приравненные к решению, вынесенному судом (к примеру, такая ситуация в Словении);

- представляющие собой гражданско-правовую сделку, при этом основой для завершения производства по делу считается уведомление, которое направляется в суд и гласит о заключении медиативного соглашения (к таким странам относятся Канада и Онтарио);

- интерпретируются как судебное мировое соглашение, носящее процессуальный характер. В соответствии с этим, подобное соглашение устанавливается судом и исключительно после этого получает юридическую силу (к примеру, подобная ситуация в Финляндии и Румынии).

В свою очередь, подход законодателя, изложенный в нормах Федерального закона «Об альтернативной процедуре урегулирования споров с участием посредника (процедуре медиации)» от 27.07.2010 N 193-ФЗ, имеет некоторые противоречия. Первоначально, медиативное соглашение, которое было заключено в частной практике, не стоит приводить к форме гражданско-правовой сделки, потому как это существенно сократит сферу применения процедуры медиации, сохраняя при этом всю сущность соглашений, которые заключались путем семейной медиации, трудовой медиации и медиации по публично-правовым и иным спорам.

Выбранный участниками спора вид разрешения конфликтной ситуации далеко не всегда «вписывается» в юридическую систему новации, отступного или иного способа урегулирования гражданско-правового конфликта. В данном случае, можно положительно оценить диспозитивность норм ст.12 Федерального закона «Об альтернативной процедуре урегулирования споров с участием посредника (процедуре медиации)» от 27.07.2010 N 193-ФЗ, где закреплена возможность (но не обязанность) применения к медиативному соглашению по спорам, вытекающим из гражданских правоотношений, принципов и норм гражданского законодательства об отступном, новации, взаимозачете или прощения долга, а также положений относительно компенсации вреда [1]. К тому же границы независимости участников спора при оформлении медиативного соглашения имеют ограничения со стороны императивных норм права, что довольно часто используется при осуществ-

влении процедур примирения в семейных спорах, трудовых и публичных конфликтах, но не действующих характерных правовых систем. Медиативное соглашение чаще всего содержит обязательства разнообразной правовой природы, поэтому может носить системный характер, и этот факт обязательно стоит учесть в правоприменительной практике при осуществлении процедуры медиации [10].

Таким образом, итог процедуры медиации – медиативное соглашение – должно получить утверждение и статус мирового соглашения со стороны суда или третейского суда в процессе рассмотрения дела этими органами. Однако, в данном случае, не стоит забывать, что если медиативное соглашение признается мировым, то существуют определенные границы, установленные законодательством, в том числе законодательством о третейских судах и законодательстве о посредничестве.

Существует момент, при котором медиативное соглашение не может быть утверждено судом, – соглашение на проведение процедуры медиации выходит за рамки предъявленных требований.

Непосредственное участие третейского суда в процедуре медиации находит свое отражение в ст.6 Закона о третейских судах в РФ. Данная статья гласит, что медиативное соглашение только тогда будет признано третейским судом как мировое, когда будет зафиксировано в письменной форме и будет полностью соответствовать всем правилам, прописанным в законодательстве. Бывают случаи, когда медиативное соглашение так и не получает статус мирового соглашения, тогда возможно прекратить рассмотрение спора третейским судом по запросу истца, но мнение ответчика также учитывается, так как он имеет право на продолжение производства по его вопросу и получение законного решения по спору.

В данном аспекте необходимо акцентировать внимание на том, что в российской юриспруденции, несмотря на изучение темы правовой природы мирового соглашения, этот вопрос является спорным.

Так, отдельные исследователи, основываясь на работах ученых дореволюционного периода, являются сторон-

никами материально-правовой теории, суть которой заключается в том, что мировое соглашение является гражданско-правовой сделкой [11].

Иные исследователи, занимая сторону процессуальной концепции, оценивают мировое соглашение с точки зрения института процессуального права, а оформление мирового соглашения причисляют к процессуальным действиям распорядительного характера среди сторон, принимающих участие в судебном процессе [13].

Третья группа исследователей выделяет также мировую сделку в качестве материально-правового института, тогда как мировое соглашение в их понимании – это элемент процессуального института, углубляясь при этом в межотраслевую сущность последнего [8].

Одной из самых весомых считается точка зрения, которая изучает мировое соглашение со стороны двойкой правовой сути, то есть одновременно как факт материального и процессуального права [3].

Если не смотреть на различия в подходах к изучению правовой сущности мирового соглашения, то все ученые единогласно считают, что правовым значением оно начинает обладать исключительно после установления данного факта судом. Напротив, оформление медиативного соглашения наделяется материально-правовыми и процессуальными последствиями без судебного утверждения, вследствие чего, по нашему мнению, медиативное соглашение, за-

ключенное в рамках судебного процесса, не стоит сравнивать с мировым соглашением.

Таким образом, медиативное соглашение по своей правовой природе является юридическим фактом и выступает в качестве двухсторонней (многосторонней) гражданско-правовой сделки, в результате которой в письменной форме отражаются появление, изменение или полное прекращение каких-либо правовых отношений спорящих сторон. Условия, включаемые в медиативное соглашение, могут иметь различную природу происхождения, следовательно, результат процедуры медиации носит комплексный характер. Важно, чтобы медиативное соглашение обладало высокой моралью и нравственностью, и не касалось лиц, не имеющих отношения к процедуре медиации по данному делопроизводству. Одним из основных участников процедуры медиации является посредник, или медиатор, который обязан отследить соответствие заключенного мирового соглашения между участниками процесса всем перечисленным требованиям и предусмотренным условиям. По законодательству медиативное соглашение носит добровольный характер исполнения решения. Преимущества заключения медиативных соглашений в юридической практике в полной мере обусловлены всеми преимуществами медиации, как альтернативного, и при этом достаточно эффективного, метода урегулирования правовых споров и социальных конфликтов.

Список использованных источников:

1. Бакшеева Ю.Н. К вопросу о правовой природе медиативного соглашения в гражданском процессе // Развитие правосудия и современные технологии (наука и практика). К 15-летию Четвертого арбитражного апелляционного суда. Сборник материалов национальной научно-практической конференции. Отв. редакторы А.В. Макаров, Н.А. Киселева. – Чита, 2021. – 120-123.
2. Вершинина Е.В., Коновалов Д.В., Новиков В.С., Хохлачева С.В. Понятие и виды медиации в законодательстве и правовой доктрине России, Франции, Испании и США // Вестник гражданского процесса. – 2020. – Т. 10. – № 6. – С. 137-176.
- Захарова Е.И. Медиация как способ заключения мирового соглашения и прекращения судебного разбирательства // Эпомен. – 2022. – № 70. – С. 72-79.
2. Кирдяпина Н.Г. Медиативное соглашение как средство индивидуального договорного регулирования // Арбитражный и гражданский процесс. – 2022. – № 11. – С. 35-39.
3. Князева Е.А. Признание сделки недействительной как способ защиты права собственности // Мировая наука. – 2019. – №12 (33). – С.219-226.

4. Короленко И.И., Дыбов Н.Н. Медиация в российских условиях // Медиация как альтернативный способ разрешения споров. Сборник научных статей по материалам IV Международной научно-практической конференции. – Ростов-на-Дону, 2021. – С. 39-45.
5. Михайлова Е.В. Нотариально удостоверенное медиативное соглашение: правовая природа, порядок исполнения и оспаривания // Нотариальный вестник. – 2022. – № 2. – С. 17-26.
6. Онищенко Н.А., Елисеев С.И. Мировое соглашение в деле о банкротстве как способ урегулирования задолженности // Наукосфера. 2022. № 4-2. С. 406-409.
7. Семенюк Т.Г. Сделки с пороками воли и последствия их совершения // Colloquium-journal. – 2020. – №4-7(56). – С.80-81
8. Сидоренко Ю.А., Жуков А.А. Медиативное соглашение в урегулировании конфликтов // Актуальные проблемы развития экономики, права и кооперации. Всероссийской научно-практической конференции, приуроченной к 190-летию потребительской кооперации России. 2021. – С. 137-139.
9. Танага А.Г. Институт медиации как способ мирового соглашения в гражданском процессе // Актуальные проблемы современного права: соотношение публичных и частных начал. Сборник статей VI Международной научно-практической конференции (симпозиума) для молодых исследователей. – Краснодар, 2021. – С. 282-284.
10. Тонких А.Г. Преимущества медиативного соглашения как гражданско-правовой сделки // В зеркале права – 2022. Сборник научных трудов. – Липецк, 2022. – С. 90-94.
11. Холодионова Ю.В. Конституционное положение о праве на судебную защиту и его реализация в связи с заключением мирового соглашения (медиации) // Конституционализация отраслевого законодательства Российской Федерации. материалы Всероссийской научно-практической конференции с иностранным участием. – Тюмень, 2022. – С. 148-158.
12. Чугурова Т.В., Кожевникова В.О. Медиативное соглашение: правовая сущность и процессуальные последствия заключения // Вопросы экономики и права. – 2022. – № 164. – С. 32-38.
13. Шевелева А.В., Пермитина К.С. Гражданско-правовая сделка // Современное состояние и перспективы развития юридической науки. Сборник статей Международной научно-практической конференции. – Петрозаводск, 2022. – С. 27-31.

Сведения об авторах

¹*Майборода Эльвира Тагировна* – кандидат философских наук, доцент Санкт-Петербургской юридической академии.

¹*Майборода Эльвира Тагировна* – философия ғылымдарының кандидаты, Санкт-Петербург заң академиясының доценті.

¹*Mayboroda Elvira Tagirovna* – Candidate of Philosophical Sciences, Associate Professor of the St. Petersburg Law Academy, St. Petersburg, Russia, ellamaiboroda@mail.ru.

²*Ильина А.А.* – магистрант 1-курса Северо-Западный институт управления РАНХиГС, Санкт-Петербург, Ресей.

²*Ильина А.А.* – РХШЖМҚА Солтүстік-батыс басқару институтының 1-курс магистранты, Санкт-Петербург қ., Ресей.

²*Irina A.A.* – 1st year Master's student of the North-Western Institute of Management of RANEP, St. Petersburg, Russia, asjilina18@gmail.com.

«ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ИМ М.БӨКЕНБАЕВ АТЫНДАҒЫ АҚТӨБЕ ЗАҢ ИНСТИТУТЫНЫҢ ХАБАРШЫСЫ» ЖУРНАЛЫНДАҒЫ ЖАРИЯЛАНЫМДАРҒА ҚОЙЫЛАТЫН ТАЛАПТАР

Мақала «Құқық» мамандықтарының тиісті тобы саласындағы бұрын жарияланбаған және басқа басылымдарға жариялауға жіберілмеген бірегей ғылыми зерттеулердің нәтижелерін қамтуы тиіс. Автор мақаланы және өзге материалдарды ұсынған кезде редакциялық алқаға олардың жарияланғанын немесе басқа басылымдарға ұсынылғанын хабарлауға міндетті. Мақала мазмұнында шетелдік зерттеушілердің осыған ұқсас мәселелер бойынша ғылыми еңбектерінің шолулары, сондай-ақ «Қазақстан Республикасы ИМ М.Бөкенбаев атындағы Ақтөбе заң институтының хабаршысы» журналының алдыңғы басылымдарындағы кем дегенде бір мақалаға сілтемелер болуы тиіс.

Мақаланы журналға орналастыру шарттары:

- мекеменің мөрімен расталған, ғылымның осы саласы бойынша жтекші маманның бір оң пікірі (жеке немесе бірінші авторы ғылым кандидаты немесе докторы болып табылатын мақалаларды қоспағанда);

- мекеме кафедрасының (бөлімшесі отырысында талқыланған және жариялауға ұсынылған хаттамадан үзінді);

- автор(лар) туралы мәліметтер, мақала атауы, аннотация және түйінді сөздер үш тілде (қазақ, орыс және ағылшын);

- серіктес авторлық 3 автордан аспайды;

- мақаланың қолжазбасы – автордың (авторлар) қолы қойылған 6-7 бет көлемінде болуы тиіс;

- көлемі 10 беттен асатын мақалалар журналдың бас редакторымен келісіледі;

- мақалада мемлекеттік құпияларды қамтитын мәліметтер, сондай-ақ «Қызмет бабында пайдалану үшін» деген белгісі бар мәліметтер жоқ екендігі туралы анықтама;

- журналға жазылу туралы түбіртектің көшірмесі;

- автор(лар)дың суреті (деректі портрет).

Мақаланың құрылымдық элементтерін орналастыру тәртібі:

- жоғарғы сол жақ бұрышта қойылған әмбебап ондық жіктеу индексі (ӨОЖ);

- мақала тақырыбы (бас әріптермен, жартылай қалың қаріппен), автордың (авторлардың)

Т.А.Ә. (3 автордан артық емес), **оның ғылыми дәрежесі, ғылыми атағы, автордың жұмыс орны, қаласы, елі туралы ақпарат.** Егер ұйымның атауында қала анық көрсетілмесе, онда үтір арқылы ұйымның атауынан кейін қала, шетелдік ұйымдар үшін – қала мен ел көрсетіледі;

- **аннотация** (5-8 сөйлем) және мақала тіліндегі түйінді сөздер (5-7 сөз) мақала мәтінінің алдында орналасады;

- **мақала мәтіні doc (Microsoft Word) пішімде. Парақ пішімі Ф4 (297x210 ММ.). Жиек сызықтары: сол жағы – 2 см, қалғандары – 1 см.** Қаріп: Times New Roman. Таңба өлшемі – 14 pt. Мәтін ені бойынша тасымалданбай пішімделуі тиіс, азат жолдың басындағы шегініс – 1 см. Жоларалық интервал – бір. Мақаланың тақырыбы жолдың орта тұсына орналастырылады. Мақала мәтінінде автоматты нөмірлеу қолданылмауы тиіс. Мәтінді автор өңдеп, оқып, соңғы бетіне қол қоюы керек;

- мақаланы дайындауда пайдаланылған ақпарат көздерінің тізімі (**пайдаланылған әдебиеттердің тізімі**) мақаланың соңына орналастырылады. Дереккөздердің тізімі мақалада оларға сілтеме жасау арқылы беріледі. Мақала мәтініндегі сілтеме нөмірі шаршы жақшада беріледі, мысалы: [1,б.15]. Пайдаланылған әдебиеттер тізімі «Библиографиялық жазба. Библиографиялық сипаттама. Құрастырудың жалпы талаптары мен ережелері» 7.1-2003 Мемлекеттік стандартымен ресімделеді. Интернет-ресурстарға сілтеме жасаған кезде автор, мәтіннің атауы, дереккөз, материалдың толық электрондық мекенжайы, оның ашылған күні көрсетіледі. Жеке хабарламаларға, есептерге, қорғалмаған диссертацияларға және басқа жарияланбаған материалдарға сілтеме жасауға рұқсат етілмейді;

- басқа 2 тілде берілген түйіндеме ((автор(лар) туралы мәліметтердің, мақала атауының, аннотация мәтінінің және түйінді сөздердің аудармасы). Егер мақала қазақ тілінде болса, онда түйіндеме орыс және ағылшын тілдерінде; егер мақала орыс тілінде болса, онда түйіндеме қазақ және ағылшын тілдерінде; егер мақала ағылшын тілінде болса, онда түйіндеме қазақ және орыс тілдерінде беріледі).

Мақаланың соңында «мақала алғаш рет жарияланады» деген жазба болуы тиіс және күні мен автордың (авторлардың) қолы қойылады. Осы жерге автор (авторлар) туралы мәліметтер – толық түрде тегі, аты, әкесінің аты, электрондық мекенжайы, байланыс телефондары орналастырылады.

Суреттер (графикалық материал) нақты, барлық өлшемдердің анық берілуін қамтамасыз ететін форматта орындалуы, нөмірленуі, қол қойылуы және электрондық тасымалдағышта ұсынылуы тиіс.

Мақалалар редакциялық алқада ішкі шолудан өтеді, мақала авторына рецензия жіберілмейді. Редакциялық алқа өз пікірі бойынша журналдың талаптарына сәйкес келмейтін мақалаларды қабылдамауға құқылы. Ғылыми және нақты сипаттағы қателіктер, дәлсіздіктер үшін автор (авторлар) жауап береді. Журналдың редакциялық алқасының өтініші бойынша мақала қайта өңделген жағдайда, редакция соңғы нұсқаны алған күн келіп түскен болып есептеледі.

Егер мақала қабылданбаса, редакция алқасы бас тарту себептері бойынша пікірталас жүргізбеу құқығын сақтайды. Редакцияға келіп түскен материалдар қайтарылмайды.

Қолжазбалар редакцияға [mail@ aui-aktobe.kz](mailto:mail@aui-aktobe.kz) электронды поштасына немесе келесі пошта мекенжайы бойынша жолданады:

030011, Қазақстан Республикасы, Ақтөбе қ., Курсанттар тас жолы, 1,

Қазақстан Республикасы ІМ М.Бөкенбаев атындағы Ақтөбе заң институты, ҒЗжРБЖҰБ. («ҚР ІМ М.Бөкенбаев атындағы Ақтөбе заң институтының хабаршысына мақала» белгісімен). Анықтама үшін: +77132988037,+ 77078288001.

ТРЕБОВАНИЯ К ПУБЛИКАЦИЯМ В ЖУРНАЛЕ «ВЕСТНИК АКТЮБИНСКОГО ЮРИДИЧЕСКОГО ИНСТИТУТА ИМЕНИ М. БУКЕНБАЕВА МВД РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН»

Статья должна содержать результаты оригинальных научных исследований в области соответствующей группы специальностей «Право», ранее не опубликованных и не предназначенных к публикации в других изданиях. Автор обязан сообщить редколлегии при представлении статьи и других материалов, были ли они опубликованы или представлены в иные издания. В содержании статьи должны быть обзоры научных трудов зарубежных исследователей по аналогичной проблеме, также ссылки не менее чем на одну статью в предыдущих выпусках журнала «Вестник Актюбинского юридического института МВД Республики Казахстан имени М.Букенбаева».

Условия для размещения статьи в журнале:

- одна положительная рецензия, заверенная печатью учреждения, ведущего специалиста по данной отрасли науки (за исключением статей, единоличным или первым автором которых является кандидат или доктор наук);
- выписка из протокола заседания кафедры (подразделения) учреждения с обсуждением и рекомендацией к публикации;
- данные об авторе (ах), название статьи, аннотация и ключевые слова на **трех языках** (казахский, русский и английский);
- соавторство предполагает не более 3 авторов;
- рукопись статьи объемом от 6-7 стр., подписанная автором (авторами). Статьи объемом больше 10 страниц согласовываются с главным редактором;
- справка о том, что в статье отсутствуют сведения, содержащие государственные секреты, а также сведения грифом «Для служебного пользования»;
- копия квитанции о подписке на журнал;
- фото автора (ов) (документальный портрет).

Порядок расположения структурных элементов статьи:

- индекс универсальной десятичной классификации (УДК) проставленный в левом верхнем углу;
- заголовок статьи (прописными буквами, полужирным шрифтом), **Ф.И.О. автора (ов)** (не более 3-х авторов), **его ученая степень, ученое звание, информация о месте работы автора, город, страна**. Если в названии организации явно не указан город, то через запятую после названия организации указывается город, для зарубежных организаций - город и страна. Если статья подготовлена несколькими авторами, их данные указываются в порядке значимости вклада каждого автора в статью;
- **аннотация** (5-8 предложений) и ключевые слова (5-7 слов) на языке статьи располагаются перед текстом статьи;
- **текст статьи** в формате doc(Microsoft Word). Формат листа А4 (297x210 мм.). Все поля: левая сторона-2 см, остальные-1 см. Шрифт: TimesNewRoman. Размер символа 14 pt. Текст должен быть отформатирован по ширине без переносов, отступ в начале абзаца – 1 см. Межстрочный интервал – одинарный. Заголовок статьи форматируется по центру. В тексте статьи не должна использоваться автоматическая нумерация. Текст должен быть отредактирован, вычитан автором и подписан на последней странице;
- список использованных при подготовке статьи информационных источников располагается в конце статьи, (**список литературы**). Перечисление источников дается в порядке ссылок на них в статье. Номер ссылки в тексте статьи оформляется в квадратных скобках, например: [1, с.15]. Список литературы оформляется в соответствии с ГОСТ 7.1-2003 «Библиографическая запись. Библиографическое описание. Общие требования и правила составления». При ссылках на Интернет-ресурсы указывается автор, название текста, источник, полный

электронный адрес материала, дата его открытия. Не разрешаются ссылки на частные сообщения, отчеты, незащищенные диссертации и другие неопубликованные материалы;

- **резюме** на 2 других языках (**с переводом сведений об авторе (ах), названия статьи, текста аннотации и ключевых слов**). Если статья на казахском языке, то резюме на русском - английском языках; если статья на русском языке, то резюме на казахском и английском языках; если статья на английском языке, то резюме на казахском и русском языках).

В конце статьи должна быть запись: **«статья публикуется впервые», ставится дата и подпись автора (авторов)**. Здесь же помещаются сведения об авторе (авторах): фамилия, имя, отчество полностью, электронный адрес, контактные телефоны.

Рисунки (графический материал) должны быть выполнены четко, в формате, обеспечивающем ясность передачившихся деталей, пронумерованы, подписаны и представлены на электронном носителе.

Статьи проходят внутреннее рецензирование в редколлегии без направления рецензии автором статей. Редколлегия в праве отклонять статьи, которые, по ее мнению, не соответствуют требованиям журнала. За ошибки, неточности научного и фактического характера ответственность несет автор (авторы). В случае переработки статьи по просьбе редакционной коллегии журнала датой поступления считается дата получения редакцией окончательного варианта. Если статья отклонена, редколлегия сохраняет за собой право не вести дискуссию по мотивам отклонения. Поступившие в редакцию материалы возврату не подлежат.

Рукописи направляются в редакцию на e-mail: mail @ aui-aktobe.kz или почтовой связью по адресу:

030011, Республика Казахстан, г. Актобе, Курсантское шоссе, 1, Актюбинский юридический институт МВД Республики Казахстан имени М. Букенбаева, ОНИИРИП (с пометкой «статья в Вестник Актюбинского юридического института МВД Республики Казахстан им. М. Букенбаева»). Контактные телефоны: + 77132988037, + 77078288001.

REQUIREMENTS FOR PUBLICATIONS IN THE JOURNAL «BULLETIN OF THE AKTOBE LAW INSTITUTE NAMED AFTER M. BUKENBAYEVA MINISTRY OF INTERNAL AFFAIRS OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN»

The article should contain the results of original research in the field of the corresponding group of specialties «Law», not previously published and not intended for publication in other publications. The author is obliged to inform the editorial Board when submitting an articles and other materials, whether they were published or submitted to other publications. The content of the article should include reviews of scientific works of foreign researchers on a similar problem, as well as links to at least one article in previous issues of the journal «Bulletin of the Aktobe Law Institute of the Ministry of internal affairs of the Republic of Kazakhstan named after M. Bukenbaev».

Conditions for publishing an article in the journal:

- one positive review, certified by the seal of the institution, a leading specialist in this field of science (except for articles, the sole or first author of which is a candidate or doctor of science);
- extract from the minutes of the meeting of the department (division) of the institution with discussion and recommendation for publication;
- information about the author (s), article title, abstract, and keywords **in three languages (Kazakh, Russian and English)**;
- co-authorship involves no more than 3 authors;
- manuscript of the article from 6-7 pages, in signed by the author (s). Articles of more than 10 pages are approved by the editor-in-chief;
- a certificate stating that the article does not contain information containing state secrets, as well as information marked «For official use»;
- copy of the subscription receipt for the magazine;
- photo of the author (s) (documentary portrait).

Order of arrangement of structural elements of the article:

- universal decimal classification index (**UDC**) in the upper-left corner;
- title of the article (in capital letters, bold),
- **Full name of the author (s)** (no more than 3 authors), **his academic degree, academic title, information about the author's place of work, city, country**. If the name of the organization does not explicitly indicate the city, then enter the city after the name of the organization, and for foreign organizations - the city and country (Academy of law enforcement agencies under the Prosecutor General's office of the Republic of Kazakhstan, Nur-Sultan). If the article was prepared by several authors, their data is indicated in order of significance of each author's contribution to the article;
- **the abstract (5-8 sentences) and keywords (5-7 words)** in the language of the article are placed before the text of the article;
- **text of the article in doc format (Microsoft Word). A4sheet format (297x210 mm.)**. Border lines: left - 2 cm, the rest-1 cm.. Font: TimesNewRoman. The symbol size is 14 pt. The text should be formatted in width without hyphenation, and the indent at thebeginning of the paragraph should be 1 cm. Line spacing – single. The article title is formatted in the center. Automatic numbering should not be used in the text of the article. The text must be edited, proofread by the author, and signed on the last page;
- the list of information sources used in the preparation of the article is located at the end of the article, (**list of references**). The list of sources is given in the order of references to them in the article (**list of references**) The list of sources is given in the order of references to them in the article. The reference number in the article text should be placed in square brackets, for example: [1, p.15]. The list of references is drawn up in accordance with GOST 7.1-2003 “Bibliographic record. Bibliographic description. General requirements and rules of compilation. When linking to Internet resources, the author, title of the text, source, full e-mail address of the material, and the date of its opening are indicated.

Links to private messages, reports, unsecured dissertations, and other unpublished materials are not allowed;

- **summary** in 2 other languages (**with translation of information about the author (s), article title,**

abstract text and keywords). If the article is in Kazakh language, summary in Russian and English languages; if the article is in Russian language, summary is in Kazakh and English; if the article is in English, then the summary is in Kazakh and Russian languages).

At the end of the article should be written: **«the article is published for the first time», put the date and signature of the author (s)**. Here you can also find information about the author (s):

full name, email address, and contact phone numbers.

Drawings (graphic material) be made clearly, in a format that ensures clarity of transmission of all details, numbered, signed and presented on electronic media.

Articles are reviewed internally by the editorial Board without sending a review to the authors. The editorial Board has the right to reject articles that, in its opinion, do not meet the requirements of the journal. The author (s) is responsible for errors and inaccuracies of scientific and factual nature. If the article is revised at the request of the editorial Board of the journal, the date of receipt is considered to be the date when the final version was received by the editorial board. If the article is rejected, the editorial board reserves the right not to discuss the reasons for rejection. Materials received by the editorial office are not subject to return.

Articles are sent to the editorial office by e-mail: mail @ aui-aktobe.kz or by post to:

Kursantskoe shosse, 1, Aktobe city, Republic of Kazakhstan, 030011, Aktobe Law Institute of MIA of RK M. Bukenbayev, OSRaEPWD (marked «an article in the Bulletin of Aktobe Law Institute of Ministry of internal affairs the of Republic Kazakhstan named after M.Bukenbayev»).
Contact: + 77132988037, + 77078288001.

**ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ИМ М. БӨКЕНБАЕВ АТЫНДАҒЫ
АҚТӨБЕ ЗАҢ ИНСТИТУТЫНЫҢ ХАБАРШЫСЫ**
ғылыми-тәжірибелік журналы
№ 3 (12) 2023

**ВЕСТНИК АКТЮБИНСКОГО ЮРИДИЧЕСКОГО ИНСТИТУТА МВД РЕСПУБЛИКИ
КАЗАХСТАН ИМЕНИ М. БУКЕНБАЕВА**
научно-практический журнал
№ 3 (12) 2023

**BULLETIN OF THE AKTOBE LAW INSTITUTE OF THE MINISTRY
OF INTERNAL AFFAIRS OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN
NAMED AFTER M. BUKENBAYEV**
scientific and practical journal
№ 3 (12) 2023

Ответственный секретарь
Компьютерный набор и верстка

А.С. Сагинтаева
С.Б. Нуржанов

Журнал зарегистрирован в Комитете информации Министерства информации
и общественного развития Республики Казахстан.
Регистрационное свидетельство № KZ94VPY00022587 от 23 апреля 2020 года.

Ответственность за достоверность фактов и сведений, содержащихся в публикациях,
несут авторы.

Сдано в набор 01.09. 2023 г.
Подписано в печать 20 сентября 2023 г.
Формат А4. Бумага офсетная.
Печать на ризографе.
Тираж 200 экз.

Отпечатано в типографии Актюбинского юридического института МВД Республики Казахстан
имени М. Букенбаева Курсантское шоссе 1